

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

KOBİ'LERİN FİNANSMANI VE TÜRKMENİSTAN UYGULAMASI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Güven SAYILGAN

Tezin Juri Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

İmzası

Doç. Dr. Güven SAYILGAN

.....

Doç.Dr. Hasan ŞAHİN

.....

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜRDAL

.....

Tez Sınavı Tarihi: 31 Ağustos 2007

ANKARA
2007

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
GENEL OLARAK KOBİ'LER VE FİNANSMAN KAYNAKLARI	4
KISIM I: KOBİ'LERİN TANIMI, GENEL ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ	4
A. FARKLI ÜLKELERDE KOBİ TANIMLARI	4
1. Avrupa Birliği'nde (AB) KOBİ Tanımı	6
2. Amerika Birleşik Devletleri'nde KOBİ Tanımı	6
3. Japonya'da KOBİ Tanımı	7
4. Türkiye'de KOBİ Tanımı	7
B. KOBİ'LERİN ORTAK ÖZELLİKLER	8
1. Bağımsız Olma	9
2. Girişimci Ruhu	10
3. Kişisel İlişkiler	10
C. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL KALKINMADA ÖNEMİ	11
1. Ekonomiye Dinamizm Kazandırması	12
2. İstihdam Sağlama ve Yeni İş imkanı Yaratma	13
3. Esneklik ve Yenilikleri Teşvik Etme	13
4. Orta Sınıfın Korunması	14
5. Bölgesel Kalkınmayı Hızlandırma	15
D. KOBİ'LERİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	15
KISIM II: KOBİ'LERİN KARŞILAŞTIKLARI GENEL SORUNLAR	19
A. TEDARİKLE İLGİLİ SORUNLAR	19
B. ÜRETİMLE İLGİLİ SORUNLARI	20
C. PAZARLAMA İLE İLGİLİ SORUNLAR	20
D. YÖNETİM İLE İLGİLİ SORUNLAR	22
E. FİNANSMANLA İLGİLİ SORUNLAR	23
1. Özkaynak Yetersizliği	24
2. İşletme Sermayesi Yetersizliği	25
3. Kredi Temininde Karşılaşılan Güçlükler	26
4. Sermaye Piyasasından Fon Elde Etmede Karşılaşılan Sorunlar	27
5. Finansal Yönetimde Yetersizlik	28
KISIM III: KOBİ'LERİN FİNANSMAN KAYNAKLARI	29
A. ÖZSERMAYE	29
B. BANKA KREDİLERİ	31
C. ALTERNATİF FİNANSMAN TEKNİKLERİNDEN YARARLANMA	32
1. Risk Sermayesi	32
2. Faktoring	35
3. Forfaiting	36
4. Leasing	38

İKİNCİ BÖLÜM	42
TÜRKMENİSTAN'IN GENEL EKONOMİK YAPISI VE KOBİ'LER	42
KISIM I: TÜRKMENİSTAN'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE	
BUGÜNKÜ EKONOMİK DURUM	42
A. TÜRKMENİSTAN'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ	42
B. TÜRKMENİSTAN'IN BAŞLICA EKONOMİK SEKTÖRLERİ	46
1. Tarım ve Hayvancılık	46
2. Enerji	49
3. Sanayi ve Madencilik	50
4. Ulaştırma ve Haberleşme	52
C. BUGÜNKÜ EKONOMİK DURUM	55
1. İstihdam	55
2. Büyüme	56
3. Enflasyon	57
4. Maliye Politikası	58
5. Para Politikası	59
6. Dış Ticaret Politikası	60
7. Özelleştirme Uygulamaları	63
KISIM II: TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE KOBİ'LER	66
A. KOBİ'LERİN MEVCUT DURUMU	66
B. TÜRKMENİSTAN'DA KOBİ'LERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR	72
1. Eğitim ve Personel Sorunları	73
2. Bürokratik Engeller	75
3. Tedarik, Üretim ve Yönetim ile İlgili Sorunlar	75
4. Pazarlama ile İlgili Sorunlar	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	79
TÜRKMENİSTAN'DA KOBİ'LERİN FİNANSMANI	79
KISIM I: TÜRKMENİSTAN'DA FİNANSAL SİSTEM	79
A. BANKACILIK SEKTÖRÜ	81
1. Türkmenistan'da Bankacılık Sisteminin Mali Durumuna Genel Bir Bakış	82
2. Türkmenistan'ın Kredi Piyasası	84
3. Türkmenistan'da Bankaların Kredi Faiz Oranları	87
B. TÜRKMENİSTAN'DA ÖNCELİKLİ YATIRIM ALANLARI VE FİNANSMANI	89
C. TÜRKMENİSTAN'DA DEVLETİN KOBİ'LERE YÖNELİK SAĞLADIKLARI	
DESTEK PROGRAMLARI	91
KISIM II: KOBİ'LERİN FİNANSMANINDA BANKA KREDİLERİ	96
A. PREZİDENTBANK	99
B. HALKBANK	99
C. ULUSLARARASI FİNANS KURULUŞLARININ SAĞLADIKLARI KREDİLER	100
1. EBRD'nin(European Bank of Reconstruction) Sağladığı Krediler	100
2. Merkezi Asya Amerikan Girişimcilik Fonu	103
SONUÇ VE ÖNERİLER	104
ÖZET	109
ABSTRACT	112
KAYNAKÇA	113

KISALTMALAR

KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
YTL	: Yeni Türk Lirası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
YÖÖB	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
İFC	: Uluslararası Finans Kurumu
İMF	: Uluslararası Para Fonu
TMB	: Türkmenistan Merkez Bankası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
TİKA	: Türk İşbirliği Kalkınma İdaresi (Ajansı)
DİEK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
KDV	: Katma Değer Vergisi
DTB	: Kamu Ticaret Bankası

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: AB’DE KOBİ TANIMI.....	6
TABLO 2: KOBİ’LERİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	16
TABLO 3: TÜRKİYE’DE KOBİ’LERİN ÖLÇEKSEL DAĞILIMI.....	18
TABLO 4: ÜLKELERE GÖRE SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞTEKİ BAŞARI DEĞERLENDİRMESİ.....	44
TABLO 5: TÜRKMENİSTAN’DA TOPLAM İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAM EDİLDİĞİ ELEMAN SAYISININ EKONOMİK SEKTÖRLER BAZINDA YÜZDE (%) OLARAK DAĞILIMI.....	55
TABLO 6: TÜRKMENİSTAN’IN YILLAR İTİBARIYLA DIŞ TİCARETİ.....	62
TABLO 7: TÜRKMENİSTAN’DA ÖZEL SEKTÖRDE FAALİYET GÖSTEREN TÜZEL KİŞİLİĞİ OLAN YERLİ ÖZEL KOBİ’LERLE İLGİLİ TEMEL GÖSTERGELER.....	70
TABLO 8: EBRD’NİN TÜRKMENİSTAN’DAKİ MEVCUT PORTFÖYÜ.....	102

GİRİŞ

Bütün alanlarda gelişmelerin çok hızlı yaşandığı günümüzde özellikle teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler ekonomik ve sosyal alanlarda da etkisini göstererek bir yandan kültürler arası yakınlaşmayı sağlarken, bir yandan da sermayenin ülkeler arası dağılımını hızlandırmış ve yaşadığımız dünya tek pazar haline gelmiştir.

Küreselleşmeye paralel olarak gelişen ağır rekabet koşulları karşısında kitlesel üretim gerçekleştiren büyük işletmeler istenilen uyum ve esnekliği sağlayamazken, KOBİ'lerin büyük işletmelerin boş bıraktıkları Pazar alanlarını değerlendirerek ülke çapında istihdamı arttırmaya ve işsizliği azaltmaya katkıda bulunma, talep değişikliklerine kısa sürede uyum gösterme, bölgeler arası dengeli gelişmeye sağladığı katkılar, büyük işletmelerin tamamlayıcısı olma ve nitelikli eleman yetiştirilmesine katkıda bulunma, rekabet şartlarına hızlı ayak uydurma ve gelir dağılımının toplumun tüm kesimlerine eşit bir şekilde sağlanması gibi üstün özelliklerinden dolayı ülke ekonomilerindeki yeri ve önemi giderek artmaktadır. Özellikle, 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra Avrupa ülkelerinde hayat standartlarının yükselmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkan yeni talepleri büyük işletmeler karşılayamaz hale gelmesi KOBİ'lerin önemini arttırmaya başlamıştır. 1973'lere gelindiğinde ise petrol fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak yaşanan kriz büyük işletmeleri üretim ve finansman yönünden darboğaza itmiştir. KOBİ'ler ise bu durum karşısında dinamik ve esnek yapılarından dolayı fazla etkilenmemişlerdir. Sözkonusu krizden sonra üstün yönleri fark edilen KOBİ'lerin ülke ekonomileri açısından önemi daha da artmış ve ülkelerin ekonomi politikalarında önemli yer almaya başlamışlardır. Merkezi planlama ve büyük devlet işletmelerine dayanan ekonomik kalkınma modeli ise dünyadaki yeni gelişmelere ayak uyduramamış ve sonuçta çökmeye mahkum olmuştur.

Ülke ekonomileri açısından büyük önem taşıyan KOBİ'ler aynı zamanda birçok sorunla da karşı karşıyadırlar. Bu sorunlar ülkeden ülkeye veya bölgeler arasında farklılık gösterebilmektedir ve ülkelerin kurumların gelişmişlik düzeylerine göre çözüm önerileri de farklılaşmakla birlikte gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde sorunlar belli

başlıklar altında toplanabilmektedir. Bu sorunların büyük bir kısmı KOBİ'lerin kendi özelliklerinden kaynaklandığı gibi bir kısmı da faaliyet gösterdikleri ülkenin ekonomik ve siyasi koşullarından kaynaklanmaktadır. KOBİ'lerin kendi özelliklerinden kaynaklanan sorunlar; üretim, yönetim, pazarlama ve finansman gibi temel işletmecilik fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır.

Yapılan araştırmaların çoğu göstermiştir ki, KOBİ'lerin sorunlarının arasında finansmanla ilgili sorun ilk sırayı almaktadır. İşletmelerin, sözkonusu temel işletmecilik fonksiyonları birbirleriyle etkileşim içerisinde olduklarından sorunlar da birbirlerini etkilemektedir. Ancak, her sorunun temeline inildiğinde finansmanla ilgili sorun ortaya çıkmaktadır.

KOBİ'lerin dünya ekonomisinde önem kazanmaya başlamasıyla birlikte çeşitli ülkelerin ve uluslar arası kuruluşların KOBİ'lere yönelik destek çalışmaları son zamanlarda büyük bir artış göstermiştir. Örneğin; AB ülkelerinde ve ABD'de KOBİ'ler ekonominin dinamizmi ve serbest piyasa ekonomisinin temel taşları olarak kabul edilirken, Japonya'da ise KOBİ'ler büyük işletmelere ucuz ve kaliteli mal üreten, teknolojiyi yakından takip eden işletmeler konumundadırlar. Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerde KOBİ'lere yönelik kapsamlı destekleme mekanizmaları oluşturularak ve bu tür işletmelerin geliştirilmesine büyük önem verilmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan diğer ülkeler gibi Türkmenistan'da da geçiş süreci, ekonomik faaliyetler için yeni formların ve yaklaşımların yaratılması, yeni şartların kabul edilmesi ve etkin olmayan alanların yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında Türkmenistan'ın hiçbir ekonomik kurumu serbest piyasa şartlarında faaliyet gösterebilecek yapıya sahip değildi. Bunun için gerekli yapısal ve hukuki reformların gerçekleştirilerek ekonomik sistemin tamamen yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Ülkenin gelişim hedefleri, ulusal ekonomik performans için spesifik göstergeler ve hedefler, bütçe tahsislerini de içeren 10 yıllık kalkınma programı şeklinde açıklanmıştır. Bu programda, hükümetin piyasa ekonomisine yönelik kademeli geçişi amaçlayan reformist ekonomi politikalarını kabul etme ihtiyacı tanımlanırken, gerekli piyasa reformlarını gerçekleştirmede ya da özel sektörün gelişmesi

için ihtiyaç duyulan koşulları meydana getirmede “ihtiyatlı” veya “uygulamaların sonuçlarını görerek hareket etme” şeklinde adım adım ilerleyen bir geçiş dönemi hedeflenmiştir.

Geçiş ekonomilerinde yeniden yapılanma sürecinde, Pazar ekonomisine geçiş için toplumun çeşitli sektörlerde güçlenmesini temin ederek bir yeniden yapılanmaya ihtiyacı olduğu açıktır. Sosyal refahın artırılması yalnızca ülkenin makro ekonomik büyüklüklerinin olumlu bir çizgiye ulaştırılması ile mümkün olmayacağı genel kabul görmüş bir konudur. Elde edilen refahın ülkenin bütün bölgeleri ve toplumun değişik kesimleri arasında adil biçimde dağıtılabilmesi de zorunludur. Bunların sağlanmasında devlete büyük görevler düşmekle birlikte, gelişme, kalkınma ve toplumsal beklentileri karşılamada esas belirleyici olgu özel girişimciliğin geliştirilmesi yolu ile “orta sınıf”ın oluşturulmasıdır. Diğer geçiş ekonomisi yaşayan ülkelerle birlikte Türkmenistan’da da Pazar ekonomisi ve toplumsal refah için gerekli olduğu düşünülen KOBİ’lerin geliştirilmesi bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Türkmenistan’ın ekonomik açıdan gelişmesi ve çağdaş gelişme düzeyine ulaşabilmesi için gerekli olan KOBİ’lerin finansman sorunları ve nedenlerini tespit etmek ve çözüm önerilerini getirmektir.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde farklı ülkelerde KOBİ tanımları, KOBİ’lerin ortak özellikleri, KOBİ’lerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada önemi, KOBİ’lerin dünya ekonomisindeki yeri ve önemi gibi kavramsal açıklamalar ile KOBİ’lerin finansmanında banka kredileri ve risk sermayesi, leasing, factoring, forfaiting gibi alternatif finansman yöntemlerinden ve KOBİ’lerin karşılaştıkları genel sorunlardan bahsedilmektedir. İkinci bölümünde, Türkmenistan’ın serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile genel ekonomik yapısından ve ülkede KOBİ’lerin mevcut durumundan bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde ise, Türkmenistan’ın finansal sistemi, devletin KOBİ’lere yönelik sağladığı destekler ve KOBİ’lerin finansmanı incelenmiş ve çalışmanın sonuçları ele alınarak alınabilecek önlemler ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KOBİ'LER VE FİNANSMAN KAYNAKLARI

KISIM I: KOBİ'LERİN TANIMI, GENEL ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

A. FARKLI ÜLKELERDE KOBİ TANIMLARI

KOBİ'ler, yapıları gereği ekonominin vazgeçilmez dinamik ve sürükleyici unsurlarından biri olup, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesi açısından çok büyük öneme sahiptirler. Genel olarak KOBİ'ler, az sermaye kullanımı yanında daha çok el emeği ile çalışan, çabuk karar verme yeteneğine sahip, düşük düzeyde yönetim giderleri ile çalışan ve ucuz bir üretim gerçekleştiren iktisadi teşebbüsler olarak ifade edilmektedirler.¹

KOBİ kapsamının ülkeden ülkeye, ayrıca bir ülke içinde de kurumdan kuruma göre değiştiği görülmektedir. Çünkü tedarik, üretim, pazarlama, finansman, personel ve yönetim gibi temel işletmecilik fonksiyonlarına ek olarak, KOBİ'ler istihdam ettikleri personel sayısı, satış hacmi, sabit sermaye ve makine parkı değeri, kullandıkları enerji miktarı, kurulu kapasite düzeyi, katma değerleri, kar büyüklükleri ve piyasa payı büyüklükleri gibi ölçülebilen özellikleri açısından da büyük farklılıklar göstermektedirler.

Tüm bu nicel ve nitel özellikleri kapsayan ve genel geçerliliği olabilecek bir tanım, değil tüm ülkeler, bir ülke içindeki tüm sektörler için bile geliştirmek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle KOBİ tanımı ülkelere göre değiştiği gibi temel alınan ölçülere göre de farklılık arz etmektedir. Bu nedenle, KOBİ deyimi, hukuki olmaktan çok ekonomik bir anlam taşıyabilmektedir.²

Yukarda bahsedilen kriterlerin daha da arttırılabilmesine rağmen genelde ortak bir tanımlamaya gidilmesinde tek başına hiçbir kriter anlamlı olmamaktadır.³

¹ ULUDA İlhan, "Türkiye' de KOBİ'ler: Yapısal ve Finansal Sorunlar, Çözümler." Renk Yayın, İstanbul, 1992,

² SARIASLAN Halil, "Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler" TOBB Yayını, Ankara, 1996,

³ TOBB, "Orta ve Küçük İşletmelere Yönelik Pazarlama Sorunları " Ankara , 1990

Birden fazla kriter kullanılarak yapılacak tanımlama ise çok karmaşık teknik ve idari sorunlara yol açmaktadır. Çoğunlukla uygulanan tanımlama kriterleri ise ,ölçülebilen özellik gösteren satış miktarı, yaratılan sermaye miktarı ve personel sayısına dayandırılmaktadır.⁴

Ayrıca KOBİ denildiğinde tek parça ve bir bütün olarak ifade edilen bir üretim biriminin olmaması da tanımlı daha da zorlaştırmaktadır. Çünkü KOBİ kapsamı içine 3 farklı birim girmektedir. Bunlar; Mikro ölçekli işletmeler, küçük ölçekli işletmeler, orta ölçekli işletmeler olarak sınıflandırılmaktadır. Kendiliğinden bölünen canlı hücreler gibi, KOBİ bünyesi içinde oluşan bu sınıflamalar, tanımlama yapmayı daha da zorlaştırmaktadır.

Durumu rakamlardan bağımsız düşünerek, hatta rakamları yadsıyarak, biraz subjektif olarak, yani düşünsel ve bir iç bakışıyla değerlendirirsek çok daha net bir KOBİ tanımına kavuşabiliriz. Şöyle ki;

- Kısıtlı sermaye ve pazarlama olanaklarına rağmen, kendi çabasıyla ayakta duran, bu çabayla gerek kendi ülkesinin gerekse diğer ülkelerin piyasalarına mal ve hizmet üretilen,
- O ülkede oluşabilecek herhangi bir ekonomik buhranda, ülkenin geniş kesimleri, yani işçi, memur, çalışanlarla birlikte yoğun olarak olumsuz etkilenen,
- Büyük işletme ve firmalar, ekonomik sistemde oluşan bunalımlar sonucu yatırımlarını rahatlıkla transfer edip, siyasi sorunu ve ekonomik problemi olmayan ülkelere ve pazarlara kaydırabilirken, ekonomik olumsuzluğu finans darlığı, sermaye azlığı, kısıtlı kapasite ve pazar daralması nedeniyle olanca şiddetiyle hisseden,
- Bunun sonucu ağır yaralar alabilen, iflas kelimesiyle yaşayan ama buna rağmen yine de üreten,
- Ekonomik gelişme ve büyüme dönemlerinde ise sınırsız başarı hikayeleri yaratan,
- Toplam ve oransal olarak o ülke için büyük işletmelerden çok daha fazla katma değer yaratabilen tüm ticari, sınai ve hizmet işletmelere birer KOBİ'dir denilebilir.⁵

⁴ SARIASLAN Halil, "Orta ve Küçük İşletmelerin Finansman Sorunları" TOBB Yayınları, Ankara, 1994,

⁵ <http://www.kobitek.com> (21.12.2006)

⁶ <http://www.usak.org>. (17.11.2006)

1. Avrupa Birliği'nde (AB) KOBİ Tanımı

AB, KOBİ tanımları konusunda gerek ulusal gerekse birlik bazında karışıklığa neden olmaması açısından 1 Ocak 2005 yılında KOBİ tanımı güncellenmiştir ve yeni bir ortak tanım geliştirmiştir. Aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi AB'de KOBİ tanımı; işçi sayısı, bilanço büyüklüğü ve bağımsızlık derecesinden oluşan ölçütleri kapsamaktadır.⁶

Tablo 1: AB'de KOBİ Tanımı

KOBİ Tanımı	Çalışan Sayısı	Yıllık Ciro	Bilanço
Mikro Ölçekli	10'dan az	2 milyon Euro'ya kadar	2 milyon Euro'ya kadar
Küçük Ölçekli	50'den az	10 milyon Euro'ya kadar	10 milyon Euro'ya kadar
Orta Ölçekli	250'den az	50 milyon Euro'ya kadar	43 milyon Euro'ya kadar

Kaynak: http://www.europa.eu.int/com/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/index_en.htm, (21.12.2006)

2. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) KOBİ Tanımı

A.B.D'de Küçük ve Orta Boy İşletmelerin resmi bir tanımı yoktur. Kuruluşların tanımlarında kullanılan nicel ölçüyü ise çalışan işçi sayısı ve satış tutarı oluşturmaktadır. ABD' de küçük işletmelere her türlü bilgi ve finansman desteği veren federal bir kuruluş olan SBA (Small Business Administration) Büyüklük Standartları Bürosu tanımlamasına göre küçük işletme kriteri olarak imalat sanayinde personel sayısı (500-1500 kişi), toptancı kuruluşlarında personel sayısı ve yıllık satış gelirleri (500' e kadar personel ve 25 Milyon Dolar Satış), perakendeciler ve hizmet işletmeleri için de yıllık satış gelirleri (3-13 Milyon Dolar) göz önüne alınmaktadır.⁷

⁷ <http://www.sba.gov.tr> (12.01.2007)

3. Japonya’da KOBİ Tanımı

Japonya’ da Küçük ve Orta Boy İşletmeler tanımlanırken, çalışan işgören sayısı ve sermaye miktarları dikkate alınmıştır. Ölçeğe göre daha ayrıntılı bir tanımda, imalat sanayi sektöründe 5’den az işgören çalıştıran işletmeler mikro, 20’ den az işgören çalıştıran işletmeler çok küçük, 20 ile 299 işgören çalıştıran işletmeler ise Küçük ve Orta Boy İşletme olarak kabul edilmektedir. İmalat sanayindeki Küçük ve Orta Boy İşletmelerin sermayesi, 100 Milyon Yen’den fazla olmamaktadır.⁸

4. Türkiye’de KOBİ Tanımı

Türkiye’de, birden çok kurum tarafından oluşturulması nedeniyle, birbirinden farklı KOBİ tanımları bulunmasının özellikle destekler ve AB ile işbirliği gibi konularda yarattığı sıkıntıları ortadan kaldırması amacıyla, Türk KOBİ tanımı AB ile uyumlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu’nun 2005/9617 sayılı kararı ile kabul edilen “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik”, 18 Kasım 2005 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Türkiye’nin KOBİ tanımını uyumlaştırması sonucunda; işletmelerin bağımsızlığına ilişkin olarak AB limitlerinin benimsenmesi öngörülmüştür.

Söz konusu yönetmeliğin 4. maddesine göre “yasal statüsü ne olursa olsun, bir veya birden çok gerçek veya tüzel kişiye ait olup, bir ekonomik faaliyette bulunan birimler” işletme olarak tanımlanıyor. KOBİ’ler ise yönetmelikte şu şekilde tanımlanıyor:

- a) Mikro işletme: 10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 1 milyon YTL’yi aşmayan çok küçük ölçekli işletmeler,
- b) Küçük işletme: 50 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 5 milyon YTL’yi aşmayan işletmeler,

⁸ KOSGEB, “Dünya’da ve Türkiye’de KOBİ Tanımları”, Ankara, 2000,

c) Orta büyüklükteki işletme: 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 25 milyon YTL'yi aşmayan işletmeler.

Yönetmeliğe göre KOBİ'ler, diğer işletmeler ile olan sermaye veya oy hakkı ilişkilerine göre bağımsız işletmeler, ortak işletmeler ve bağlı işletmeler olmak üzere üçe ayrılıyor. Yeni tanımla getirilen bağımsızlık ilkesi ise yönetmelikte şu şekilde tanımlanıyor:

- a) Başka bir işletmenin % 25 veya daha fazlasına sahip değilse,
- b) Herhangi bir tüzel kişi veya kamu kurum ve kuruluşu veya birkaç bağlı işletme tek başına veya müştereken bu işletmenin % 25 veya daha fazla hissesine sahip değilse,
- c) Konsolide edilmiş hesaplar düzenlemiyorsa ve konsolide hesaplar düzenleyen başka bir işletmenin hesaplarında yer almıyorsa ve bu nedenle bağlı bir işletme değilse, bağımsız işletme kabul edilmektedir.⁹

B. KOBİ'LERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Küçük işletmeleri tanımlamak amacıyla kullanılan kantitatif ve kalitatif nitelikler toplumların ekonomik ve sosyal niteliklerine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla KOBİ kavramının da farklı biçimlerde algılanması doğal karşılanmalıdır.¹⁰ Tarım sektöründe işgücü önemli faktörken, teknolojiye azami düzeyde istifade edilen alanlarda işgücünün ne kadar az yer tuttuğu açıktır.¹¹

İster nicel isterse nitel kriterlere dayansın, KOBİ'lerin tanımı büyük ölçüde o anki sorunla veya yapılan analizin amacıyla yakından ilişkilidir. Bununla beraber, esnaf, sanatkar, küçük sanayici, ikinci sınıf tüccar, girişimci, orta direk, orta sınıf gibi deyimlerin hemen hepsi bu çalışmanın konusunu oluşturan KOBİ kavramı ile belli bir çağrışım oluştururlar. Bu bakımdan ele alındığında, ekonomik birim olarak faaliyet gösteren KOBİ'ler aşağıdaki ortak özelliklere sahiptirler¹²:

⁹ <http://www.ikv.org.tr> (18.02.2007)

¹⁰ ALPUGAN Oktay , “Küçük İşletmeler: Kavram, Kuruluş ve Yönetim” Özgün Matbaacılık, Ankara, 1998,

¹¹ TUTAR Hasan , KÜÇÜK Orhan,”Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi” Seçkin, Ankara, 2003,

¹² ALPUGAN,a.g.e s:14

- a) Küçük ölçekli firma, büyük teşebbüslerin parçaları olmamak anlamında, bağımsızlardır,
- b) Küçük ölçekli firmalar, bizzat girişimci ruhu olan sahipleri tarafından yönetilir.
- c) Küçük işletmeler, kişisel ilişkiler konusunda, büyük işletmelerin sahip olamayacakları avantajlara sahiptirler¹³.

1. Bağımsız Olma

Büyük işletmelerde yöneticilerin üzerinde yönetim kurulu, firma sahibi veya hisse sahiplerinin doğrudan baskıları mevcuttur. Halbuki KOBİ'lerde istisnai durumlar göz ardı edilirse böyle bir baskıdan söz edilemez.¹⁴ Bağımsız olmak, bir başka deyişle, kendinin patronu olmak, birçok insan tarafından arzulanan bir olgudur ve küçük işletmeler kişilere bu olanağı sağlarlar.¹⁵

KOBİ'lerde işletme sahibinin girişimci ve yöneticilik niteliklerini kişiliğinde bütünleştirmiş olması, bu işletmelerin ekonomik faaliyetleri için büyük önem taşımaktadır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin çoğunda gözlenen bu türdeki yönetim yapısı karar alma sürecinde dinamik ve esnek bir yapı oluşmasına neden olmakta. KOBİ'lerde faaliyet amacını işletme sahibinin kendisi belirlemekte, bu nedenle amaç çatışmasından kaynaklanan bir koordinasyon sorunu ortaya çıkmamaktadır.¹⁶ Böylece, küçük bir işletmenin sahibi olarak kişi, başkalarına bağımlı olmadan geçimini sağlamanın yanında, ekonomik bir hayalini gerçekleştirebilir veya yeteneklerini kanıtlayabilir ya da yaratıcılığını ortaya koyabilir.¹⁷

2. Girişimci Ruhu

Girişimci, en genel tanımıyla mal veya hizmet üretmek amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren, risk üstlenen kişidir. Kurulan her KOBİ'nin arkasında bir girişimci ruhu yatar. Zaten işletme kurmanın miras, fırsatların azlığı gibi çeşitli nedenleri olmakla birlikte

¹³ YÜCEL Hayrettin, "Uluslararası Pazarlara Açılmada Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Rolü" Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı Araştırma Dairesi, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000

¹⁴ TUTAR, KÜÇÜK, a.g.e s:197

¹⁵ ALPUGAN, a.g.e s:15

¹⁶ MÜFTÜOĞLU Tamer, "Türkiye'de Küçük Ölçekli İşletmeler, Sorunlar-Öneriler" Gazi Kitabevi, Akara, 1998,

¹⁷ ALPUGAN,a.g.e s:15

günümüzde en önemli nedeni girişimcilik güdüsüdür.¹⁸ Belli riskleri göze alarak pazara katılan her girişimci, topluma sunduğu hizmet karşılığında kazanç ya da başka biçimlerde yarar sağlamayı amaçlar. Bu amaç girişimci olmanın temel niteliğini oluşturur.

3. Kişisel İlişkiler

Küçük işletme sahiplerinin çalışanları ve müşterileri ile olan ilişkileri, genelde, işçi-işveren, müşteri-işletme ilişkilerinin çok ötesindedir. Küçük işletme sahiplerinin müşterileri ve personeli ile olan ilişkileri resmi olmayan biçimde oluşur ve yürütülür. Çift yönlü iletişimin sağlanması, aile duygusu ve birbirine karşılıklı güvenin gelişmesi, kararların genelde birlikte alınıp ortak hareket edilmesi, çalışmaların motive olmalarına ve firma ile ödeşmelerine yol açar. Müşterilerinin tercihleri hemen algılayıp üretim süreci de gerekli değişiklikleri hızla yaparak karşılamaya çalışırlar. Çevresel koşullardaki değişikliklere olan tepki ve esneklik dereceleri büyük ölçekli firmalara göre daha yüksektir. Bu da sonuç olarak, kalite ve verimliliği yükseltmektedir.¹⁹

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışanlar ve sahipleri ne için üretim yapıldığını, hangi gereksinimlerin karşılandığını, sonuçta işletmenin ve bireylerin yararının ne olacağını bilirler ve bu durumun yarattığı ortak bir güç vardır. Bu işletmelerde insan kaynağı ortak bir dille konuşur, çıkarların ortaklığını bildikleri için paylaşımaya dayalı bir enerji yönlendirmesi ortaya çıkar. Müşterilerini kişisel olarak tanıyan işletme sahibi, onların gereksinimlerini, arzularını ve şikayetlerini daha iyi görebilir. Bu kişisel ilişkiler, KOBİ'lere büyük işletmelerin sahip olamadıkları ve isteseler de para ile satın alamayacakları bir avantaj sağlar.²⁰

KOBİ'lerin üzerinde durulması gereken özelliklerinden bir diğeri de beklenilmeyen gelişmelere hızla karşılık verme yetenekleridir. Bu işletmelerin tüm ülke coğrafyasına

¹⁸ TUTAR, KÜÇÜK, a.g.e s:197

¹⁹ www.eylem.com (22.03.2007)

²⁰ ALPUGAN, a.g.e s:14-16

yayılması; gelir dağılımından bölgesel kalkınmaya ve iç göçe kadar bir çok konuda ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.²¹

C. KOBİ'LERİN EKONOMİK VE TOPLUMSAL KALKINMADA ÖNEMİ

KOBİ'ler bir ülkenin soysa ekonomik yapısı çerçevesinde endüstrileşmenin, sağlıklı kentleşmenin ve optimum dağıtım ve ticaret uygulamalarının sürükleyici faktörü ve vazgeçilmez ögesidir.²² Küçük ve orta ölçekli işletmeler gerek sayıları, gerek sanayi üretimindeki payları ve gerekse milli gelire olan katkıları bakımından ülke ekonomilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa Topluluğu'nun KOBİ'lere ilişkin bir raporunda; KOBİ'lerin ekonomik sisteme katkıları, “sayıları ve değişik alanlarda çalışmaları, sanayi ticaret ve hizmet sektöründeki tüm iş kollarında var olan etkileri, istihdama ve belli yörelerin refah düzeyine olan katkıları nedeniyle KOBİ'ler ticaret ve endüstriyel yaşatışın gerekli bir parçalarıdır ve onlar ekonominin dinamizmi ve canlılığın kaynağıdır” diye belirtilmiştir.²³

KOBİ'lerin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki rolleri, yalnızca bu işletmelerden beklentiler doğrultusunda ülkeden ülkeye farklılaşmakla kalmamakta, aynı zamanda bir ekonomide sektöre ve zamana göre de değişmektedir. Örneğin; genelde mevcut olan KOBİ'leri destekleme politikalarını benimsemiş olan Avrupa Birliği ülkelerinde bu işletmelerin istihdam ve ekonomik durgunluk dönemlerinde yenilik yaratma yeteneklerine olan inanış sonucu, son yıllarda ilgi yenilikler üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁴

KOBİ'lerin ülkeye, sektöre ve zamana göre ekonomik ve toplumsal rollerin farklılaşmasının nedeni, bu işletmelerin her ülke ve ekonomi için hedeflenen pek çok amaca yaptıkları katkıdan kaynaklanmaktadır. Bir başka ifade ile, KOBİ'lerin ekonomik ve toplumsal bir çerçeve içinde düşünülebilecek pek çok önemli faydaları vardır. Bundan

²¹ SARIASLAN, a.g.e.s:9

²² TOBB, “Orta ve Küçük İşletmelere Yönelik Pazarlama Sorunları “ Ankara, 1990,

²³ YILMAZ Beytullah, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi” ODTÜ, Ankara, 2006,

²⁴ SARIASLAN Halil, “Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler, İmalat Sanayi İşletmelerinde Sorunlar ve Yeni Stratejiler”, TOBB Yayını, Ankara, 1996,

dolayı, ülkelerin hangi alana ve amaca ağırlık veriyorlar ise, ona göre de politikalarda bir farklılaşma ortaya çıkacaktır. Amaçlanan hedefler değişikçe, izlenen politikalar da buna bağlı olarak değişiklik göstermektedir.²⁵ Aşağıda KOBİ'lerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada oynadığı roller kısaca verilmiştir.

1. Ekonomiye Dinamizm Kazandırması

Bir ekonominin canlılığının barometresi olarak kabul edilen KOBİ'ler, ekonomide yarattıkları katma değer, sağladıkları istihdam ve gerçekleştirdikleri ihracat gibi, genelde bilinen ve doğrudan ölçülebilen ekonomik yararların yanında, bir ekonomiye sağladıkları en önemli katkı, o ekonominin tümüne kazandırdıkları “dinamizm”dir. Sağlıklı bir ekonomi yaşamını devam ettirebilmesi için sürekli bir değişim ve daha yüksek bir düzeye yönelen bir yeniden canlanmayı gerektirir. Küçük ve orta boy işletmelerin bir ekonomide çok yoğun sayıda olması ve ülke geneline yayılmış olmaları, ekonomilerin bu gelişim ve değişim sürecine toplumun tüm ekonomik birimlerinin yaratıcılığının katkıda bulunmasına imkan sağlayacaktır. Böyle bir yapısal değişim olmadan ekonomi durağanlaşacak ve sonuçta da çökecektir. İşte KOBİ sahipliğinin kendine özgü “ayakta kalma ve başarıma” güdüsüyle hareket etmesi, ekonomileri yeni bir değişim ve daha yüksek refah düzeylerine ulaştırma dinamizmi içinde tutacaktır.²⁶

2. İstihdam Sağlama ve Yeni İş imkanı Yaratma

1973 yılında ortaya çıkan petrol krizinin yarattığı durgunluk döneminde büyük işletmelerin iş hacimlerini daraltmaları sonucu işsizlik büyük ölçüde artmıştır. Oysa KOBİ'ler esnek yapılarından dolayı kriz döneminden fazla etkilenmedikleri gibi büyük işletmelerin boş bıraktıkları pazar alanlarını doldurarak istihdam imkanlarını arttırmışlardır. Bu dönemden itibaren Batı toplumlarında KOBİ'lerin gelişimini sağlamak adına çeşitli destekleme uygulamaları başlatılmıştır.

²⁵ YILMAZ, a.g.e.s:25

²⁶ SARIASLAN Halil,”Avrasya ve Türkiye’de KOBİ’lerin Ekonomik Kalkınmadaki Yeri ve Önemi”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

KOBİ'lerin yeni istihdam imkanlarını yaratması, yeniliklere açık olmaları, sanayiye vasıflı eleman yetiştirmeleri, rekabetçi bir ortamın oluşması için çaba sarf etmeleri, bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde önemli rol oynamaları ve özellikle gelir dağılımı sorununa çözüm getirmeye çalışan kurumlar olması dolayısıyla KOBİ'ler ülke ekonomilerine önemli yararlar sağlamaktadırlar.²⁷ Ayrıca ülkenin her yerinde kolaylıkla kurulabilen küçük işletmeler, birçok insana, doğup büyüdüğü yerlerden ve yaşadıkları toplumdan kopmadan iş olanakları sağlarlar.²⁸

3. Esneklik ve Yenilikleri Teşvik Etme

Küçük ya da orta ölçekli bir işletme büyüklerle rekabetinde başarıyı faaliyetlerini, yeni ürünler ve hizmetler geliştirme ve pazarlama üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle elde etmektedir. Yani, büyük işletmelerin ürettikleri ürünlerin aynısını üreterek değil, esneklik üstünlüklerini iyi kullanarak büyüklerin giremediği Pazar alanlarına girmek, talep değişimlerine uymak, hatta gerektiğinde üretim alanlarını değiştirmek biçiminde stratejiler izleme imkanına sahiptirler.

KOBİ'lerin hem girişimcilik potansiyeli hem de çalışanların kişisel becerilerini öne çıkarması sonucu, yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasında ve ekonomik ürünlere dönüştürülmesinde önemli avantajlara sahiptir. KOBİ'ler büyük yatırımlar ve teknoloji gerektirmeden, yeni yatırımlar yapabilmektedir. Bu durum, KOBİ'lerin yeni yatırımlarda düşüncelerini, uygulama şansı vermektedir. Çünkü KOBİ'lerin sahip oldukları üretim araçlarını çok yönlü kullanılabilmesi ve uyum kolaylığı önemli bir avantajdır.

Böylece, bu işletmeler yeniliklere giderek kendilerine daha geniş bir hareket alanı geliştirmiş olmaktadır. Yeniliğe ilişkin bu strateji eğilimi, günümüzde özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde giderek gelişmeye başlayan bilgisayar alanında belirgin bir biçimde görülmektedir. Bu noktada hemen eklenmelidir ki, yenilikler en köklü yenilikler olabileceği gibi, çok küçük ve kimi zaman yapay yenilikler de olabilir. Önemli olan, yeniliğin teknik niteliğinden çok piyasa değeridir. Çünkü bir işletme açısından yeniliğin değeri piyasa değeri ile ölçülür. Bu ise ulaşılan müşteri sayısı olacaktır. Bu açıdan konuya bakılınca, küçük ve

²⁷ YILMAZ, a.g.e.s:5

²⁸ ALPUGAN,a.g.e s:22

orta ölçekli işletmelerin genelde pazarın ve talebin, özelde ise üretim ve yönetimin değişen koşullarına uyum bakımından daha yenilikçi olduğu kolaylıkla ifade edilebilmektedir.²⁹

4. Orta Sınıfın Korunması

Küçük ve orta ölçekli işletmeler ile “orta sınıf” kavramı arasında çok yakın ilişki vardır. Çünkü, serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı biçimde işlevini yerine getirebilmesi, bir başka deyişle, başarılı olabilmesi güçlü bir orta sınıfın varlığını gerektirir. Bu durum da KOBİ’lerin varlığı ile sağlanabilir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler sürekli bir biçimde üretimin arttırılması ve iyileştirilmesi için çaba harcarlarken, cesaret ve yaratıcılıklarını ortaya koyarlar. Böylece, orta sınıf, piyasa ekonomisinde çok önemli ekonomik ve sosyal işlemleri yerine getirirler.³⁰ Özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan ve serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşayan Avrasya ülkelerinde öncelikle bu sürecin doğru ve hızlı işlemesi için, topluluk halklarının ekonomik ve sosyal refah seviyelerinin yükseltilmesi için, elde edilecek refahın toplumun tüm kesimlerine adil bir şekilde dağıtılabilmesi için, özel girişimciliğin geliştirilmesi yoluyla “orta sınıfın” oluşturulması gerekmektedir.³¹

5. Bölgesel Kalkınmayı Hızlandırma

KOBİ’lerin bölgeler arası dengeli kalkınmaya olumlu etkisi vardır. Büyük sanayiler, genelde belli bölgelerde yoğunlaşmakta çok önemli teşviklere rağmen, az gelişmiş bölgelere yeterince ilgi göstermemektedirler. KOBİ’ler ise bu durumun aksine tüm coğrafik yerleşim alanlarına yayılmış durumdadırlar. Böylece KOBİ’ler, çok az sermaye ile kurulabilen, atıl kalan ve marjinal özellikte olan işgücü, hammadde ve finansman kaynaklarını küçük yatırımlarla değerlendirerek bölgeler arasında dengeli kalkınmayı sağlarken, aynı zamanda bölgesel istihdam sağlayarak, göçleri engellemektedir.³²

²⁹ SARIASLAN, 1994, a.g.e s:37-38

³⁰ ALPUGAN, a.g.e s:23-24

³¹ YILMAZ Hikmet, “Demokratikleşme ve Sosyal Refah İçin KOBİ’ler Yoluyla Özel Girişimciliğin Geliştirilmesi ve Orta Sınıfın Güçlendirilmesi”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , 2001,

³² SARIASLAN, 1996, a.g.e.s: 22

D. KOBİ'LERİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dünya ekonomisinde 1945-1970 döneminde büyük ölçekli işletmelere ağırlık verilerek ekonomik büyüme ve kalkınma faaliyetleri yürütülmüştür. Ancak, bu süre içerisinde KOBİ'lerin, büyük işletmeler karşısında daha üstün avantajlarının olduğu anlaşılmıştır. Birçok ülkede istihdam yaratmada ve rekabet ortamının yaratılmasında, KOBİ'lerin rolü, giderek artmaya başlamıştır. 1970 ekonomik krizinden sonra, KOBİ'ler önem kazanmaya, bu yıllardan sonra büyük ölçekli işletmeler önemini kaybetmeye başlamıştır. Ölçek ekonomisinin öneminin azalmaya başlamasından sonra, KOBİ'ler bir çok ülkede, 1970 bunalımından sonra kaynakların ekonomik kullanımı, istihdam ve gelir dağılımına katkılarından dolayı makro ekonomik politikaların temelini oluşturmaya başlamıştır.³³

Avrupa'da 1980 yılından itibaren ölçek ekonomileri görüşüne alternatif olarak "Küçük Güzeldir" görüşü çok kabul görmeye başlamıştır. Dünyanın birçok ülkesinde küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerinin korunması ve geliştirilmesi için bu kesimin gereksinimi olan finansal ve teknolojik destekler veren kuruluşların mevcut olduğu ve KOBİ'lerin yasal düzenlemelerle korunduğu bilinmektedir. Uluslararası alanda iletişim araçlarının etkisiyle tüketici bilinci değişmiş ve üreticiler için daha esnek bir üretim yapısı sayesinde hızla tüketici isteklerine cevap verme zorunluluğu doğmuştur. Küçük ve Orta ölçekli işletmelerin buna bir çözüm olarak görüldüğü belirtilmiştir.³⁴ Aşağıdaki tabloda, her türlü zorluklara rağmen bütün ülkelerde, işletmelerin yaklaşık % 99'u KOBİ'lerden oluştuğu görülmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, istihdamın % 40-80'i ve GSMH'nın % 30-70'ini KOBİ'ler yaratmaktadır ve büyük işletmelere göre açık bir üstünlükleri ortaya çıkmaktadır.³⁵

³³<http://www.forumturka.net>, (17.03.2007)

³⁴ OKTAY Ertan, "Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri", 21. Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi, K.K.T.C, 03-04 Ocak 2002,

³⁵ KÜÇÜKÇOLAK Ali, "KOBİ'lerin Finansman Sorununun Sermaye Piyasası Yoluyla Çözümü", İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1998,

Tablo 2:KOBİ'lerin Dünya Ekonomisindeki Yeri

DEVLETLER	Tüm işletmele içindeki yeri(%)	Toplam istihdam içindeki yeri(%)	Toplam yatırım içindeki yeri(%)	Katma değer içindeki yeri(%)	Toplam ihracat içindeki payı(%)	Toplam kredilerden aldığı pay(%)
ABD	92.7	50.4	38.0	36.0	32.0	42.7
Almanya	99.8	64.0	44.0	49.0	31.1	35.0
Hindistan	98.6	63.2	27.8	50.0	40.0	15.3
Japonya	99.4	61.4	40.0	52.0	38.0	50.0
İngiltere	96.0	36.0	29.5	25.0	22.2	27.2
G.Kore	97.8	61.9	35.7	34.5	20.2	46.8
Fransa	99.9	49.9	45.0	54.0	23.2	48.0
İtalya	97.0	56.0	36.9	53.0	-	-
Türkiye	98.8	45.6	6.5	37.7	8.0	3-4.

Kaynak: Kaynak: <http://www.kosgeb.gov.tr>

Tablodan da görüldüğü gibi ülkeden ülkeye değişmekle beraber KOBİ'ler dünyada istihdamın önemli bir bölümünü karşılamakta ve sanayi içinde büyük bir yer tutmaktadır.³⁶

Ele alınan ülkelerin hemen hemen hepsinde toplam işletmelerin neredeyse tamamını KOBİ'ler oluşturmaktadır. ABD'de toplam işletmelerin % 97.2'si KOBİ iken, Almanya'da % 99.8, Japonya'da % 99.4, Hindistan'da % 98.6, İngiltere'de % 96, Fransa'da % 99.9, G.Kore'de % 97.8 ve İtalya'da % 97'dir. Ülkelere göre KOBİ'lerin sağladıkları istihdam oranlarına bakıldığında ABD'de % 50.4, Almanya'da % 64, Japonya'da % 81.4, Hindistan'da % 63.2, İngiltere'de % 36, Fransa'da % 49.4, G.Kore'de % 61.9 ve İtalya'da % 56'dır. KOBİ'lerin ihracattan almış oldukları paylara göre bakıldığında, ABD % 32, Almanya'da % 31.1, Japonya'da % 38, Hindistan'da % 40, İngiltere'de % 22.2, Fransa'da % 23, G.Kore'de % 20.2'dir. KOBİ'lerin toplam kredilerden almış oldukları paylara

36 MÜFTÜOĞLU, a.g.e s:43

bakıldığında ABD % 42.7, Almanya'da % 35, Japonya'da % 50, Hindistan'da % 15.3, İngiltere'de % 27.2, Fransa'da % 48, G.Kore'de % 46.8'dir.³⁷

KOBİ'lerin Türkiye'deki önemi ise, belki de AB'deki KOBİ'lerden fazladır denilebilir. Çünkü gerek istihdam ve gerekse sermaye oranı açısından KOBİ'ler Türkiye ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'de KOBİ'ler, ekonomik sürecin hangi döneminde olursa olsun ekonomik, sosyal ve politik önemlerini her zaman korumuşlar ve ülke politikaları ve stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.³⁸

Ancak KOBİ'lere, Türkiye'nin toplam sanayi işletmelerinin büyük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen, uzun yıllar gereken önem verilmemiştir. Sadece AB'nin 1983 yılını KOBİ yılı ilan etmesinin ardından, Türkiye de KOBİ'lere gereken önemi verdiğini göstermek için 1996 yılını KOBİ yılı ilan etmiştir. Bu vesileyle 16 Ekim 1996 tarihinde KOBİ Teşvik Kararnamesi'ni hayata geçirmiştir.³⁹ Aşağıdaki tabloda Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin ölçeksel dağılımıyla ilgili veriler verilmiştir;

Tablo 3: Türkiye'de KOBİ'lerin Ölçeksel Dağılımı

Sanayi Ölçeği	Küçük Ölçek (1-49)	Orta Ölçek(50-199)	KOS	Büyük Sanayi	Toplam İmalat San
İşletme Sayısı	194.546	2.247	196.793	982	197.775
İşletme Payı(%)	98.4	1.1	99.5	0.5	100
Çalışan Sayısı	721.469	213.676	953.144	595.601	1530.745
Çalışan Payı(%)	47.1	14	61.1	39.9	100
Katma Değer	37.9	35.6	73.5	194.9	268.6
Katma Değer Payı(%)	14.1	13.2	27.3	72.7	100

Kaynak: [http:// www.kobinet.org.tr](http://www.kobinet.org.tr)

³⁷ <http://www.dtm.gov.tr> (14.02.2007)

³⁸ DİKEN Ahmet, "Büyüme Sürecindeki KOBİ'lerin Problemleri ve Yeniden Yapılandırılması", Yeni İpek Yolu Dergisi, Ankara, 1996,

³⁹ ÖREN Kenan, "Gümrük Birliği'nin Türk KOBİ'leri Üzerindeki Etkisi" KTO Yayını, Konya, 1999,

Tabloda da görüldüğü gibi toplam işletmeler içinde % 99.5 paya sahip olan KOBİ'ler, ayrıca toplam istihdam içinde % 61.1, toplam yatırımlar içinde %26.5, ve katma değer içinde de % 27.3 paya sahiptirler. Dolayısıyla KOBİ'ler Türkiye ekonomisi içindeki yeri, istihdam yaratmada, ülke ekonomisine katkı ve ihracattaki payı ile büyük bir öneme sahiptir.⁴⁰

⁴⁰ YÖRÜK Nevin, BAN Ünsal, “KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Finansman Sorunlarının Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama” Gazi Kitapevi, Ankara, 2003,

KISIM II: KOBİ'LERİN KARŞILAŞTIKLARI GENEL SORUNLAR

Ülke ekonomilerinde çok önemli yere sahip olan KOBİ'ler aynı zamanda birçok sorunla da karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunların büyük bir kısmı ülke ekonomik politikalarından kaynaklandığı gibi, bir kısmı da KOBİ'lerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

KOBİ'lerin karşılaştıkları genel sorunlarla ilgili yapılan çalışmalara göre, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tedarik, üretim, pazarlama, finansman ve yönetim biçiminde tüm işletmecilik fonksiyonlarına ilişkin önemli sorunları bulunmaktadır.⁴¹

A. TEDARİKLE İLGİLİ SORUNLARI

KOBİ'ler sipariş tarzı üretim yaptıklarından, ihtiyaç duydukları malzemeler, alacakları siparişe göre değişir. Sürekli olarak aynı malzemeyi kullanmadıklarından uzun vadeli malzeme tedariklerine gidemezler. Küçük ve orta ölçekli işletmeler sanayinin girdisi olan hammadde ve ara malların tedarikinde miktar, nicelik, zaman ve maliyet konularında sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

KOBİ'ler kendilerine gerekli olan hammaddeyi büyük işletmelerden daha pahalı ve elverişsiz ödeme şartları ile temin etmektedirler. Küçük işletmeler büyük miktarlarda girdi kullanmadıkları için indirimlerden de yararlanamamaktadırlar. Finansman sorunlarından dolayı çok büyük miktarlarda girdi alımına gidememektedirler. Girdi temini çok küçük partiler halinde yapıldığı için genelde ödemeler peşin veya büyük vade farkıyla yapılmakta, buna karşılık ürün vadeli satılmaktadır. Bu durumda girdi maliyetleri yükselmekte ve ödemeler dengesi bozulmaktadır. Büyük miktarda girdinin alınması halinde ise stok maliyeti artmaktadır.⁴²

⁴¹SARIASLAN, a.g.e.s:9-13

⁴² AKGEMCİ, a.g.e.s:22

B. ÜRETİMLE İLGİLİ SORUNLARI

Küçük ve orta işletmelerin önemli sorunlarından birisi de üretim ile ilgilidir. Mal ve hizmet üretiminde genel olarak verimsizlik söz konusudur. KOBİ'ler geleneksel üretim metotları uygulanmaktadır. Daha çok iç piyasaya üretim yaptığından daha ucuz ithal ürünlerle rekabet etmek durumundadır. Üretimde, danışman kullanma alışkanlığı, proje hazırlama kültürü, teknolojiyi takip etmeme, AR-GE kullanımı görülmemektedir. Standartlara uygun üretim sıkıntısı nedeniyle ithalatla normal koşullarda rekabet edemeyeceği açıktır.

Üretim sorunlarının ilki, yenilik ve değişiklikler konusunda üretim teknolojisindeki eksiklikler, yani kısaca teknoloji sorunudur. Üretim yönetimi ve teknolojisindeki büyük bilgi eksikliğinin neden olduğu sorunların çözümlenmemesi, kalitesiz üretim, yüksek maliyet, hammadde, işgücü, makine, tezgah kapasitesi israfının daha da artmasına sebep olmaktadır.⁴³

Tüm bunlara ek olarak, KOBİ'ler kalite ve standardizasyon konusunda da önemli zorluklar yaşamaktadırlar. Eski teknolojilerin kullanılması, KOBİ'lerin dış pazarlardaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Bugün, KOBİ'lerin kalite standartları belgeleri alabilmeleri için, yüksek maliyetli ve detaylı çalışmaları gerektirmektedir. KOBİ'ler, sermayeleri sınırlı olduğu için, pazar şartlarının gerektirdiği stokları bulunduramamaktadırlar. İstenilen yere taşıma, depolama gibi, büyük işletmelerin yararlandığı araçlardan da yararlanamamaktadırlar.⁴⁴

C. PAZARLAMA İLE İLGİLİ SORUNLAR

KOBİ'ler, yeni pazarlara girmekte ve onları tanımakta zorluk çekmekte, öte yandan, bu mamullere ihtiyacı olan kişi ve kuruluşlarda, üretici ve tüketiciye yönelik bilgileri bulamamaktadırlar. KOBİ'ler tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki hızlı değişimleri izlemede ve bu değişikliklere ayak uydurmada da başarılı değildirler. Özellikle, sosyal ve ekonomik koşullardaki değişiklikler işletmelerde ciddi sorunlara yol açmakta, hatta işletmeleri başarısızlığa itmektedir. Pazar araştırmalarına gereken önemin verilmemesi, özellikle

43 ÖZGEN Hüseyin, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Temel Yönetim Sorunları", Çukurova Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, 2003,

⁴⁴ÖZGEN, a.g.e.s:26

uluslararası pazarlara açılma sürecinde KOBİ'lerin olumsuz yönde etkilenmelerine ve sonuçta başarısız olmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca KOBİ'ler, tanıtımlarını sağlayacak reklam yapabilme gücünden de yoksundurlar. Üretim örneklerinin teşhir ve sergilenmesinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bunun yanısıra KOBİ'ler, değişime uyum sağlama, değişimi tahmin ve değişimi üretme konuları için, Ar-Ge çabalarına girememektedirler. Oysa Ar-Ge'nin, değişimi izleme, değişimi gerçekleştirme ve değişimi işletmeye kazandırma gibi işlevleri bulunurken, aynı zamanda KOBİ'ler için bir rekabet aracı işlevi de vardır.

Bu açıklamalar ışığında KOBİ'lerin pazarlama fonksiyonu ile ilgili sorunlarını şu şekilde açıklayabiliriz :

- Pazar oluşturmak ve yeni talep yaratmak amacıyla büyük harcamalarda bulunamamaları
- Pazarlama tekniklerinden yararlanamama ve nitelikli pazarlama elemanlarının istihdam edilememesi
- Ürünlerin kendileri dışında başka pazarlama firmaları tarafından pazarlanması ve siparişe göre üretim yapılması
- Satış sonrası servis ve destek hizmetlerinin verilememesi
- Etkin bir fiyat politikasının tespit edilememesi
- Daha çok siparişe göre üretim yapılmasından kaynaklanan satış planlamasının yapılamaması
- Hedef pazarların araştırılması, bulunması ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapacak kurumsal bir pazarlama servisinin olmaması
- Daha çok fason üretim yaptıkları için pazara hitap edilecek malın geliştirilememesi
- Pazarın büyüklüğü ve potansiyeli
- Söz konusu malın müşterinin istediği zaman ve koşullarda sağlanamaması.

Yurt içi pazarlardaki pazarlama faaliyetlerinde, bu gibi sorunlarla karşılaşan KOBİ'ler, bunların bir uzantısı olarak sonuçta ihracat faaliyetlerinde de başarılı olamamaktadırlar. Yeterli bir pazarlama bilincine sahip olmayan KOBİ'lerin çekindikleri en önemli konu, dış pazarlarda rekabet edip edemeyecekleridir. Gerek standart, gerekse de kalite

bakımından yeterli rekabet gücüne sahip olmamaları, KOBİ'lerin dış pazarlara açılmasını engelleyici bir rol oynamaktadır.⁴⁵

D. YÖNETİMLE İLGİLİ SORUNLAR

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde, işletme yönetiminin bilgi, tecrübe ve eğitim yetersizlikleri bulunmakta ve bütün işletme fonksiyonları bir veya birkaç kişi tarafından yerine getirilmektedir. Bu durum, işletmenin yönetim fonksiyonunun yerine getirilmesinde sakıncalar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle işletmedeki bütün fonksiyonların tek kişi tarafından yerine getirilmeye çalışılması, bu işletmelerin değişen Pazar ve ekonomik şartlarda işletme yöneticisinin işini zorlaştırmaktadır. Bu şekilde yönetimde uzmanlaşmanın göz ardı edilmesi, modern işletmecilik ilkelerine uyumu zorlaştırmaktadır.⁴⁶

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin başarılı olmalarını engelleyen diğer bir sorun ise, işletme sahiplerinin teknik ve üretim süreci konusunda yeterli tecrübeye sahip olmalarına rağmen, diğer işletme işlevleri konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmamaları ve bu konudaki eksikliklere yönelik bir çaba sarf edilmemesidir. Öte yandan, birinci yönetici durumundaki küçük ve orta boy işletme sahiplerinin çoğu kez ikinci yöneticiye sahip olmaması ve çalışanlara gerekli yetkiyi devretmemesi, işletmelerin esneklik ve canlılığının yitirilmesine neden olmaktadır. Genellikle mahalli gelişmeleri ve küçük fırsatları izleyebilen ve mikro sorunların üstesinden gelebilen bu işletmeler, makro ekonomik gelişmeleri izleyememekte; dolayısıyla önlemlerin alınmasında geç kalınmaktadır. Yeterli bilgi, eğitim ve tecrübe eksikliği, bunda önemli ölçüde etkili olmaktadır.⁴⁷

⁴⁵“KOBİ’lerde Yönetim ve Organizasyon”, <http://www.frmtr.com> (14.01.2007)

⁴⁶ “KOBİ’lerin Yönetim Sorunlarına Çözüm Önerileri”, www.onsayfa.com (14.01.2007)

⁴⁷ <http://www.frmtr.com> (14.01.2007)

E. FİNANSMANLA İLGİLİ SORUNLAR

Daha önce de vurgulandığı gibi ekonomide çok büyük bir yeri ve önemi olan küçük ve orta boy işletmeler, ne yazık ki pek çok sorunla da karşı karşıya bulunmaktadır. Bu sorunların en önemlisi çalışmamızın da konusunu oluşturan finansmanla ilgilidir.⁴⁸ KOBİ'lerin, faaliyette bulundukları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısından ve küçük işletmelerin geleneksel yapılanmalarına bağlı olarak, yönetim, üretim ve yeni teknolojilere uyum sorunlarının yanısıra düşük kapasiteyle çalışma, tedarik ve stoklama, bilgi desteği ve teknik yardım, pazarlama ve rekabet, yeni yatırım yapamama, Gümrük Birliğine uyum, yasal düzenlemelerde yetersizlik ve bürokratik engeller gibi pek çok sorunu bulunmaktadır. Ancak tüm bu sorunların odağında finansman yetersizlikleri gelmektedir.⁴⁹

KOBİ'lerin finansman sorunları ilk kuruluş aşamasında ortaya çıkmaktadır. KOBİ'lerin kuruluş sermayeleri genellikle bireysel ve ailevi kaynaklardan temin edilmektedir. Dolayısıyla bir işe başlarken, o işin gerektirdiği ölçüde bir sermaye ile değil, belirtilen imkanların ortaya çıkardığı sermaye ile yetinmek durumundadırlar. Ayrıca özkaynakları teminat vermeye yeterli olmadığından, KOBİ'lerin dış kaynak bulmaları da güçleşmektedir. Ayrıca KOBİ'lerin finansla ilgilenecek ayrı bir bölümleri de bulunmamaktadır. Dolayısıyla nakit, alacak ve stok yönetimi optimal bir biçimde yapılmamaktadır ve sonuçta kaynak israfı ortaya çıkmaktadır.⁵⁰

KOBİ'lerin, faaliyette bulundukları ülkenin ekonomik ve sosyal yapısından ve küçük işletmelerin geleneksel yapılanmalarından kaynaklanan finansman sorunlarını aşağıdaki gibi ana başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- Özkaynak Yetersizliği
- İşletme Sermayesi Yetersizliği
- Kredi temininde karşılaşılan güçlükler

⁴⁸ SARIASLAN, 1994, a.g.e.s:18

⁴⁹ KARABIÇAK Mevlüt , “KOBİ'lerin Kredi Yoluyla Finansmanı”, <http://www.kobinet.org.tr> (14.01.2007)

⁵⁰ AYPEK, a.g.e.s:149

- Sermaye piyasasından Fon elde etmede karşılaşılan sorunlar

-Finansal Yönetimde Yetersizlik⁵¹

1. Özkaynak Yetersizliği

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin, bugün karşı karşıya kaldığı bir çok sorunun gerisinde sermaye faktörü yatmaktadır. Kuruluş aşamasında olan KOBİ'ler ağırlıklı olarak özkaynak kullanmaktadır. Yeterli özkaynağa sahip olmayan işletmeler yeni yatırımlarını gerçekleştirmede ve büyümelerinin finansmanında kaynak sağlama sorunuyla karşılaşmaktadır. KOBİ'lerin kendi yapılarından kaynaklanan temel finansman sorunu özkaynak yaratamamaktır. Özellikle kuruluş aşamasında yeterli özkaynağın bulunmaması girişimcilerin önünde büyük bir engeldir. Kuruluş aşamasından sonra ilk yıllar firmaların varlıklarını devam ettirmeleri açısından önemlidir.⁵²

Girişimciler ellerindeki küçük sermayeler ile işletmeler oluşturmakta, bu özsermayeleri de hem yatırım hem de pazarda yer almak için yapılacak pazarlama çalışmaları için yeterli olmamaktadır. KOBİ'ler piyasa koşulları nedeni ile vadeli satışlarını da özsermayeleri ile finanse etmek zorunda kalmaktadırlar. Daha kuruluş aşamasında başlayan bu özsermaye sorunu KOBİ'leri yaşamları boyunca olumsuz etkilemektedir.⁵³ Bir ülkede yüksek enflasyonun varlığı da KOBİ'leri özkaynak yetersizliğine itmektedir ve daha büyük tutarlarda sermaye ihtiyacı doğurmaktadır. KOBİ'ler özkaynaklarının yetersiz ve kredi maliyetlerinin de yüksek olduğu durumlarda öncelikle otofinansman ile finansman açıklarını kapatmaya çalışmaktadırlar. Enflasyonun yüksek olduğu durumlarda KOBİ'ler faaliyetlerini sürdürebilmek için borçlanmaya yönelmekte. Bu da işletmelerin borç-özkaynak dengesini bozmaktadır.⁵⁴

⁵¹ YÖRÜK, BAN, a.g.e.s:26

⁵² <http://www.emu.edu.tr> (14.01.2007)

⁵³ BULMUŞ İsmail, OKTAY Ertan, TÖRÜNER Mete, "Küçük Sanayi İşletmelerimizin Konumu Önemi ve AT'a Girerken Karşılaşılabilecek Sorunlar İle Çözüm Yolları" Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları Ankara, 1990,

⁵⁴ ZAIMOĞLU, Tülay, "Risk Sermayesi ve Türkiye'de Uygulama Olanakları", SPK Yayını, Ankara, 1995,

2. İşletme Sermayesi Yetersizliği

İşletme sermayesi; işletmenin kısa süreli, normal olarak bir hesap döneminde paraya çevrilebilir ekonomik değerlere yaptığı yatırım olarak tanımlanır. KOBİ'lerin faaliyete başlayabilmeleri için tesisin tamamlanmış olması yeterli değildir. İşletmenin faaliyete geçirilmesi için işletme sermayesi ihtiyacının da karşılanması gerekmektedir. Ancak, bu işletmelerde kuruluş aşamasında yatırım tutarı belirlenirken işletme sermayesi ihtiyacı göz ardı edilmektedir. Güçlkle sağlanabilen sermayenin büyük kısmı sabit varlıklara yatırılmakta işletmenin yürütülebilmesi için gerekli işletme sermayesi ihmal edilmektedir.⁵⁵

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürme aşamasında , genel yönetim, işçi, satış ve sabit giderlerinin karşılanması, yeterli stok bulundurulması, ham ve yardımcı madde temini gibi konular işletmeler için çalışma sermayesi yönetimi hususunu çok önemli bir hale getirmektedir. Firmalar kuruluş aşamalarında, belirli bir faiz yükümlülüğü altında bırakmaması özelliğinden ötürü özkaynaklarla finansman yolunu tercih etmekte, gelişme dönemlerinde ise yabancı kaynaklara başvurmaktadırlar.⁵⁶

Kuruluş aşamasında yeterli işletme sermayesi ile donatılmayan aynı zamanda yabancı kaynak bulmada zorlanan küçük ve orta ölçekli işletmeler, pazarda ve genel ekonomik koşullar karşısında, işletme sermayesinin ağır sonuçlarına katlanmak zorunda kalmakta ve mevcut kapasitelerini arttırma ve modernizasyon için gerekli atılımlarda bulunulması doğrultusunda önemli sorunlarla karşılaşmaktadır.⁵⁷

3. Kredi Temininde Karşılaşılan Güçlükler

Küçük ve orta boyutlu işletmelerin kredi sağlamada karşılaştıkları en önemli sorun, bankalar KOBİ'lere kredi açarken, kabulü güç faiz, teminat, kefalet talep etmektedirler. Genellikle teminat olarak da gayrimenkul ipoteği istenmektedir.

⁵⁵ YÖRÜK, BAN, a.g.e.s:28

⁵⁶<http://www.fmtr.com> (14.01.2007)

⁵⁷ ARSLAN Özgür, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları" C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2003

Ayrıca yapılan bir araştırma, kredi talebinde, bankaların istekleriyle küçük girişimcinin hangi belgelerin gerekli olduğu konusunda görüş farklılıklarının olduğunu ortaya koymuştur. Bankalardan kredi sağlamaya çalışan küçük girişimciler, gerekli kayıtları tutamadıklarından veya bankaların küçük kredilerle ilgilenmemelerinden dolayı, kredi almada güçlük çekmektedirler.

OECD tarafından yapılan araştırmalar da ülkeler arasında farklı oranlarda olmakla birlikte finansmanın KOBİ'lerin gelişiminde en önemli sorun olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden küçük ve orta ölçekli işletmeler için önemli finansal meselelerin çözümünde normal banka kredilerinden yararlanma olanağı çok sınırlı kalmaktadır.

Bankalar genellikle küçük ve orta boyutlu işletmelere fazla ilgi göstermemektedirler. Bu ilgisizlik, işletme ölçeği küçüldükçe artmaktadır. Burada muhakkak ki bankaların da kendi tutumlarını haklı gösterecek gerekçeleri bulunmaktadır. Küçük çapta kredi isteyen çok sayıda müşteri ile uğraşmak yerine, büyük çaplı kredi kullanan az sayıda müşteri ile ilişkiye girmeyi bankalar tercih etmektedirler. Bu durum, bankanın çıkarınadır. Bankalar krediyi girişimcilik niteliğine sahip olan kişilere değil, gayri menkulü olan kişilere vermeyi tercih etmektedirler. Bu durum kendisini garantiye alan banka için mikro seviyede gerekçelendirilebilir. Fakat bankanın verdiği krediyi sağlama bağlaması, makro açıdan kredinin israfını önleyememekte, ulusal ekonomi açısından kaynak israfı kaçınılmaz olmaktadır.

Genellikle birçok ülkede bu şartlar altında çalışan küçük ve orta boyutlu işletmeler borçlanmaktan korkmakta, kısıtlı olan öz sermaye imkanlarıyla idare etmeyi tercih etmektedirler. Bu tutum, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyüme imkanlarını yeterince değerlendirilememesine neden olmaktadır. Sorunun ağırlığı işletme ölçeği küçüldükçe artmaktadır.⁵⁸

⁵⁸<http://www.ekometre.com> , (11.01.2007)

4. Sermaye Piyasasından Fon Elde Etmede Karşılaşılan Sorunlar

KOBİ'lerin sermaye piyasasından fon sağlamaları sermaye piyasasının işleyişini düzenleyen mevzuat ve sermaye piyasasında faaliyette olan finansal aracı kurumlar ile bağlantılıdır. Sermaye piyasasının gelişmemiş olduğu veya mevzuatın KOBİ'lerin sermaye piyasasından faydalanmasına imkan tanımadığı ve de finansal aracı kurumların geliştirilmediği ekonomilerde KOBİ'lerin uzun vadeli finansman sorunları kendilerini hissettirecektir. Ancak sermaye piyasasının gelişmiş olduğu ekonomilerde bile KOBİ'lerin piyasanın uzun vadeli finans kaynaklarından yeterince faydalanamadıklarına rastlanmaktadır. KOBİ'lerin sermaye piyasasında kolay bir şekilde fon sağlayamamalarının nedenleri; KOBİ'ler ile ilgili kurumların azlığı ve pasifliği, KOBİ'lerin ekonomik ve idari güçlükleri ve bunun sonucunda var olan kurumların sağladıkları kredilerden faydalanamamaları ve KOBİ yöneticilerinin var olan kredi imkanlarını yeterince değerlendirememeleri olarak sıralanabilir.⁵⁹

Dolayısıyla, sermaye piyasasının yeterli derinlik ve genişliğe ulaşmadığı ve finansal aracı kurumların ve tasarruf sahiplerinin, KOBİ'lerin sermaye piyasasından kaynak sağlama aracı olan menkul kıymetlere itibar etmemeleri nedeniyle, tahvil ihraç ederek kaynak temini hemen hemen imkansızdır.⁶⁰ Ayrıca, finansal kiralama, risk sermayesi gibi diğer alternatif finansman imkanları bu işletmelere yönlendirilememektedir. Bu finansal araçların küçük işletmelerce değerlendirilememesinde gerek devletin ve gerekse diğer kuruluşların neler yapabileceği araştırılmalıdır.⁶¹

5. Finansal Yönetimde Yetersizlik

KOBİ'lerin hemen hepsinde, aynı anda işletme sahibi olan yöneticiler teknik kökenli olduklarından, finansman ve muhasebe konusunda çok az bilgiye sahiptirler. Bu tür bilgileri, uzman kişilerden sağlama istek ve imkanları da sınırlıdır. Bu şekilde yönetimde

⁵⁹ <http://www.frmtr.com>, (14.01.2007)

⁶⁰ ZAIMOĞLU, a.g.e.s:165-170

⁶¹ AYPEK, a.g.e.s:150

uzmanlaşmanın göz ardı edilmesi, modern işletmecilik ilkelerine uyumu zorlaştırmaktadır. Oysa ki günümüzde rekabetin giderek ağırlaştığı, pazarın ülke sınırlarını aştığı dönemde finansman, pazarlama gibi konularda bilgili ve tecrübeli elemanlara ihtiyaç vardır.⁶²

KOBİ'lerin tasarrufları yönlendirilmesinde bilinçsiz davranmaları ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Girişimcilerin elde ettikleri karları, yatırımlar yerine ölü yatırımlara yaparak özel varlıklarını arttırmaya yönelmektedirler.⁶³

Bir işletmede finansal konulara ilişkin üç önemli karar vardır. Bunlar, hangi varlıklara ne kadar yatırım yapılacak, bu yatırımlar için gerekli fonlar nereden sağlanacak ve işletmenin karının nasıl dağıtılacağıdır. Bu üç soruya verilecek cevaplar işletmenin finansal amaçlarına ve nihai olarak işletmenin varlık sebebi olan kar elde etme amacına ulaşmada hayati öneme sahiptir. İşletmede dönen ve duran varlıklara tahsis edilecek fonların belirlenmesi ve bu fonların hangi kaynaklardan temin edileceği işletme başarısı üzerinde çok etkilidir. Bu sorulara optimum çözümler bulunabilmesi için finansal analiz, finansal planlama, dönen ve duran varlıklar yönetimi ve sermaye maliyeti ile ilgili teknikler geliştirilmiştir. Bunun yanında hem geçmişe yönelik hem de geleceğe ait projelerden kaynaklanan tüm nakit akımlarını tahmini de önemlidir. Ancak yukarıda bahsedilen bu konular üzerinde, KOBİ yöneticilerinin yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları, finansmanla ilgili sorunlara yeteri kadar zaman ayıramamaları, alacaklar, stoklar, gelir ve giderlerle ilgili harcamaların gelişi güzel yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum, mevcut kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını engelleyerek işletmenin finansman ihtiyacını artırmaktadır.⁶⁴

KISIM III: KOBİ'LERİN FİNANSMAN KAYNAKLARI

A. ÖZSERMAYE

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin özelliklerinden birisi işletme varlıklarının kaynağını oluşturan unsurların büyük kısmının öz kaynaklardan oluşuyor olmasıdır. Bilindiği

⁶² <http://www.frmtr.com>, (14.01.2007)

⁶³ YÜCEL, a.g.e. s:93

⁶⁴ YÖRÜK, BAN, a.g.e.s:24-31

üzere, tek başına girişimci veya ortaklar tarafından işletmeye konan sermaye ile teşebbüs kazancının işletmede bırakılan kısmı ve yedekler işletmenin öz sermayesini oluşturur.

KOBİ'ler, özellikle girişimci KOBİ'ler işletme faaliyetleri sırasında en çok finansman sorunlarıyla karşılaşmakta ve ekonomik fonksiyonlarını yerine getirmekte zorlanmaktadır. Bunun da temelinde de sözkonusu özsermaye yapıları yatmaktadır. Aynı zamanda finans kuruluşlarının KOBİ'lere yaklaşımı, genel piyasa şartları da soruna etki yapmaktadır.

Üretim faktörlerinden birisi olan sermayenin ekonomik faktörlerin gerçekleştirilmesi için gerekli düzeyin altına düşmesi özellikle girişimci KOBİ'lerin başarısızlığının önemli nedenlerindendir. Çünkü girişimci KOBİ'ler, teknolojik yenilik ve yeni yatırım arayışında olan mevcut ve potansiyel genç girişimcilerdir. Zaten sanayiye ve ekonomiye dinamizm getirenlerde bunlardır. Dolayısıyla KOBİ'lerin finansman ihtiyaçlarını, kuruluş döneminde ihtiyaç duyulan girişim sermayesi ve faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için gerekli olan işletme sermayesi olarak sınıflandırılabilir.⁶⁵

Küçük ve orta ölçekli işletmelerde, genelde başlangıç sermayesinin önemli kaynağı, faaliyet gösterdikleri ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyine bağlı olarak kişisel tasarruflardan oluşmaktadır. Öz sermaye finansmanında önemli ikinci kaynak ise, akraba ve arkadaşlardan sağlanan fonlardır. İstanbul Ticaret Odası'nın (İTO) KOBİ'lerle ilgili yaptırmış olduğu çalışmanın sonuçlarına göre, küçük ve orta ölçekli işletmelerde para darlığı ile karşılaşanlar, sorunu çözümlemede birinci sırada akraba ve arkadaşlardan borç almayı %46.3, ikinci olarak banka kredilerinden yararlanmayı, %30.6'sı, üçüncü sırada iç borçlanmaya %19.2, dördüncü sırada %3.9 ile sermaye artışına gitmeyi tercih etmektedirler.⁶⁶

Kuruluş aşamasında yeterli öz kaynaklarla donatılmayan ve aynı zamanda yabancı kaynak bulmada zorlanan küçük ve orta ölçekli işletmelerin, başarı ve karlılık potansiyelleri

⁶⁵ YURTTAŞ Ateş, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Sorunları ve Türk Eximbank" 1. Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

⁶⁶ ARAS Güler, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde KOBİ'lerin Yeri:Finansman, Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri", <http://www.emu.edu.tr>, (07.02.2007)

çok yüksek olsa dahi kredi kurumları genellikle kurulmuş ve bilançoları sağlam olan büyük işletmeleri tercih etmektedirler. Bu durum sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de benzer özellik göstermektedir.⁶⁷ Bu ise bu işletmelerin daha işin başında yabancı kaynak sıkıntısıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun sonucunda bu işletmeler, pazarda ve genel ekonomik koşullardaki gelişmeler karşısında, kaynak sıkıntısı içersine düşmekte, ağır sonuçlara katlanmak zorunda kalmaktadırlar.⁶⁸

KOBİ'lerin sermaye piyasası aracılığıyla Özsermaye biçiminde kaynak temininin çok güç olması ya da hiç mümkün olmaması, bu tür firmaların daha ziyade banka kredileri gibi kaynakların kullanımı yoluyla finansman teminini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bu işletmelerde, işletme sahiplerinin bağımsızlık eğilimlerinin güçlü olması nedeniyle ortak alma yoluyla sermaye artırımına da pek sıcak bakılmaktadır.⁶⁹

B. BANKA KREDİLERİ

Küçük ve orta ölçekli işletmeler, işletme sermayesi ihtiyaçlarını çoğu kez kendi sınırlı imkanları ile çözemediklerinden, çeşitli kaynaklarda borçlanma yoluna gitmektedirler. Bu bağlamda en önemli fon kaynağı ticari banka kredileridir. Ancak, bu firmalar ihtiyaç duydukları kredileri finansal piyasalarda da yeterli miktarda bulamamaktadırlar. Çünkü öz sermayeleri yeterli olmayan bu işletmelerden ticari bankalar, kredilendirme için büyük oranlarda ipotek ve kefalet biçiminde, teminat istemektedir.⁷⁰ Fakat, bu zor koşulları bazı işletmeler karşılayabilse dahi, sağlanan kaynakların finansman maliyetleri oldukça yüksek olmaktadır. Bu nedenle ticari bankalar, KOBİ'lere kredi vermede temkinli davrandıkları gibi, bu işletmeler de bankalara başvurmaktan sakınılmaktadırlar. Bankalar, riskli gördükleri

⁶⁷ OKTAY Ertan, GÜNEY Alptekin, "Türkiye'de KOBİ'lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri

21.Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 03-04 ocak 2002,

⁶⁸ <http://www.igeme.org.tr>, (22.01.2007)

⁶⁹ ULUDAĞ, Serin, "Türkiye'de küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Yapısal ve Finansal Sorunlar ve Çözümler" İTO Yayını, İstanbul, 1991

⁷⁰ MÜFTÜOĞLU, 2004 a.g.e. s:170

KOBİ'lere ancak ağır teminatlar almak suretiyle, çoğunlukla da gayrimenkul ipoteği yoluyla kredi vermektedirler.⁷¹

Genel olarak bu tür işletmelerdeki mevcut makineler, tezgahlar, araç ve gereçler ipotek olarak kabul edilmemektedir. Halbuki küçük sanayici sahip olduğu gayri menkulleri nakde çevirip işletmesinde yatırım yapmak, yani makine, araç ve gereç haline dönüştürmek istemektedir. Ekonomik açıdan da doğru olan budur ve küçük işletmelerin bu yolla teşvik edilmesi gerekir. Küçük işletmeyi gayri menkullerle kendisini garantiye almak zorunda bırakılmamalıdır. Fakat bankaların teminat konusundaki tutumu, küçük sanayiciyi buna zorlamaktadır. Bu yüzden küçük ve orta işletmeler için önemli finansal meselelerin çözümünde normal banka kredilerinden yararlanma olanağı çok sınırlı kalmaktadır.⁷²

Bu güçlükler, özellikle yeni kurulan küçük ve orta işletmelerde üretimin yoğunlaştırılıp pazara sürülmesi dönemlerine rastlayan, tutunabilmelerinin en kritik basamağında had safhaya ulaşmaktadır. Bu dönemde söz konusu işletmeler, artık yeni teminatlar verebilme olanağını kaybetmiş olacakları için bankaların önceden açtıkları açık kredileri kaldırdıkları, şartları ağırlaştırdıkları çok görülmektedir.

T.C.Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü'ne bağlı Sektörel Değerlendirme Müdürlüğü'nün yapmış olduğu bir inceleme sonuçlarına göre, baz alınan ülkelerde KOBİ'lerin büyük ölçekli firmalara oranla daha çok yabancı kaynak kullanmalarının yanı sıra, kullanılan banka kredilerinin toplam kaynaklar içindeki payının da daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin; Japonya da faaliyet gösteren KOBİ'lerin diğer ülkelere oranla ağırlıklı olarak daha çok uzun vadeli banka kredisi kullandıkları ve kullanılan kredinin toplam kaynaklar içindeki payının yüzde 38-41 arası değerler aldığı dikkat çekmektedir. Büyük ölçek grubunda ise söz konusu oran yüzde 14-17 arasında değişmektedir. Japonya'dan sonra ikinci sırayı Amerika almaktadır. Türkiye'de ise diğer ülkelere nazaran büyük işletmeler daha çok banka kredisi kullanmaktadırlar. Kullanılan banka kredisinin toplam

⁷¹ YÖRÜK , a.g.e.s: 44

⁷²MÜFTÜOĞLU,2004, a.g.e s:167

kaynaklar içindeki payı % 20-27 arasında değişmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de KOBİ-banka kredi ilişkilerinin zayıf olduğu anlaşılmakta ve bu oran % 5 düzeyinde kalmaktadır.⁷³

C. ALTERNATİF FİNANSMAN TEKNİKLERİNDEN YARARLANMA

1. Risk Sermayesi (Venture Capital)

Risk sermayesi (Venture Capital), yeni ve yapılabilir projesi olan ve projeyi uygulamak için yeterli finansal kaynağa sahip olmayan girişimcilerin yatırım projelerinin gerçekleştirebilmesi için gereken finansman desteğinin sağlanmasına yönelik bir finansman şeklidir.⁷⁴

Bu modelin temeli, bir ortaklığa dayanmaktadır. Ortaklığın bir tarafında bilimsel gelişmeleri izleyen, bunları uygulanabilir teknolojilere dönüştürerek satılabilir mallar üretebileceği inancına ulaşan girişimciler bulunmaktadır. Bu ortaklığın diğer tarafında ise, bu girişimcilerin fikirlerini inceleyerek başarılı yatırımlara dönüşebileceğine inanan ve bu nedenle onları finanse eden risk sermayedarları yer alır. Bunlar ise tasarruf fazlası bulunan kişiler veya çoğunlukla bu amaçla kurulmuş olan risk sermayesi şirketleridir. Böylece risk sermayesi başlı başına alternatif bir finansman modeli olarak ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Tanımdan da anlaşılabileceği gibi, Risk Sermayesi Modeli, yeni ve verimlilik potansiyeli olan, fakat girişimcilerin öz varlıklarının yetersiz olması sebebiyle sermaye ve para piyasalarından fon temin edemeyen küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) finansmanına yöneliktir. Risk sermayesinin kapsamı yatırımlarla sınırlı değildir. Risk sermayedarı aynı zamanda yönetsel bilgi birikimini ve deneyimini kullanmakta, aktif olarak firmanın fizibilite çalışmalarına, kuruluşuna ve yönetimine de katılmaktadır. Bunu yapmakla risk sermayedarı riski azaltmak için firmayı kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. Risk sermayesi uygulamasında yatırım hisse senedi karşılığında yapılmakta olup uzun vadeli bir ilişkidir. Risk sermayedarı, finanse ettiği firmanın gelişmesi ve ticari başarılar elde etmesi sonucunda

⁷³ ÇELEN Serap, ”Sektörel Analiz” T.C.Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Sektörel Değerlendirme Müdürlüğü, 2000, www.tcmb.gov.tr, (21.04.2007)

⁷⁴ SAYILGAN Güven, “ Finansal Piyasalar ve Finansman Yöntemleri” Turhan Kitapevi, Ankara, 2004,

⁷⁵ İÇERLİ Yılmaz, AKAYA Göktuğ, “KOBİ’lerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Risk Sermayesi Finansman Modeli” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 3, Sayı:3, 2001

hisselerinin değeri kazanmasıyla önemli sermaye kazancı elde etmek amacıyla yatırım yapmaktadır.⁷⁶

Risk sermayesi finansman modeli kullanılarak gerçekleştirilen finansman türleri kısaca aşağıdaki gibidir;

Fikir aşamasında Finanslama; Bu aşamada girişimci bir fikir geliştirmiştir. Ancak bu fikir daha teknik ve ticari olarak bir biçim almamıştır. İşletme henüz kurulmamıştır. Bu aşamada yeni ürünün, hizmetin ya da işletme planının kesin özellikleri geliştirilirken, risk sermayesinin rolü fikir sahibi birey veya işletmeyi finanse etmektedir.

Başlangıç Finansmanı; bu aşama risk sermayesi uygulamasının esası sayılmaktadır. Girişimci kendi imkanları ile işletmeyi kurmuş veya kurmakta, iş planları ve deneme üretimleri yapılmış ve üretime hazır duruma getirilmiştir. Ancak işletme sermayesi ihtiyacı dolayısıyla risk sermayesi finansmanı istenmektedir. Risk sermayesini belki en heyecanlı ve riskli tarafı, yeni bir teşebbüsün araştırma ve geliştirme aşamasından sonra faaliyete geçirilmesidir.

Büyüme Finansmanı; kuruluş sıkıntılarını atlatmış başarılı bir işletmenin üretim kapasitesini ve satışlarını arttırma çabasının ve büyüme için yeni ürünler ve pazarlar arayışının olduğu dönemlerde yapılan finansmandır. Çünkü işletmelerin bu dönemde rekabet edebilmeleri için büyük finansmana ihtiyaçları vardır.

Destek Finansmanı; bu aşamada işletme belli bir başarıyı yakalamıştır. Hisse senetleri fiyatları yükselmiştir. Ancak bu aşamaya gelen işletmelerin çeşitli sorunları bulunabilir. İşte köprü finansmanı işletmeyi bu sorunlardan kurtarmak için yapılan finansmandır. Destek finansmanı aşaması, genellikle geniş ölçekli yatırım yapıldığı ve risk sermayesiyle sağlanacak fonların işletmelerin son kez ihtiyaç duydukları bir aşamadır.

⁷⁶ ZAIMOĞLU, a.g.e.s:37

Satın Alma Destek Finansmanı; herhangi bir nedenle satılacak işletmeleri satın almak isteyen ve işi bilen ancak yeterli finansal gücü olmayan girişimcilere sağlanan finansman desteğidir.

Risk sermayesi finansman türlerinden de anlaşılacağı üzere, risk sermayesi modeli tüm işletmelerde ve işletme hayat eğrisinin her safhasında kullanılabileceği gibi özellikle risk sermayesi teorisi gereği olarak girişimci KOBİ'ler ve onların yeni teknolojik yatırımları esastır.⁷⁷ Risk sermayesi öz kaynak benzeri bir yöntem olduğundan KOBİ'lere yabancı kaynaklarda olduğu gibi zorunlu bir ödeme getirmez, ayrıca kar ve zarara katılmayı göze alan risk sermayedarları da sermaye katkıları karşılığında garanti ve ipotek aramaz. Risk sermayedarlarının aradığı garanti, girişimcilerini yetenekleri ve girişimini gelişme projesinin kar potansiyelinden ibarettir.⁷⁸

2. Faktoring

Faktoring, büyük miktarda kredili satış yapan işletmelerin, bu satışlardan doğan alacak haklarının “faktor” veya “faktoring şirketi” olarak adlandırılan kuruluşlara satılması şeklinde gerçekleştirilen bir finansal işlemdir.⁷⁹

Faktoring aktive dayalı ticari bir finansman türü olup, kısa vadeli ve daha çok tüketim malları finansmanı için kullanılan sistemdir. Faktoring uygulamasında, faktor ile ticari borçlular ve satıcılar arasında üç taraflı bir sözleşme yapılmakta ve satıcının kredili satışları ile ilgili her türlü muhasebe kayıtlarının tutulması, kredili satışlardan doğacak alacaklarının vadesinde tahsil ve takip edilmesi, alacaklarının tahsil edilememesi halinde doğacak kayıpların tam olarak karşılanması, satıcıya kredili satış tutarının belirli bir oranda avans olarak verilmesi, potansiyel ve mevcut müşterilerin finansal risk değerliliğinin tespit edilmesi ve satış arttırmak için piyasa araştırmalarının yapılması gibi hizmetleri kapsar.

⁷⁷ AYPEK Nevzat, “KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri” 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bışkek, 2001,

⁷⁸ İPEKTEN Berna, “Risk Sermayesi Finansman Modeli”,Erzurum Atatürk Üniversitesi, S.B.E Dergisi, yıl:2006, cilt:7, sayı:1,

⁷⁹ SAYILGAN, a.g.e.s:345

Tanımdan da anlaşılacağı gibi Faktoring , alacağın takibi, muhasebe kayıtlarının tutulması, tahsil, pazara yönelik hizmetler, işletmelerin alacaklarını vadesinden önce paraya dönüştürmeye yönelik, garanti fonksiyonu, risk üstlenme, satıcıların alacağını garanti altına alan bir sistemdir.

Finansal açıdan bakıldığında ise Faktoring; vadeli satışlardan doğan alacakların faktor kuruluşu tarafından peşin bedelle satın alınarak alacakların nakde dönüştürülmesi kısaca mal veya hizmetin satıştan sonra bedeli alınıncaya kadar geçecek sürenin finanse edilmesi işlemidir.

Faktoring KOBİ'lerin finansmanı açısından değerlendirildiğinde , özellikle de finansman konusunda , işletme sermayesi yönetiminde etkin olamayan KOBİ'lerin , ağır rekabet ortamında kredili satış yapma zorunluluğu sonucu kredili satışların takip ve tahsilinde karşılaştıkları risklerin ve finansman kıtlığından dolayı yeterince vadeli satış yapamamalarının getirdiği faaliyet zayıflığının Faktoring hizmeti satın alınması ile minimize edilebileceği anlaşılmaktadır. Faktoring özellikle KOBİ'ler için uygun bir finansman yöntemi olup kısa vadeli finansman sağlar.⁸⁰

3. Forfaiting

Forfaiting, özellikle mal ve hizmet ihracatından doğan ve belirli bir ödeme planına göre tahsil edilebilecek olan alacakların bir banka ya da bu alanda uzmanlaşmış bir finansman kurumu tarafından satın alınması olarak tanımlanabilir. Forfaiting işleminde ihracatçı, ithalatçıya yaptığı veya yapacağı kredili satışlardan doğan alacağını , sabit bir ıskonto oranı üzerinden ıskonto yaparak forfaitere satmaktadır.⁸¹

Her çeşit alacak forfaiting işlemine konu edilebilirse de, uygulamada emre yazılı senet ve poliçe şeklindeki ticari alacaklar daha güvenli olduklarından tercih edilmektedir. Forfaiting veren kuruluş, belli bir ıskonto oranı üzerinden devraldığı senet veya poliçe şeklindeki alacakların karşılığında, teminat olarak banka garantisi talep ediyor.

⁸⁰ AYPEK, a.g.e.s:146-147

⁸¹ SAYILGAN, a.g.e, s:356

Forfaiting işleminde ithal edilecek malın bedeli, bu malın ekonomik ömrüne yayılarak taksitlerle ödeniyor. Önce ithalatçı ve ihracatçı firmalar arasında bir ticari anlaşma yapılıyor, fiyat ve ödeme planı saptanıyor. İthalatçı malları teslim alıp, banka garantisini de sağladıktan sonra borç senetlerini banka aracılığı ile ihracatçı firmaya iletiyor. Poliçeler ihracatçı firma tarafından hazırlanıyor, ithalatçı firma tarafından kabul ediliyor ve garantör banka tarafından garanti ediliyor. Garantör ile ithalatçı firma arasında tazminat anlaşması bulunuyor, bu durum forfaiter'ı ilgilendirmiyor. Forfaiting piyasasında, poliçeler 'rücusuz' olarak üç kez ciro edilebilmekte.⁸²

Forfaiting, işleme taraf olanlara avantajlar sağlayan bir finansman yöntemidir. İhracatçı açısından avantajları aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Ekonomik ve politik tüm riskler forfaiter'a yansıtılıyor.
- İhracattan doğan alacak haklarının, belgelerin forfaiter'a, iskonto oranı üzerinden devri esasına dayandığından, finansman şeklinin maliyeti ihracatçı açısından önceden belli oluyor, böylece uzun vadeli faaliyet planı yapılabiliyor.
- İhracatçı firma, vadeli satışlarını anında paraya çevirebildiğinden, kredili satışlarının finansmanı için kaynak araması gerekmiyor.
- İhracatçının likidite durumunu iyileştiriyor, yani kaynak elde etmesini sağlıyor ve senedin ödenmemesi durumunda ihracatçı firmayı şarta bağlı bir borçtan kurtarıyor.
- Alıcının kredi değerliliğinin saptanması, alacağın tahsili yüklerinden kurtarıyor.
- İhracatçı, kredili satış öncesinde bankanın alacak hakkını alma taahhüdünü sağladığından, faiz ile diğer koşullar da bilindiğinden, ithalatçıya kredi maliyetini ve kur riskini içeren fiyatlar önerebiliyor.
- Basit ve hızlı bir uygulama olduğundan, ayrıca bir kredi sigortasına ve fazla belgeye de gereksinim duyulmuyor.

⁸² <http://www.kobitek.com>, (23.03.2007)

- İhracatçının likiditesi, alacak hakkının devri ile artıyor, bu da finansman olanağı yaratıyor.
- İthalatçıya kredili ithalat olanağı sağlarken forfaiter'a da senetlerin tahsili için banka garantisi sağlıyor.

Forfaiting işleminin başlıca dezavantajı ise, sağlanan tüm avantajlara ve risklerin üstlenilmesine bağlı olarak maliyetlerin nispeten artmasıdır.⁸³

4. Leasing

Leasing, bir yatırım malının mülkiyeti leasing şirketinde kalarak, belirli bir kira karşılığında, kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve yapılan sözleşmede belirlenen ve genellikle sembolik bir değer üzerinden sözleşme süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya geçmesini sağlayan bir finansman yöntemidir.⁸⁴

Leasing sözleşmesinde kiracı, kiralayan ve satıcı olmak üzere üç taraf vardır. Kiracı (leaser) diye isimlendirilen Leasing şirketi, makine parkında bulunan veya üretici ya da satıcıdan satın alacağı varlığı kiracıya uzun vade de kiralamak suretiyle, kiracının duran varlık yatırımını finanse etmektedir.⁸⁵ Leasing işlemi aşamaları, önce Leasing işlemi ile duran varlık ihtiyacını karşılamaya karar veren işletme kiralanan varlığı belirler. Daha sonra duran varlığın praforma faturası ile Leasing şirketine müracaatta bulunur. Leasing şirketi faturayı inceler. Söz konusu varlığı kendi makine parkından veya üreticisinden ya da satıcısından satın alarak kiralayabilecek durumda ise; bir Leasing sözleşmesi yapılır. En son aşamada ise kiralanan varlık kiracıya teslim edilir. Sözleşmede kira bedeli ve süresi temel şartları oluştururken, sigorta giderleri ve bakım onarım giderlerinin de kimler tarafından karşılanacağı belirlenir. Sözleşmede özellikle kira süresi bitiminde, varlığın tekrar Leasing kuruluşunda mı yoksa kiracıda kalacağı belirtilir. Eğer kira sözleşmesinin süresi sonunda kiralanan varlığın mülkiyet hakkı kiracıya geçecek olursa kira tutarı içerisinde taksitler de yer

⁸³ <http://www.kobitek.com>, (23.03.2007)

⁸⁴ SAYILGAN, a.g.e, s:363

⁸⁵ <http://www.eso-es.net>, (12.02.2007)

alır ya da kira süresi sonunda ödenecek bir diğer sözleşme yazılır. Diğer bir sözleşmenin yazılması halinde satın alıp almama serbestliği de kazanılmış olur.

Leasing satın alma yerine kiralama yoluyla işletmeden nakit çıkışına engel olarak finansman sağlamaktadır. Ayrıca Leasing ile direkt finansman sağlamak da mümkündür. Bu da işletmenin aktifine kayıtlı bir varlığı peşin bedelle satarak daha sonra tekrar kiralanması ile gerçekleşmektedir. Leasing her şekilde de kiralanın varlığın %100'e yakınıni finanse etmektedir.⁸⁶ Genel olarak Leasing türleri aşağıdaki gibidir:

1. **Faaliyet kiralaması** (Operational Leasing): Bu tür kiralamada, kira konusu olan mal; bir leasing anlaşmasıyla, ekonomik ömrünü kapsamayan, daha kısa bir süre için kiralanıyor. Burada sözleşme belirli bir süreyi kapsadığı halde, önceden belirtilen süreler içinde ihbar yapılarak feshedilebilmektedir.
2. **Finansal kiralama** (Financial/Capital Leasing) : Yasal olarak makine-tesis mülkiyeti kiraya verende kalmasına rağmen, ekonomik açıdan kiralanın varlık üzerindeki kontrolü kiracıya devreden ve kiracıyı varlığın fiili sahibi haline getiren uzun süreli leasing türü.⁸⁷
3. **İthalatsız finansal kiralama**: Leasing konusu malın yurtiçinde temin edilmesi durumunda söz konusu oluyor. Kiracı, yatırım malını seçerek satıcı ile fiyat ve teslim şartlarını belirleyerek anlaşma imzalıyor, leasing şirketine başvuruyor, şirket gerekli araştırmaları yaparak teklif veriyor ve leasing sözleşmesi imzalanıyor. Şirket mal bedelini satıcıya ödüyor; mal kiracıya teslim ediliyor. Kiracı sözleşmede belirlenen süre boyunca kira ödüyor. Kira süresinin sonunda mala sahip olabilir, malı iade ederek sözleşmeyi sona erdirebilir ya da sözleşmenin daha uygun koşullarla sürmesini sağlayabilir.
4. **İthalatlı finansal kiralama**: Yöntem olarak ithalatsız finansal kiralamayla aynı olmakla birlikte, tek farkı malı sağlayan satıcı firmanın yurtdışında olması. Finansal kiralamanın; tam amortisman sözleşmeleri ve kısmi amortisman sözleşmeleri türleri de bulunuyor.

⁸⁶ AYPEK, a.g.e ,s:160

⁸⁷ SAYILGAN, a.g.e, s:367

5. **Satış ve Geri Kiralama** (Sale and Leaseback): Finansman ihtiyacının yoğun olduğu dönemlerde, firmanın sahip bulunduğu ekonomik değeri finansal kiralama yapan bir kuruluşa satması ve aynı ekonomik değeri belirli şartlarla kiralaması.

6. **Doğrudan, dolaylı, brüt, net, yerel ve uluslararası kiralama** da diğer leasing türleridir.

Tüm dünyada yatırımların orta ve uzun vadeli finansmanında yaygın olarak kullanılan leasing, özellikle enflasyonist ekonomilerde kuruluşların her geçen gün artan işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamada önemli avantajlar sağlıyor. Bunlar;

- Projelerin yüzde 100 finansmanı sağlanabilir. Böylece öz kaynaklara dokunulmamış olur. Öz kaynak ve kredi hacmi daralmaz, aynı zamanda bilanço ve mali rasyolara olumlu yansır.
- Leasing bilanço dışı bir işlem olduğu için şirketin borç/öz kaynak dengesi etkilenmez, kredi değerliliği azalmaz.
- Fon akışınıza uygun esnek kira ödemeleri ile nakit akışı planlanabilir.
- Kiraların tamamı gider olarak kaydedilir. Anapara ve faiz içeren kira faturalarının tamamını gider olarak kaydedileceği için Kurumlar ya da Gelir Vergisi'nden indirim sağlanır.
- Kiralama süresi ve kira ödemelerinin değişmezliğinin yarattığı güven ortamını yakalar, enflasyona karşı bir önlem alınmış olur.
- Kiraları yatırımlardan gelecek kârlarla geri ödenir.
- Teşvikli yatırım için leasing şirketini teşvikten yararlandırılabilir.
- Kiralanan mal, dönem sonunda sembolik bir bedelle satın alınabilir.
- Leasing şirketinin operasyonel anlamdaki tüm birikimleri müşterilerin hizmetine sunuluyor. Özellikle KOBİ'ler genellikle bünyelerinde ithalat ve teşvik uzmanı bulundurmadıklarından, yatırım dönemlerinde bu uzmanlıklara ihtiyaç duyuyorlar.

- Yatırımın finansal kiralama ile yapılması durumunda, kiracının sadece alacağı sabit kıymeti belirlemesi yeterli oluyor, bundan sonraki ithalat, teşvik, sigorta, nakliye işlemleri şirket tarafından yapılıyor. Aynı şekilde özel izinlerle ithal edilebilen mallar için gerekli izinler de şirket tarafından alınabiliyor.⁸⁸

Leasing uzun vadeli KOBİ finansman tekniği olarak değerlendirildiğinde; KOBİ'lerin ihtiyacı olan makine ve teçhizatın kullanım hakkını kiralama yoluyla elde ederek, nakit çıkışına katlanmadan ve de kiraladığı varlığın kullanımı ile sağladığı üretim ve satıştan kira ödemelerini de gerçekleştirir. Genelde Leasing şirketleri KOBİ'lerden küçük bir peşinat dahi istemeden kiralamaktadırlar.⁸⁹

⁸⁸ www.meksaleasing.com.tr, (15.02.2007)

⁸⁹ AYPEK, a.g.e ,s:160

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN'IN GENEL EKONOMİK YAPISI VE KOBİ'LER

KISIM I: TÜRKMENİSTAN'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE BUGÜNKÜ EKONOMİK DURUM

A. TÜRKMENİSTAN'DA SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİ

Sovyetler Bloğu'nun dağılmasından sonra bağımsızlıklarına kavuşan ve günümüzde her biri ayrı birer Cumhuriyet olarak tanınan ülkelerde, merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine doğru bir yöneliş başlamıştır. Geçiş ekonomisi olarak adlandırılan bu süreç sözkonusu ülkelerde farklı öncelikleri yansıtır bir şekilde değişik form ve yoğunlukta olsa da tüm BDT ülkelerini içine alan genel bir eğilimi, yani yeni türde bir ekonomik yapılanmayı ortaya çıkarmıştır.⁹⁰

Merkezi planlı ekonomik modelden, serbest piyasa ekonomisine geçiş kavramı; temel olarak, ekonomik faaliyetlerin fiyatlar ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi, kaynakların en etkin şekilde kullanılacak şekilde yeniden dağıtılması, makro ekonomik istikrar için piyasa ağırlıklı enstrümanların geliştirilmesi, özelleştirmeler vasıtasıyla, ekonomik verimlilik ve etkin bir işletme yönetiminin sağlanması, sıkı bütçe disiplini uygulanarak ekonomik verimliliğin sağlanması, mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve şeffaf bir pazara giriş düzenlemesi içeren kurumsal ve hukuki bir çerçevenin oluşturulması unsurlarını içermektedir.⁹¹

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlarında, bu sürece hazırlıksız yakalanan diğer Türk Cumhuriyetleriyle birlikte Türkmenistan da elverişli başlangıç şartlarına sahip değildi. Diğer Türk Cumhuriyetlerine nazaran en çok Sovyet kontrolünde kalan Türkmenistan SSCB döneminde sadece merkezi hammadde ile destekleyen bir bölge olarak görülmüştür. Ekonominin merkeze hammadde (buğday, pamuk, ham petrol, doğal gaz) temin etmek üzere

⁹⁰ EROĞLU Feyzullah, “Geçiş Dönemlerinde Özelleştirme Sürecinde KOBİ'lerin Rolü” 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bışkek, 2001,

⁹¹ CESAR Mustafa, “Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, <http://www.dtm.gov.tr> (14.02.2007)

yoğunlaşması doğal olarak diğer sektörlerin geri kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Türkmenistan SSCB zamanında sanayileşmeden en düşük pay alan ülke olmuştur ve bu durum piyasa ekonomisine geçişte Türkmenistan'ın ekonomik ve sosyal göstergelerinin bölgedeki diğer ülkelerin oldukça gerisinde başlamasına neden olmuştur.⁹² Türkmenistan'ın ekonomik ve sosyal göstergelerinin bölgedeki diğer ülkelerin oldukça gerisinde kalması, ülke yönetiminin serbest piyasa ekonomisine geçişte “10 yıllık kalkınma planı”nı yola koyarak, “yaparak öğrenme” stratejisini takip ederek reformların sürekli ertelenmesiyle açıklanmaktadır.

Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ilk olarak dış piyasalardan borçlanarak enerji sektörü ile tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik uygulamaların arttırılmasıyla doğal gaz, petrol, elektrik enerjisi ile pamuk ve tahıl üretimini arttırmıştır.

Bağımsızlığının ilk yıllarında diğer geçiş ekonomisi yaşayan ülkelerde olduğu gibi Türkmenistan'da da temel ekonomik göstergelerde önemli düşüşler yaşanmıştır. Yaşanan bu düşüşler olumsuz başlangıç şartları ve ekonomik yapıdaki reformların çok yavaş ilerlemesi haricinde, ekonominin doğal gaz ve petrole olan bağımlılığı ve bu ürünün uluslar arası piyasalardaki fiyatlarında yaşanan değişimler ile bölgesel enerji ticaretindeki aksaklıklardan kaynaklanmıştır. Ancak göreceli olarak küçük bir nüfuza sahip olan Türkmenistan, özellikle doğal gaz ve pamuğun uluslar arası pazardaki fiyatlarının artmasıyla kısa sürede ekonomik istikrarı yakalamıştır. Ancak buna karşın Türkmenistan'ın serbest piyasa ekonomisine geçmeye yönelik gerçekleştirdiği yapısal reformlar oldukça sınırlı bir boyutta kalmıştır.⁹³

EBRD (European Bank of Reconstruction), sosyalist ekonomik sistemden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan BDT ülkelerinde serbest piyasa kurumlarının oluşturulması ve serbest rekabete dayalı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirilen reformların sonuçlarının ölçülebilmesi için belirlediği bazı kriterlere göre

⁹² CESAR, a.g.e.s:3

⁹³BAYCAUN Saule, “10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakış” ASAM Yayını, Ankara, 2001,

geliştirdiği puanlama sistemiyle sözkonusu ülkeleri belirli bir sıralamaya tabi tutmuştur. 2005 yılında gerçekleştirilen sözkonusu tablo aşağıdadır.

Tablo 4: Ülkelere Göre Serbest Piyasa Ekonomisine Geçişteki Başarı Değerlendirmesi

	<i>İşletmeler</i>			<i>Piyasa ve Ticaret</i>		<i>Mali Kuruluşlar</i>		<i>Altyapı</i>	
ÜLKELER	Büyük Çaplı Özelleştirme	Küçük Çaplı Özelleştirm	İşletmelerin Yönetim ve Organizasyon Yapısının Değişimi	Fiyat Kontrolünün Kaldırılması	Ticaret ve Döviz Kuru Rejimi	Rekabet Politikası	Bankacılık Sisteminin Değiştirilmesi ve Faiz Oranı	Menkul Kıymet Borsası ve Sermaye Piyasası	Altyapı Değişimi
Ermenistan	4-	4	2+	4+	4+	2+	3-	2	2+
Azerbaycan	2	4-	2+	4	4	2	2+	2-	2
Belarusiya	1	2+	1	3-	2+	2	2-	2	1+
Gürcistan	4-	4	2+	4+	4+	2	3-	2-	2+
Kazakistan	3	4	2	4	3+	2	3	2+	2+
Kırgızistan	4-	4	2	4+	4+	2	2+	2	2-
Moldova	3	3+	2	4-	4+	2	3-	2	2+
Rusya	3	4	2+	4	3+	2+	2	3-	3-
Tacikistan	2+	4	2-	4-	3+	2-	2	1	1+
Türkmenistan	1	2	1	3-	1	1	1	1	1
Ukrayna	3	4	2	4	3+	2+	3-	2+	2
Özbekistan	3-	3	2-	3-	3-	2-	2-	2	2-
BDT Ortalama	3-	3+	2-	4-	3+	2	2+	2-	2
EBRD Ortalama	3	4-	2+	4	4-	2+	3	2+	2+

Kaynak: YÖÖB, "Türkmenistan Üçin Baş Ugur" Yewropa Özgeriş ve Ösüş Bankının Resminaması, 2006,

Tablodaki puanlama sistemine göre 1 gelişmenin çok az olduğunu ya da hiç olmadığını gösterirken, 4+ ise ilgili kriter açısından gelişmenin en yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.⁹⁴

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkmenistan reformların gerçekleştirilmesi açısından BDT ülkeleri arasında son sırada yer almaktadır. İlgili bölümlerde daha ayrıntılı incelenecek olmakla birlikte yukarıdaki kriterlerin bazıları ile ilgili duruma kısaca değinmekte yarar vardır. Örneğin, kamu ekonomik kuruluşlarının, özellikle büyük devlet işletmelerinin özelleştirilmesi uygulamaları yavaş ilerlemektedir. Resmi kaynaklara göre

⁹⁴ YÖÖB, "Türkmenistan Üçin Baş Ugur" Yewropa Özgeriş ve Ösüş Bankının Resminaması, 2006,

1999-2000 yılları arasında özelleştirilen devlet işletme sayısı 146'dır. Devlet, elektrik enerjisi üreten santrallerin özelleştirmesini 2020 yılı sonuna kadar ertelemiştir. Oysa ki uzmanlar, geçiş ekonomisi yaşayan ülkelerde özelleştirmeyi Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin sembolü olarak görmekte ve kaynakların verimsiz olarak kullanılma durumunun sona erdirileceğini ve geçiş ekonomilerindeki yaşam standartlarını yükselteceğini beklemektedirler.⁹⁵

Devletin ticaret ve fiyat mekanizması üzerindeki kontrolünün kaldırılması da oldukça yavaş ilerlemektedir. Un, et, süt, pirinç ve şeker üzerindeki devletin fiyat belirleme uygulaması 1990'lı yıllarda kaldırıldı. Ancak, tarımsal toprakların kiralari, ekmek, akaryakıt, şehir içi ve şehirlerarası ulaşım ücretleri gibi bazı alanlarda devletin fiyat belirleme ve kontrol fonksiyonu hala devam etmektedir. Ticaret ve kambiyo işlemleri üzerindeki sınırlandırmalar da hala devam etmektedir. Önemli büyüklükteki alım ve satım işlemlerinin ve yine belirli bir tutar üzerindeki ithalat ve ihracat işlemlerinin mutlaka Türkmenistan Hammadde ve Mamul Borsası aracılığıyla yapılması gerekmektedir. Yabancı para üzerinden yapılan ticaret üzerinde önemli sınırlandırmalar söz konusudur.⁹⁶

ABD Uluslar arası Kalkınma Ajansı'nın 2005 yılında yaptığı araştırmada Türkmenistan'da KOBİ'ler için çalışma ikliminin son derece elverişsiz olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırma göstermiştir ki KOBİ'lerin % 98'i yabancılarla yaptıkları ve yabancı paraya dayalı olan ticari işlemlerin gerçekleştirilmesi sırasında zorluklarla karşılaşmaktadırlar. İhracatçıların sadece % 2.5'i yurtdışına mal ihraç ederken zorluklarla karşılaşmadıklarını belirtirken, % 19.5'u Türkmenistan Hammadde ve Mamul Borsası nezdinde yaptıkları ihracat sözleşmelerinde fiyat belirleme işlemini herhangi bir devlet müdahalesi ile karşılaşmadan alıcı yabancı tarafla kendi aralarında gerçekleştirebildiklerini belirtmişlerdir.⁹⁷

EBRD'nin çalışmada incelediği ve tabloda gösterdiği diğer bir husus da altyapı çalışmalarını gidişatı ile ilgili durumdur. Ekonomik altyapıda serbest piyasaya geçiş yönündeki değişiklikler son derece sınırlıdır. Gündelik hayatla ilgili toplumsal hizmetlerin

⁹⁵ YÖÖB, 2006, a.g.e.s: 16

⁹⁶ YÖÖB, 2006, a.g.e.s: 18

⁹⁷ European Bank of Reconstruction (EBRD), "2005 Country Investment Profile-Turkmenistan", 2005,s:11

çoğu hiçbir ticari mantık gözetilmeden sunulmaktadır. Bu tür hizmetleri devlet subvanse etmektedir ve bedava yada çok az bedelle sunmaktadır. Örneğin, doğal gaz, elektrik ve içme suyu bedava sunulmaktadır. Benzin ve diğer akaryakıt fiyatları da son derece düşüktür. İMF'nin yaptığı hesaplamalara göre 2003 yılı itibariyle devletin doğal gaz ve elektrik için sağladığı sübvansiyonların tutarı ülke GSMH'nın sırasıyla % 4.2'sine ve % 1.5'ine eşittir.⁹⁸ Altyapı hizmetlerini bu şekilde çok cüzi bedellerle veya bedava sunulması halk için son derece elverişli olmakla birlikte serbest piyasa mantığına ters düşen uygulamalardır. Devletin bu tür hizmetlerin bedava sunmanın maliyetine katlanması fakat sözkonusu alanlarla ilgili gerekli altyapı yatırımlarını yapmaması önemli bir çelişkidir.

B. TÜRKMENİSTAN'IN BAŞLICA EKONOMİK SEKTÖRLERİ

1. Tarım ve Hayvancılık

Topraklarının önemli bir kısmı çöl olan Türkmenistan'ın ancak % 4'lük kısmı tarıma elverişlidir. Ülkede tarım Dayhan Birlikleri adı altında devlet çiftlikleri şeklinde yapılmaktadır. Geçiş sürecinin başlamasıyla yeterli sanayi altyapısına sahip olmayan Türkmenistan tarımın geliştirmesine önem vermiştir. 1997 yılından itibaren arazinin kiralanması şeklinde özel tarıma geçiş başlamıştır.⁹⁹

Türkmenistan'da üretilen başlıca tarım ürünleri; pamuk, buğday, arpa, mısır, çeltik, susam, kavun, karpuz, üzüm, meyan kökü ve doğal ipektir. Türkmenistan, Orta Asya'da Özbekistan'dan sonra ikinci önemli pamuk üreticisidir. Dünya sıralamasında ise ilk 10 ülke arasında bulunan bu ülkenin pamuk üretimi, toplam tarım sektörünün % 70'ini oluşturmakta ve ürünün % 20'si işlenmek üzere diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine ihraç edilmektedir. Ayrıca pamuk ihracından elde edilen gelir, toplam ihracat gelirinin %

⁹⁸ İMF, "Recent Economic Delopment, Turkmenistan", December, 2003, s:54

⁹⁹ T.C. Aşkabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, "Türkmenistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari-Ekonomik İlişkileri", Mayıs 2006, s:10-14

20'sini oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Hükümet, “Beyaz Altın” diye tabir edilen pamuk üretimini 2010 yılından itibaren yılda 3 milyon tona çıkartmayı hedeflemektedir.¹⁰¹

Pamuk ve buğdayın yanısıra 2003 yılı itibariyle ülkede şekerpancarı üretimine de ağırlık verilmeye başlanmıştır. Üretim miktarları açısından bakıldığında pamuğu, tahıllar ve yem bitkileri izlemektedir. Tahıl ürünleri içinde en büyük pay, buğdaya aittir. Pamuk ve buğdayda devlet tarafından yüksek üretim hedeflerinin planlanması, bu ürünleri işleyen sanayi kollarının daha da gelişebileceğini göstermektedir.

Türkmenistan nüfusunun büyük bir kısmı kırsal kesimde ikamet etmektedir. Dolayısıyla halkın yaklaşık %50'si tarım sektöründe istihdam etmektedir. Ülkenin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan pamuk ihracatının artırılmasına yönelik hükümet son yıllarda bu sektördeki reformlara öncelik vermiştir. 1998 yılından itibaren çiftçilere gerekli makine ve teçhizat satın alabilmeleri için uzun vadeli krediler sağlanmaya başlanmıştır.¹⁰²

Tarımsal üretimdeki verimliliğin son yıllarda azalmaya başlamasıyla Türkmenistan yönetimi 2004 yılının eylül ayında tarımı geliştirme amacıyla yeni bir yasa yürürlüğe koymuştur. Bu yasada, 3 hektara kadar olan arazilerin 10 yıllığına çiftçilere kiralanması öngörülmüştür. Ayrıca hükümet 2005 yılının ikinci yarısından itibaren çiftçilere ürünlerini pazarda serbest satabilme imkanı vermiştir. Yine bu tarihlerde tarıma destek vermek amacıyla devletin ortak olduğu Çiftçiler Birliği Ortak Girişimi kurulmuştur ve çiftçilere tarım araçlarını %50 indirimle yararlanabilmelerini sağlarken, organik ve mineral gübreleri karşılıksız olarak çiftçilere temin etmektedir.¹⁰³

Devlet İstatistiki Enstitüsü'nün verilerine göre 2005 yılında ülkede tarımsal üretimin değeri 21, 95 trilyon manat olarak gerçekleşmiştir. Bu da, 120,5 trilyon manat olarak gerçekleşen toplam GSMH'nin % 18'ne karşılık gelmektedir. Bu rakam 2004 yılı verileri

¹⁰⁰YÖÖB, a.g.e.s: 11

¹⁰¹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DİEK), “ Türkmenistan Ülke Bülteni”, Aralık 2004, s:5-8

¹⁰² “Operativno-Analitičeskiy Obzor za Mesyası Türkmenbaşy-Novruz 2003 goda”, Jurnal Ekonomika Zolotoğa Veka, Aprel 2003,

¹⁰³Gurban İLYASOW, “Türkmenistan’ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ekonomik İlişkilerinin Analizi”, T.C. İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003

ile karşılaştırıldığında %19.8 artış göstermiştir. 2006 yılında ise gerçekleşen tarımsal üretimin değeri 2005 yılına nazaran % 21 artışla, 26,62 trilyon manat olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁴

Türkmenistan'da bağımsızlığını kazanmadan önceki dönemde, merkezi planlamanın öngördüğü şekilde tarımda ürün çeşitliliği yerine belirli ürünlerin yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Ülke, tarım alanındaki bu sebeplerden dolayı, sulamaya bağımlı tarımsal üretim, monokültür tarımsal üretimlerin değerlendirilememesi gibi sorunlar yaşamaktadır.¹⁰⁵

Türkmenistan'da hayvancılık ekonomide önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Endüstri ile uyum içerisinde gelişen hayvancılık, özellikle son yıllarda değerini daha da arttırmıştır. Türkmenistan İstatistik Enstitüsü verilerine göre, ülkede 2003 yılında et üretimi % 5 artarak 396,7 bin tona, süt üretimi % 9 artarak 1.529 bin tona, yumurta üretimi % 24 artarak 625 milyon adede, yün üretimi % 6 artarak 34,1 bin tona, Bal üretimi % 6 artarak 789,8 tona, ipek koza üretimi % 3 artarak 3.105,3 tona ve astragan kürkü üretimi ise % 11 artarak 93,9 bin adede ulaşmıştır.¹⁰⁶

Türkmenistan'da hayvancılık açısından bakıldığında, koyun ve sığır yetiştiriciliğinin özel bir önemi bulunduğu gözlenmektedir. Ancak genellikle kültür ırklarından oldukları halde sığırların bakım ve beslenme noksanlıkları yüzünden hem devlet çiftliklerinde, hem de halk elinde düşük verimli oldukları görülmektedir. Ülkedeki koyunların çoğu karakul koyunu türündendir. Bunların derileri aynı zamanda astragan kürkü olarak kullanıldığı için çok kıymetlidir. Bu nedenle, astragan kürkü ülkenin önemli ihraç ürünlerinden birisini oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Türkmenistan'da devlete ait küçük baş hayvanlar, yavrularının % 50'si karşılığında çobanlara kiraya verilmekte ve bu suretle hayvancılıkta özel sektörün oluşması teşvik edilmektedir. Bu çerçevede, 1 yıl sonra bir sürüde koyun sayısı artmış olmakta ve

¹⁰⁴BBRD, 2006, a.g.e.s:14

¹⁰⁵Türkmenistanın Merkezi Bankası (TMB), "İktisadiyyetin Esasy Pudaklarynyn Ösüşü", Altın Asyrın İktisadiyyeti Jurnalı, TMB Yayını, No:8, Aşgabat, 2003,

¹⁰⁶ÖZSU Bahar,"Türkmenistan Ülke Etüdü", İTO Yayını, İstanbul, 2003,

¹⁰⁷YILDIZ Pembe,"Türkmenistan Ülke Raporu", KOSGEB Yayını, Ankara, 2005,

hayvanların bakım hizmeti karşılığı, şahısın kendine ait bir küçük sürüsü oluşmaktadır. 1 Ocak 2003 tarihi itibarıyla, ülke genelinde devlete ait 101.3 bin adet büyük baş hayvan, 2.256,9 bin küçük baş hayvan, 29.6 bin adet deve, 5.8 bin adet at kiraya verilmiş bulunmaktadır.¹⁰⁸

Türkmenistan İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2003 yılında ülke genelinde büyük baş hayvan sayısı % 4 artarak 1970 bine, küçük baş hayvan sayısı % 4 artarak 14 milyona ulaşmıştır. 2006 ocak ayında toplam hayvansal üretim içerisinde, et üretimi 222.8 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bu rakam 2005 aynı dönemine göre % 8 artış göstermiştir.¹⁰⁹

Türkmenistan’da hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesini destekleyici, gelişmiş bir sanayinin mevcut olmaması ve karma yem açığının büyük boyutlara ulaşması, hayvancılık sektörünü olumsuz yönde etkilemekte, bu alanda kapsamlı yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

2. Enerji

Türkmenistan’ın en büyük gelir kaynağı olan doğalgaz üretimi, bir devlet kuruluşu olan “Türkmengaz” tarafından gerçekleştirilmektedir. Türkmenistan’ın toplam doğalgaz rezervleri tahmini verilere göre 20.4 trilyon metreküp, petrol rezervleri ise 400 milyon ton seviyesindedir. 2003 yılında 60 milyar metreküp doğalgaz ve 10 milyon ton petrol üretmiş olan ülkenin bugüne kadarki toplam üretimi 1.9 trilyon metreküp doğalgaz ve 445 milyon ton petrol olarak gerçekleşmiştir. Türkmenistan hükümeti, 2020 yılına kadar enerji sektörüne 60 milyar dolarlık yatırım yaparak yıllık üretim kapasitesini 240 milyar metreküp doğalgaz ve 100 milyon ton petrol seviyesine çıkartmayı hedeflemektedir. 2005 yılı yılında Türkmenistan’da 33.68 milyar metre küp doğal gaz üretimi gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰

Türkmenistan, doğalgazın yanı sıra petrol endüstrisini geliştirmek için de girişimlerde bulunmaktadır. Ülkede 1992 yılında 3.4 milyon ton olan petrol üretimi 2003 yılında 10.4

¹⁰⁸ “Sektörel Bazda Türkmenistan’ın Potansiyeli ve İşbirliği Alanları”, <http://www.musavirlikler.gov.tr> (07.02.2007)

¹⁰⁹ “2006-ncı Yılın Türkmenbaşy-Oguz Aylarında Türkmenistan’ın Durmuş-Iktysady Yagdayy”, Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı, TMB Yayını, No:7, Aşabat, 2006,

¹¹⁰ “Ykdysady Syn-2005”, Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı, No:2, 2005,

milyon tona yükselmiştir. Bu rakam 2006 şubat ayı itibarıyla %102 artışla 20 milyon tonu aşmıştır.¹¹¹ Bu sektöre daha fazla yabancı yatırım çekilmesi hedeflenmekte, ancak üretim paylaşım anlaşmalarının içerdikleri yabancı ortaklara kısıtlamalar getiren şartlar ve genel olarak ülkedeki yatırım ortamının yetersizliği buna mani olmaktadır.

Türkmenistan'da şu anda iki petrol rafinerisi faaliyet göstermektedir. Bunlardan birisi Hazar denizi kıyısındaki Türkmenbaşı rafinerisi, diğeri ise Özbekistan sınırındaki Seydi rafinerisidir. 2002 yılında bu iki rafinerinin toplam üretimi 5.7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Her iki rafineri de yenilenmekte, ayrıca üçüncü rafinerinin yine Hazar Denizi kıyısında kurulması planlanmaktadır.¹¹²

Türkmenistan elektrik üretimi açısından da zengin bir ülkedir. Elektrik üretimi 4 santralden sağlanmaktadır. Bunlar: Marı Gres, Türkmenbaşı, Nebitdag ve Büzmeyin'dir. İki termik ve iki de hidroelektrik santral bulunmaktadır. Yıllık olarak üretilen ortalama 12 milyar kwh civarındaki elektrik enerjisinin %40 BDT ve Afganistan'a ihraç edilmektedir.¹¹³ 2006 ocak ayında 6739.1 kwh elektrik üretimi gerçekleştirilmiş olup bu rakam 2005 yılı ocak ayına göre %8 artış göstermiştir.¹¹⁴

3. Sanayi ve Madencilik

Türkmenistan'da son 5 yıla bakıldığında sanayi sektörü ortalama %50 payla ekonomiye yön vermektedir. Sektör içerisinde özellikle hidrokarbon endüstrisi ihracat gelirinin büyük bir kısmını kapsayarak en önemli alt sektör durumuna gelmiştir. Son yıllarda gelişmekte olan petrol ve gaz endüstrisi 1999-2004'de GSYİH'nin %20'sini oluşturarak ekonomiye yön verir hale gelmiştir.¹¹⁵

Enerjiden başka Türkmenistan'daki diğer yatırımlar tekstil sektöründedir. Bu yatırımlar da özellikle Türk finanslı ortak yatırımlardır. Her ne kadar devlet yabancı

¹¹¹Altyn Asyrın İktisadiyeti Jurnalı, 2006, a.g.e.s:11

¹¹²YIDIZ, 2003, a.g.e.s:43

¹¹³TİKA, "Türkmenistan Ülke Raporu", Ankara, 2003, s:17

¹¹⁴Altyn Asyrın İktisadiyeti Jurnalı, 2006, a.g.e.s:12

¹¹⁵"Ykdysady Syn",Altın Asyrın İktisadiyeti Jurnalı, TMB Yayını, No:1, Aşgabat, Ocak 2006, s:14

yatırımları desteklese de uygun iş ortamı için gerekli politik ve makro ekonomik reformları gerçekleştirmekten yoksundur. Tekstil sektöründeki fabrikaların çoğu Türk şirketlerle yapılan ortak yatırımlar sonucudur.¹¹⁶

Bitki örtüsü bakımından fakir olan Türkmenistan, madenler yönüyle oldukça zengindir. Madencilik ve enerji sektörü, sahip olduğu zengin mineral kaynaklar nedeni ile sınai üretimde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin işletilebilen başlıca doğal kaynakları; doğalgaz, sodyum sülfat, krom (Karaboğaz Lagunu), sülfür, kurşun, galyum (Gaurdak Bölgesi), bentonit (Oglanlı Bölgesi), brom, iyot (Çeleken, Nebitdağ) ve petroldür.¹¹⁷

Ayrıca, önemli miktarda sodyum ve potasyum çıkartılarak, kimya sanayinde kullanılmaktadır. Tuz üretimi madencilik faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmakta ve üretimin büyük kısmı kimya sanayinde kullanılmaktadır. Ülkede son yıllarda altın ve platin rezervlerine de rastlanmıştır. Türkmenistan, SSCB'nin en büyük sodyum sülfat üreticisi olmasına rağmen, zamanla bu rezervler tükenmiş ve sodyum sülfat tesislerinin faaliyetleri durdurulmuştur.¹¹⁸

Hükümet ana tüketici malların üretiminde kendine yetebilmeyi amaçlamaktadır. Bu malların başında makine yapımı, metalürji ve gıda yer almakta olup hükümet tarafından ithal ikameci sanayileşme çerçevesi içerisinde destek görmektedir. Türk ihaleciler kırsal kesimde istihdamı arttırmak için selüloz fabrikası ve çelik fabrikası, giyim ithalatını durdurmak içinse emek yoğunluklu giyim fabrikaları inşa etmişlerdir. Yerel gübre üretimi için de önemli yatırımlar mevcuttur.¹¹⁹

4. Ulaştırma ve Haberleşme

SSCB'nin dağılmasından sonra ulaşım ve haberleşmenin ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle kara ve denizyolu bağlantısının önemi anlaşılmıştır. Karayolu için İran ve Gürcistan üzerinden geçen hatlar, denizyolu için ise Karadeniz

¹¹⁶ÖZSU, a.g.e.s: 18

¹¹⁷ TİKA, T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Avrasya Bülteni", Sayı:20, Ankara, Mart 2004

¹¹⁸TİKA, T.C.Dışişleri Bakanlığı, "Avrasya Bülteni", Sayı:28, Ankara, Kasım 2004

¹¹⁹İŞİK Abdurrahman,"Türkmenistan'da Sanyileşme Süreci ve Stratejileri", T.C. Uludağ Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001,

limanları ve Rusya'daki nehir yollarıyla Hazar bağlantısının işlerlik kazanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.¹²⁰

Türkmenistan'da Akdeniz ve Baltık Denizi limanları arasındaki nehir – deniz bağlantıları için açılmış Hazar Denizi Türkmenbaşı (Krasnovodsk) Limanı Orta Asya'da bulunan en önemli limanlardan biridir. Bakü ve Türkmenbaşı arasında düzenli feribot seferleri bulunmaktadır.¹²¹

Türkmenistan'da yollar modern olmamakla birlikte, yoğunluğunu Türk firmalarının gerçekleştirdiği rehabilitasyon çalışmaları sonucu 1996 yılında Türkmenistan karayollarının % 81'i onarılmıştır.

1996 yılında ülkeyi İran'a bağlayan demiryolu hizmete girmiştir. 1999 yılında ise, Türkmenabat-Atamurat arasında 203 kilometrelik, 4 milyon ton yük kapasiteli ve 650.000 kişilik bir demiryolu hattı hizmete girmiştir. Yapımı 6 ay süren ve Aşkabat-Mezar-ı Şerif arasındaki iki hatlı demiryolu ve saatte 320km sürat yapabilen tren 27 Ekim 2002 de ilk seferine başlamıştır. “Kuzey İttifakı” adı verilen standart haliyle 760, büyük haliyle 1420 yolcu kapasiteli olup, Türk ve Türkmen şirketlerinden oluşan Oğuz Ata isimli konsorsiyum tarafından yapılmıştır.¹²²

Türkiye ile Türkmenistan arasında hava ulaştırması, 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması” çerçevesinde Türk Hava Yolları ile Türkmenistan Havayolları'nın karşılıklı olarak düzenledikleri tarifeli seferlerle sorunsuz olarak sürdürülmektedir.¹²³

Türkiye ve Türkmenistan arasında deniz ulaştırması, Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki Don-Volga nehirleri üzerinden sağlanmaktadır. Ancak bu bağlantının kullanılması Rusya Federasyonu'nun iznine tabidir. Türkmenistan bayraklı nehir tipi gemiler Don-Volga kanalından deniz taşımacılığı yapabilmektedir.

¹²⁰ BAYRAMDURDIYEW Yedibay, ”Türkmenistan Ekonomisinin Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş süreci ve Bu Süreçte Türkiye Ekonomisinin Rolü”, T.C. Selçuk Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2003

¹²¹ ÖZSU, a.g.e.s: 22

¹²² DİEK, a.g.e.s: 12

¹²³ ÖZSU, a.g.e.s:16

Türkiye ile Türkmenistan arasında demiryolu seferleri Mary, Sarakhs, Mashad, Tahran, Tebriz, Van hattıyla 1996 yılından beri yapılabilmektedir. Halen Türkmenistan, demiryolu taşımacılığını yoğunlukla İran'ın Bender Abbas Limanı ve Rusya Federasyonu'nun Novorossisk Limanı üzerinden gerçekleştirmektedir. Üzerinde çalışılmakta olan Kars-Tiflis demiryolu bağlantısı gerçekleştirildiği takdirde, İran üzerinden geçen hattın 375 km. daha kısa olan Kars, Tiflis, Bakü, Hazar Denizi geçişiyle Türkmenbaşı Limanı bağlantısı daha elverişli bir demiryolu hattı olarak ortaya çıkabilecektir.

Türkiye ile Türkmenistan arasında karayolu taşımacılığı, 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması” çerçevesinde İran üzerinden ve Hazar Denizi feribot geçişiyle Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden yapılmaktadır.¹²⁴

Ülkede telekomünikasyon sisteminin geliştirilmesine başlanmıştır. Hükümet'in 2000-2010 yılları arasında uygulayacağı ekonomik politikaların bir parçası olarak, bu sektör için iddialı kalkınma planları yapılmaktadır. Telekomünikasyon sektöründeki faaliyetler 1996'da yürürlüğe giren Telekomünikasyon kanununa uygun olarak yürütülmektedir ve bu alanla ilgili düzenleme ve denetleme görevi İletişim Bakanlığı'na verilmiştir. Ülkede Sovyet döneminden kalma Telekomünikasyon altyapısı hala değiştirilmemiştir. Sadece bazı eklemeler ve sınırlı modernizasyon çalışmaları ile idare edilmiştir. Esas itibarıyla Türkmenistan'ın Telekomünikasyon piyasası oldukça küçüktür ve mobil iletişim sektörü dışında tamamen devlet kontrolü söz konusudur. Devlet bu alanda sadece düzenleyici ve denetleyici olarak bulunmamaktadır, Telekomünikasyon hizmetinin sağlanması SSCB döneminden beri fiilen yapmaktadır. Bu alanda tekel konumunda olan Türkmentelekom, tamamen devlet kuruluşudur. Rekabetin olmaması ve devletin gerekli altyapı yatırımlarını yapmamasından dolayı Türkmenistan BDT ülkeleri içinde Telekomünikasyon hizmetinin kalitesi açısından son sıralarda yer almaktadır. Türkmentelekom, sabit ve mobil iletişim hattı imtiyazını elinde bulundurmaktadır ve ülkede Internet ve elektronik posta hizmetini ilk sağlayan kuruluştur. Uydu hizmetleri ve Internet bağlantısı ile ilgili alan kısmen rekabete açılmış olmasına rağmen Mayıs 2000'de tüm Internet sağlayıcı kuruluşların lisansları iptal edilmiştir.

¹²⁴TİKA, 2004 a.g.e.s: 25

Mobil iletişim imtiyaz hakkını elinde bulunduran Türkmentelekom iki tane CSM operatörüne mobil iletişim hizmetlerinin sunulmasıyla ilgili olarak belirli bir süreye bağlı lisans vermiştir. Bunlardan biri yabancı sermayeli BCTI'dır, diğeri ise yine Türkmentelekom'un yan kuruluşu olan Atın Asır'dır. Aslen ABD kökenli olan BCTI'nın % 51'i 2005 yılında Rus MTC şirketine satılmıştır, geri kalan % 49'luk hisse için de yine MTC şirketine satın alma opsiyonu verilmiştir. Opsiyonun vadesinin dolduğu şubat 2006'da opsiyondan kaynaklanan hakkını kullanan MTC geri kalan hisselerini de satın alarak BCTI'nı tamamen sahibi olmuştur.¹²⁵

C. BUGÜNKÜ EKONOMİK DURUM

1. İstihdam

Aşağıdaki tabloda, Türkmenistan'da toplam işgücünün istihdam edildiği eleman sayısının ekonomik sektörler bazında yüzde (%) olarak dağılımı verilmiştir.

¹²⁵ YÖÖB, 2006, a.g.e.s:23

Tablo 5: Türkmenistan’da Toplam İşgücünün İstihdam Edildiği Eleman Sayısının Ekonomik Sektörler Bazında Yüzde(%) Olarak Dağılımı

SEKTÖRLER	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Endüstri	13.0	13.5	13.8	13.8	14.3	14.5
Tarım	47.6	48.4	48.7	49.2	48.6	48.8
İnşaat	5.8	5.7	5.5	5.2	5.5	5.8
Ulaştırma	5.1	4.7	4.8	4.9	5.0	5.1
Ticaret ve Yiyecek İçecek	7.3	7.2	6.7	6.5	6.4	6.4
Konaklama	2.5	2.7	2.9	2.9	3.0	3.0
Spor, Sağlık ve Sosyal Hizmet	4.7	4.8	4.5	4.4	4.3	3.9
Eğitim, Kültür ve Sanat	9.8	9.5	9.5	9.4	9.2	8.5
İlim ve İlmi Hizmetler	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Yerel Yönetim	2.0	1.8	1.9	2.0	2.0	2.4
Diğer	1.9	1.6	1.5	1.5	1.5	1.4
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak:”The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2005,

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkmenistan'da, toplam işgücünün yaklaşık yarısı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Türkmenistan nüfusunun yaklaşık % 60'ı kırsal kesimde ikamet etmekte olup, nüfusun çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Tarımdan elde edilen gelirin GSYİH'daki payı % 43'tür. Ülkedeki tarım alanlarının yarısından fazlasında pamuk yetiştirilmektedir.¹²⁶

2005 yılında Türkmenistan’da toplam 44.6 trilyon manatlık sanayi üretimi gerçekleştirilmiştir.Bu, aynı dönemdeki Türkmenistan’daki toplam üretimin yani milli gelirin (GSMH) %37’ne tekabül etmektedir. Parasal değer olarak toplam sanayi üretimi bir önceki

¹²⁶ ”The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2005, s:147,

2004 yılı ile karşılaştırıldığında %19.6 büyümüştür. 2005 yılında Türkmenistan'daki toplam istihdamın %14.5'i bu sektörde gerçekleştirilmiştir.¹²⁷

2. Büyüme

Geçiş döneminin başlangıcında, geçiş ekonomilerinde, merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine dönüşüm amacıyla gerçekleştirilen reformların, kaynakların yeniden dağılımı ve istikrar programları uygulanması nedeniyle, geçiş sürecinin ilk yıllarında tüm geçiş ekonomilerinde ciddi bir üretim düşüşü yaşanmıştır.¹²⁸

Türkmenistan, dünya doğalgaz fiyatlarındaki artışın ardından özellikle enerji, tarım ve tüketim malları sektörlerinde yapılan büyük yatırımlar sonucunda 1999 yılını %16, 2000 yılını ise %8'lik büyüme oranları ile tamamlamıştır. 2001 yılında ise bu rakam rekora gitmiş ve %20,5 olarak gerçekleşmiştir. 2002 rakamları itibariyle de Türkmenistan % 16'lık büyüme hızı ile dünyada bu hızı yakalayan ülkeler arasında ilk sıralara oturmuştur.¹²⁹

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından hazırlanan 2003 yılı ekonomik kalkınma raporunda da, Türkmenistan'da üretim artışının 2003 yılında yüzde 17'ye ulaştığı ve üretim artışı bakımından dünyanın önde gelen ülkesi olduğu belirtilmiştir.¹³⁰

Ülkede gayri safi milli hasıla 2005 yılında 120 trilyon manat (piyasa kuruna göre yaklaşık 5 milyar USD) olarak gerçekleşmiştir. Bunun % 37'si sanayi üretimi,(doğal gaz ve petrol üretimi ve işleme dahildir), % 18'i tarım ve hayvancılık, % 35'i ülke içi ticarettten ve benzeridir. GSMH'da bir önceki 2004 yılı ile karşılaştırıldığında resmi verilere göre %20,7'lik bir büyüme sağlanmıştır. 2005 yılı enflasyon oranının EBRD verilerine göre yaklaşık %10 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ekonomik büyümeyi sektörler bazında da değerlendirebiliriz. Buna göre 2005 yılında sanayi sektöründe bir önceki yıla nazaran % 19.6, tarım ve hayvancılıkta % 19.8, inşaatla % 17.5, ulaşırmada % 19.4, yurtiçi ticarete %

¹²⁷ "İkdysady Sın", Altın Asırın İktisadiyeti Jurnaly, No:7, 2006, s:11

¹²⁸ CESAR, a.g.e.s:4

¹²⁹ TİKA, 2004, a.g.e.s:38

¹³⁰ "Resminama", Altın Asırın İktisadiyeti Jurnaly, No:8, 2003, s:15

26.1, hizmetlerde % 22.9'luk büyüme gerçekleştirilmiştir.¹³¹

3. Enflasyon

Türkmenistan'da bağımsızlıktan bir önceki yılda enflasyon oranları % 4.6 iken, 1991 yılından itibaren enflasyon oranı çok hızlı bir şekilde yükselmiş ve % 1000'leri (1993 yılında % 3102 ve 1994 yılında % 1748, 1995 yılında % 1005) aşan oranlara ulaşmıştır. 1993 yılından itibaren ithal edilen tüketim maddelerinde meydana gelen fiyat artışları hükümeti defalarca fiyat artışlarına zorlamıştır ve bu da hiper enflasyona neden olmuştur. Dolayısıyla ülkemiz geçiş süreci yaşayan ülkeler arasında en yüksek enflasyona sahip ülke konumuna gelmiştir.¹³²

Ülkede enflasyonu arttıran en önemli unsur borçların tahsil edilememesidir. Buradaki söz konusu unsur Türkmenistan'ın doğal gaz ihracatıdır. BDT'na yapılan doğal gaz ihracatından doğan alacakların zamanında ödenmemesi ülkeyi parasal yönden sıkıntıya sokmuştur.

Büyüyen ekonomik sıkıntılara yönelik olarak hükümet, 1996 yılında resmi ve piyasa döviz kurlarının birleştirilmesi ve ekonominin kontrol edilmesi için önlemler içeren bir ekonomik reform paketi açıklamıştır. Bu programın uygulanması ve uluslar arası piyasalarda enerji fiyatlarının yükselmesinin sağladığı imkanlar ile ekonomik istikrar sağlanmıştır. Ülke, bir istikrar programı uygulamaksızın enflasyon sorununu aşmayı başarmıştır. 1997 yılından itibaren enflasyon 3 haneli rakamlardan 2 haneli rakamlara inmiş, 2000 yılı enflasyonu tahmini % 10 seviyelerine kadar gerilemiştir. ülkenin enflasyon oranlarını aşağı çekmesinde, enerji ve tarım sektörlerindeki üretim performansındaki iyileşme, bazı temel ihtiyaç maddeleri ve kamu hizmetlerinde fiyat kontrollerinin, yapay fiyatlamanın ve takas

¹³¹“Ykdysady Syn”, Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı, No:1, 2006

¹³² İLYASOW, a.g.e.s:44

işlemlerinin devam etmesi ile Özbekistan’da gerçekleştirilen devalüasyondan sonra bu ülkeden ucuz ithalat gerçekleştirilmesi önemli rol oynamıştır.¹³³

4. Maliye Politikası

Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, eski merkezi kumanda yönetimi sistemi olan, ortak gelir düzeninin devam ettirilmemesi kararıyla 1991 yılında ülke içi vergi sisteminde önemli değişikliklere gidilmesine karar verilmiştir.

Türkmenistan Anayasasının 3. bölüm 57. madde, 5. fıkrasında “Devlet bütçesi ve uygulanması hakkındaki kesin hesabı Meclisin görüşüne ve tasdikine sunar”, yine de Anayasanın 3. bölüm, 78. madde, 5. fıkrasında “Para ve kredi sisteminin güçlenmesi için tedbir alır” demekle Türkmenistan’ın Başkanına ve Bakanlar Kuruluna bütçe ve parasal gelişmeler konularında yetki vermektedir. Türkmenistan’da yıllık ve düzenli bütçe uygulaması yoktur. Yüksek enflasyon nedeniyle her üç ayda bir bütçe açıklanmaktadır. Ayrıca Maliye Bakanlığının yanında Tarım Bakanlığı ile Petrol ve Doğal Gaz Bakanlığının da kendilerine ait bütçeleri bulunmaktadır.¹³⁴

Yeni dönemin başlanmasıyla yapılan düzenlemeler, sabit oranlı işletme kazancı vergisi, katma değer vergisi, stokları yenileme ve satış vergileri, çeşitli mal ve hizmetler üzerinden alınan zorunlu vergiler gibi değişiklikleri içermektedir. Bunlara ek olarak, kişisel gelir vergisi sistemi de yeniden düzenlenerek güncelleştirilmiştir.¹³⁵

Maliye politikası açısından diğer önemli bir gelişme de 1994 yılında Türkmenistan’ın maliye mekanizmasında şeffaflığın artırılması konusunda birtakım hususların uygulamaya konmasıdır. Bu uygulamalar, bütçe hesaplarında, piyasa döviz kurunda değerlendirilmiş devletin döviz işlemlerinin entegrasyonunu, yapılan doğal gaz ihracatlarının milli para birimi

¹³³Devlet ODABAŞ “Geçiş Sürecinde Türkmenistan’da Finansal Piyasaların Yeniden Yapılandırılması Çalışmaları”, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, ASAM Yayını,Yaz 2001 Fasikül: 23 Cilt: 7 Sayı: 2

¹³⁴ TİKA, “Ülkelerin Anayasaları”, Mayıs 1999, s:268

¹³⁵G.EYEBERDİYEW,” Türkmenistayn Maliye Ulgamy”, Altın Asrın İktisadiyeti Jurnalynyn Redaksiyasy, Aşgabat, 2001, s:12

üzerinden vergilendirilmesini, ödenekler ve işletme borçlarının bütçede yer alması suretiyle bütçenin yeniden yapılandırılmasını içerir.

Yapılan yeni düzenlemelerden sonra katma değer vergisi (KDV) başlıca vergi geliri kaynakları içerisinde yer almıştır. Devletin diğer başlıca gelir kaynakları ise mülkiyeti devlete ait pamuk ve doğal gaz işlemlerinin sabit ödemeleri ile bu işletmelerin kazançları üzerinden alınan vergilerdir.¹³⁶

5. Para Politikası

Türkmenistan'ın resmi para birimi Manat olup, 1 kasım 1993 tarihinden itibaren yürürlüğe konulmuştur. Piyasada 50, 100, 500, 1000, 5000, 10.000 manatlık kağıt paralar mevcuttur. 01.11.1993 tarihinde resmi kur olarak 1 dolar=2 manat ikin , 1998 yılı itibarıyla 1 dolar = 5200 manat olarak sabitlenmiştir.¹³⁷

Türkmenistan'ın milli para birimi olan Manat, prensipte tam ve konverte edilebilir bir para birimi olarak ve haftalık dolar satışlarına göre sabitlenmiş ve diğer para birimlerine de bu belirlenen dolar kuru üzerinden ilgili değişim oranları tespit edilen, resmi olarak sadece tek bir döviz kuru oranına sahip para birimi şeklinde tanımlanmıştır.

Milli para birimi Manat uygulamaya geçmeden önce Türkmenistan'ın para politikası eski SSCB Merkez Bankası tarafından yön verilmekteydi. SSCB'nin dağılmasından sonra Türkmenistan Merkez Bankasının daha fazla sıkı para politikasını kabul edeceği ve manatın dışsal değerinin desteklenmesi ve ülke içi fiyat istikrarının devamının sağlanmasına yönelik politikalara önemli bir öncelik vereceği beklenmiştir. Ancak bu beklentiler yerine getirilemedi ve serbest piyasa koşullarına adapte olmaya çalışan her ekonominin ortak sorunu olan enflasyon Türkmenistan'da da ekonomiyi kötü yönde etkilemiştir.

Ulusal kalkınma planı ve yapısal reform süreci, hem zaman hem de bölgesel kıyaslama açısından değerlendirildiğinde, döviz piyasasının iyiye gittiği söylenemez. Bir ABD dolarının Manat karşısındaki değeri 1998 yılı itibarıyla 5.200 manat olarak

¹³⁶ ODABAŞ, a.g.e.s: 119

¹³⁷ ÖZSU, a.g.e.s:28

sabitlenirken, kara borsada ise 25.000 manata kadar yükselmiştir. Resmi kur ile karaborsa arasındaki bu büyük fark, resmi piyasaya giriş lisansı olanlara büyük arbitraj fırsatları sunmaktadır.¹³⁸

1993 yılı itibarıyla ithal edilen tüketim mallarında meydana gelen fiyat artışları hükümetimizi defalarca fiyat ayarlamalarına yöneltmiş ve buda sonuçta 1992 de % 664'ten 1995'te % 1261.5'e varan hiper enflasyonla karşı karşıya bırakmıştır. Fakat 1996-2000 yılları arasında uygulanan sıkı para politikaları sayesinde enflasyonda gerileme eğilimi başlamıştır. Türkmenistan Merkez Bankası Manat'ın konvertibilitesini arttırmak ve enflasyonun tek rakama düşürülmesini sağlamak amacıyla sıkı para politikasını uygulamaya devamı etmektedir.¹³⁹

6. Dış Ticaret Politikası

Türkmenistan'ın ihracatının coğrafi dağılımı ve ticari mal kompozisyonu, pamuk ve enerji ihracatı üzerinedir. SSCB'nin dağılması sonucu oluşan BDT ise temel pazarı oluşturmaktadır. 1992 yılında BDT Cumhuriyetleriyle yapılan ticari işlemlerde uluslar arası fiyatlarla ve ödemelerin döviz karşılığı yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Türkmenistan hükümetinin dövizle ödemeyi zorunlu kılmalarının ardından Türkmenistan ile bu ülkeler arasında gerçekleşen doğal gaz ihracatında fiyatlar konusunda sürekli problemler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler ülkemiz 1994 yılında önemli nakit sıkıntılarının yaşanmasına sebep olmuştur. Rusya'nın da Türkmenistan'a önemli döviz girdisi sağlayacak pazarlara ulaşmasına izin vermemesi bu sıkıntıları daha da artırmıştır. Ancak 1995'ten itibaren Ukrayna'nın ödemeleri döviz ile yapmaya başlaması ve diğer toplulukların da borçlarına karşılık mal vermeye başlaması ile ülkemize para girişi sağlamıştır.

Türkmenistan'ın ticaret politikasındaki esas hedefleri, ülkenin ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi ve ihraç ettiği hammadde kaynaklarının ülke içindeki elde edilme sürecinin katma değerini yükseltmektir. Ülkenin ihracat gelirlerinin artırılmasında kabul edilen bir diğer unsur da önemli yatırımların gerektirdiği bir takım kolaylıkları sağlayacak alt yapı

¹³⁸ IŞIK, a.g.e.s:38

¹³⁹ İLYASOW, a.g.e.s:67

yatırımlarının yapılmasıdır. Hükümet aynı zamanda dövizle ödemelerin yapıldığı gelişen yeni ihracat pazarlarına, özellikle Avrupa pazarlarına girebilmek için çeşitli girişimler yapmaktadır.¹⁴⁰ Aşağıdaki tabloda Türkmenistan'ın yıllar itibarıyla dış ticareti verilmiştir.

Tablo 6: Türkmenistan'ın Yıllar İtibarıyla Dış Ticareti

Yıllar	İhracat	İthalat	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1994	2.145.060	1.467.804	3.612.864	677.256
1995	1.880.726	1.364.018	3.244.744	516.708
1996	1.692.581	1.313.457	3.006.038	379.124
1997	751.434	1.227.656	1.179.090	-476.222
1998	593.915	980.716	1.574.631	-386.801
1999	1.143.491	1.382.353	2.525.844	-238.862
2000	2.505.545	1.785.540	4.291.085	719.914
2001	2.620.238	2.348.765	4.969.003	271.473
2002	3.180.201	2.121.145	5.301.346	1.059.056
2003	3.265.146	2.436.165	5.701.310	828.980
2004	3.463.400	2.917.800	6.381.200	545.600
2005	4.416.400	3.153.300	7.569.700	1.263.100
2006	4.764.800	2.865.245	7.630.045	1.899.555

Kaynak: “The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2006,

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere, her sene artış yönünde gerçekleşen dış ticaret fazlası, son yıllarda yüksek seviyelerde seyreden doğal gaz ve ham petrol fiyatlarının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, ülkenin önemli gelir kalemlerinden hidrokarbon ve pamuğun da uluslar arası pazardaki fiyatlarının artışına bağlı olarak üretimin artması artış yönünde gerçekleşen dış ticaret fazlasına önemli katkısı vardır.¹⁴¹

¹⁴⁰ Öwezberdi HOCAMURADOW, ”Türkmenistan-Türkiye Dış Ticareti ve Türkmenistan Dış Ticaretinin Finansman Yöntemleri”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, 2005, Ankara, s:13

¹⁴¹ <http://www.musavirlikler.gov.tr>, (26.04.2007)

7. Özelleştirme Uygulamaları

Geçiş sürecinin başlangıcında yapılan yorumlarda özelleştirme, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin sembolü olarak görülmekte ve kamu mülkiyetindeki işletmelerin özelleştirilmesiyle merkezi planlama sistemindeki kaynakların verimsiz olarak kullanılma durumunun sona erdirileceği ve geçiş ekonomilerindeki yaşam standartlarını yükselteceği beklenmekteydi. SSCB döneminde tümü devlet kontrolünde olan işletmelerin özel sektöre devredilmesi, yani özelleştirme çalışmalarında kaydedilen ilerleme bakımından Türkmenistan'ın diğer geçiş süreci yaşayan BDT'ı ülkeleri arasında en geride kalması, piyasa ekonomisine geçiş çalışmalarının yavaş ilerlemesine sebep olmuştur. Geçiş ekonomilerinin özelleştirme yaparken önceliğin KOBİ'lere verilmesi, bu alanda mesafe alınabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Türkmenistan'da da bu yöntem izlenmiş ve KOBİ'lerin özelleştirilmesinde önemli ölçüde mesafe kaydedilmiştir. Ancak, KOBİ'lerin özelleştirilmesinde de ülke, diğer geçiş ekonomileriyle kıyasladığımızda geri kalmıştır. Büyük işletmelerin özelleştirilmesinde ise herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.

1992 yılında ilk olarak Devlet Mülkiyeti ve Girişimciliği Destekleme Bakanlığı Türkmenistan'da özelleştirme programını gerçekleştirmek üzere kurulmuştur. Fakat takip eden yıllarda sözkonusu bakanlık kapatılmış ve görevi de Ekonomi ve Finans Bakanlığı, Devlet Mülkiyeti ve Özelleştirme Departmanına verilmiştir.

Türkmenistan'da özelleştirme uygulaması ocak 1992'de konutların özelleştirilmesiyle başlamış ve bunu özel küçük ticari işletmelerin özelleştirilmesine izin verilmesi izlemiştir. Tarım alanındaki öncelikli uygulama boş kolhoz arazilerinin bir bölümünün 10 yıl süreyle çiftçilere kiralanması şeklinde olmuş, sanayide ise 160 işyeri işçilere kiralanmıştır.¹⁴²

1993 yılında kabul edilen mülkiyet hakkı kanunu ile her türlü mülkiyet devlet garantisine alınmıştır. Kanun, özel mülkiyeti gerçek kişiler, tüzel kişiler ve gerçek ve tüzel kişiler ortaklıklarına ait mülkiyet olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Arazi mülkiyet hakkı yabancılara tanınmamış olup, Türkmenistan vatandaşları 50 hektara kadar araziye sahip olabilir, ancak bunu satma, devretme veya değiştirme hakkına sahip değildir.

¹⁴² TİKA, "Türkmenistan Ülke Raporu", Ankara, Haziran 1995, s:56

Haziran 1994'te yürürlüğe giren bir düzenleme ile 500'den az çalışana sahip bütün şirketlerin 1999 yılına kadar özelleştirilmesi öngörülmüş, daha büyük şirketlerin hisselerinin % 51'nin de 5 yıl içerisinde satılması kararlaştırılmıştır. 1995-2000 yılları arasında 2000 işletme özelleştirilmiştir.¹⁴³ Ancak, bugüne kadar büyük ölçekli işletmeler özelleştirilmemiş olup bu konuyla ilgili uygulamalar sürekli ertelenmektedir.

1996 yılında tarımda özelleştirme çalışmalarına hız verilmiştir. Tarım Bakanlığı'nın altı departmanı üretim birliğine dönüştürülmüştür. 1997 yılında yayımlanan üç ayrı kararname ile, küçük ve orta boy işletmelerin ihale yoluyla, büyük boy işletmelerin anonim şirkete dönüştürülerek, modernizasyon gerektiren işletmelerin ise, yatırım taahhüdü yollarıyla satılması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁴

22 Ağustos 1997 tarihinde Devlet Başkanı tarafından Kamu İktisadı Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ile İlgili Bazı Tedbirler Hakkında Kararı ve bu kararın uygulanmasına ilişkin yönetmenlik yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmenlik uyarınca:

* Devlete ait tesislerin özelleştirilmesinde, tesisin tamamının açık artırımıyla satılması, hisse satışı veya yatırım ihalelerinin açılması şeklinde gerçekleştirilmesini öngörmüştür.

* Özelleştirmede izlenecek yolun belirlenmesinde ve işlemlerin sonuçlandırılmasında Maliye ve Ekonomi Bakanlığı yetkili kılınmıştır.

* İşçi sayısı 100 geçmeyen işletmeler açık artırım yoluyla satılacak, işçi sayısı 100 den az olan devlet kuruluşları anonim şirket statüsüne dönüştürülecek ve en fazla %10 çalışanlarca alınabilecek. Yöneticilerin en fazla %5 oranında hisse alabilecekleri öngörülmüştür.

* Modernizasyonu gereken tesislerin satışı, yatırım ihalesi olarak nitelendirilen usul ile gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu sistemde kazananı belirleyen esas unsur, özelleştirmeden sonraki yatırım miktarı ve süresidir.

¹⁴⁴ TANDIRCIOĞLU Haluk, "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme", Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E Dergisi, Cilt 4, Sayı:3, 2002, s:222

¹⁴³ İTO, a.g.e.s:74

* Büyük yatırım gerektiren tesislerin yatırım ihalesi yoluyla satılması durumunda alıcıya, bedelini 3-5 yıl arasında erteleme süresi tanınabilir. Ancak satış bedelinin en az %50 sinin peşin ödenmesi gerekmektedir.

* Özelleştirilen tesislerin yeni sahipleri belirli bir süre için tesisin mevcut faaliyetini devam ettirmesi ve üretmek zorunda olduğu ürünleri üretmeye devam etmesi gerekmektedir.

* Tesislerdeki işçilerin belli bir süre işlerine devam etmeleri sağlanacak, işten çıkarılmaları halinde mevcut yasal yükümlülöklere uymaları gerekmektedir.¹⁴⁵

1993 yılında fiilen başlamış olan özelleştirme uygulamaları çerçevesinde öncelik, küçük ölçekli hizmet ve ticari işletmelerin özelleştirilmesine verilmiştir. 1994 yılında 1064, 1995 yılında 404, 1996 yılında 227, 1997 yılında 141 ve 1998 yılında 110 işletme özelleştirilmiştir. 1999-2005 yılları arasında ise toplam 146 işletme özelleştirilmiştir. Devlet İstatistiki Enstitüsünün verilerine göre, özelleştirme sürecinin başlamasından itibaren 1 ocak 2006 tarihine kadar geçen sürede toplam 2069 işletme özelleştirilmiştir. Bu rakamlar, serbest piyasa ekonomisine geçişin ilk aşamasında gerçekleştirilen özelleştirmelerden sonra, özelleştirmenin yavaşladığını göstermektedir. Ayrıca, doğal gaz, petrol, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık, eğitim ve kültür sektörleri özelleştirme kapsamı dışında tutulmaktadır.¹⁴⁶

Özelleştirilen işletmelerin faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında; %64'ünün tüketici hizmetleri, %32'sinin ticaret ve gıda, %2'sinin tamamlanamayan inşaatlar ve %2'sinin de imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmeler olduğu görölmektedir. Ülkede ayrıca orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi çalışmalarına da başlanmıştır. 1999 yılının ilk yarısında 23 orta ölçekli işletme özelleştirilmiştir¹⁴⁷ ve yine aynı yıl itibarıyla hizmet sektöründe küçük işletmelerin ve perakendecilik sektörünün özelleştirilmesinde başarı sağlanmıştır. Sanayi sektöründeki tüm büyük işletmeler devletin elindedir. 2001 yılı boyunca sadece 4 orta büyüklükteki işletme özelleştirmiştir. Yaklaşık 280 orta ve büyük ölçekli

¹⁴⁵ EBRD, 2006, a.g.e.s:18

¹⁴⁶ EBRD, 2005, a.g.e.s:13

işletmeler özelleştirilme aşamasındadır. Fakat bu durum yönetim tarafından sürekli ertelenmektedir.¹⁴⁸

1993'ten bu yana çıkarılan tüm kanun ve karnamelere rağmen, ülkede özelleştirme çalışmaları yavaş ilerlemektedir. Bunun sebeplerinden biri kamunun ekonomideki kontrolü bırakmak istemeyişi, diğeri ise hükümetin satış listesi koyduğu işletmeler arasında özelleştirilebilecek durumda olanların sınırlı sayıda olmasıdır. Küçük ölçekli ticarethaneler ve restoranlar dışında özelleştirme listesinde yer alan işletmeler faaliyet halinde olmayan ve zarar eden kurumlardan oluşmaktadır. Daha öncede bahsettiğimiz gibi ekonominin bazı sektörleri ise özelleştirmenin dışında tutulmaktadır.¹⁴⁹ Oysa ki, Serbest piyasa ekonomisine geçiş, özel mülkiyete izin verilmesi ve özelleştirmeler ile bir takım kamu işletmesinin özel sektöre devredilmesinden daha fazlasını gerektirmektedir.

KISIM II: TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE KOBİ'LER

A. KOBİ'LERİN MEVCUT DURUMU

Serbest piyasa modeline geçiş sürecinin başlangıcında oluşturulan hukuki mekanizma, devletin ekonomik kalkınmayı sağlama ve sürekli kılma stratejisi çerçevesinde piyasada düzenleyici ve yönlendirici olarak bulunmasını da öngörmektedir. Devlet, ekonomik dönüşüm sürecinin her aşamasında rol üstlenmiştir. Belirli amaca yönelik projelerin finansmanının sağlanması, özel girişimin desteklenmesi, alım garantileri gibi doğrudan yöntemlerle, vergi politikası, para politikası gibi dolaylı yöntemlerle belirli bir yönlendirici rolü üstlenen devlet, karlılığı düşük fakat stratejik öneme sahip sektörleri desteklemek, kalkınmada geri kalmış bölgeleri desteklemek, çevrenin korunması ve işsizliği ortadan kaldırmak gibi amaçlara yönelik faaliyetlerle geçiş sürecinde ekonomide belirleyici konuma gelmiştir.¹⁵⁰ Bu aşamada Türkmenistan yönetiminin önem verdiği bir husus da bizim çalışmamızın da konusunu oluşturan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler konusudur. Devlet Başkanı S.Niyazov'un "10 yıllık kalkınma" planı çerçevesinde de KOBİ'lerinin oluşumu ve gelişimine büyük önem verildiği belirtilmiştir. Devlet Başkanı; "KOBİ'leri

¹⁴⁷“İnstitusional Özgerişler”, Türkmenistanın Yıllık Hasabat Neşiri, 2006, s:141

¹⁴⁸ÖZSU, a.g.e.s: 42

¹⁴⁹ CESAR, a.g.e.s:10

¹⁵⁰ ODABAŞ, a.g.e.s:58

desteklemek Türkmenistan hükümetinin ekonomik politikasının temel amaçlarından biridir” diye belirtmiştir.¹⁵¹

Fakat, Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlamasından günümüze kadar geçen on beş seneyi değerlendirdiğimizde, yeni ekonomik oluşum içerisinde KOBİ’lerin henüz önemli bir yer alamadığını görmekteyiz. Bunun birkaç nedeni olmakla birlikte, esas nedenlerinin başında ekonomik kalkınmadaki yetersizlik ve düzenleyici yasaların yetersiz olması gelmektedir. Ayrıca, toplumun serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine hazırlıksız yakalanması sonucu Pazar ekonomisi konusunda genel mantalite eksikliği ve buna bağlı olarak yeterli eğitime ve yeteneğe sahip uzman kadroların olmaması, kaynak ve teknik açıdan yetersizlikler, dış ticaret olanaklarının olmaması ve buna benzer durumlar ülke KOBİ’lerinin gelişmesi karşısında büyük engeldir.¹⁵²

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkmenistan’da da KOBİ tanımına bakıldığında bir standart olmamakla birlikte genellikle çalışan işçi sayısı temel alındığı görülmektedir. 1 ekim 1993 tarihinde yürürlüğe giren işletmeler yasasına göre Türkmenistan’da 50-80 arası eleman çalıştıran işletmeler orta ölçekli işletmeler olarak tanımlanmıştır. Küçük işletme sınıflandırması kriterleri ise şu şekildedir;

- Sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve tüketim mallarını üreten işletmelerle inşaat sektöründe faaliyet gösteren ve inşaat malzemelerinin ticaretini yapan küçük işletmelerde çalışan eleman sayısı 50,

- Ticaretle uğraşan ve aracılık, toptancılık yapan küçük işletmelerde çalışan eleman sayısı 10,

- Ve ekonominin diğer sektörlerinde faaliyet gösteren ve çalışan eleman sayısı 25 olan işletmeler küçük işletmeler olarak tanımlanmıştır.

¹⁵¹ Seyitbay GANDIMOW, ”Türkmenistan’da Kiçi Biznesi ve Telekeçiliği Ösdürmegin Problemları hem de Perspektivaları”, Metbugat Neşiryatı, Aşgabat, 2001,

¹⁵² GANDIMOW, a.g.e.s: 47

Türkmenistan’da KOBİ’lerin ortak tanımlanmasını güçleştiren birçok neden vardır. Öncelikle, yukarıda da bahsettiğimiz gibi ülkenin gelişmişlik düzeyi bu tür bir sınıflandırmanın yapılmasında önemli bir engel oluşturmaktadır.¹⁵³

Türkmenistan’da sosyal refahın arttırılması yalnızca ülkenin makro ekonomik büyüklüklerinin arttırılması ile mümkün olmayacaktır. Ekonomik reformlar sonucu elde edilecek refahın ülkenin tüm bölgelerine ve toplumun değişik kesimleri arasında adil bir biçimde dağıtılabilmesi de önemlidir. İşte bu açıdan, sermayenin tabana yayılması, istihdam imkanlarının arttırılması, bölgeler arası dengeli kalkınmanın sağlanması gerekmektedir. Geçiş sürecinde bunların sağlanmasında devlete büyük sorumluluk düşse de esas belirleyici olgu özel girişimciliğin oluşturulması yoluyla orta sınıfın oluşturulmasıdır. Bu açıdan küçük ve orta boy işletmecilik ve girişimciliğin geliştirilmesi Türkmenistan açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda serbest piyasa ilişkilerinin yerleşmesinde ve özel sektörün gelişmesinde önemli rol üstlenmesi beklenen küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için çeşitli destekleme programları geliştirilmiştir. 1992 yılının sonlarında Türkmenistan’daki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin tamamının yeniden ticaret siciline kayıt işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, daha önce çeşitli devlet kurum ve kuruluşlarına hukuki ve yapısal açıdan bağlı yan kuruluş olarak faaliyet gösteren işletmeler söz konusu kurum ve kuruluşların bünyelerinden çıkartılarak idari ve mali özerkliliğe sahip ayrı birer tüzel kişi olarak kayıt edildiler. Böylece bu işletmeler idari ve hukuki açıdan yeni bir statüye sahip oldular.¹⁵⁴

1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla Türkmenistan’da faaliyet gösteren KOBİ’lerin toplam sayısı (kamu ve özel) 3244’tür.¹⁵⁵ Bu KOBİ’lerde çalışanların toplam sayısı esas işi dışında ikinci iş olarak çalışanlar dahil 64169 kişidir. 1992’de mal ve hizmet üretiminden elde ettikleri toplam gelir 9920,7 milyon rubledir. Bunların, hem sayı açısından hem de toplam satış geliri açısından neredeyse 3/1 inşaat firmalarıdır. Söz konusu 1992 yılında küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin toplam cirosunun %30’u küçük inşaat firmalarına aittir. Ancak

¹⁵³ EYEBERDİYEW, a.g.e.s: 151

¹⁵⁴ GANDIMOW, a.g.e.s:35

¹⁵⁵ GANDIMOW, a.g.e.s:48

inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin büyük bir kısmının gelirlerinin kaynağı inşaat malzemeleri ticaretindendir. Aynı yıl Türkmenistan'daki taahhüt işlerinin % 4.9'u küçük ve orta büyüklükteki işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde faaliyet gösteren KOBİ'lerin ortalama eleman sayısı 19 ve satış gelirleri de 337.6 milyon Rubledir. Bunların esas faaliyet alanları inşaat malzemeleri ticareti, ulaştırma, iletişim, ormancılık, ağaç işleri, tekstil sanayi , gıda ve benzeridir. 1 Ocak 1993 tarihi itibarıyla hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin toplam sayısı 119'dur ve bunlarda istihdam edilen eleman sayısı 2086'dır. Bu KOBİ'ler 1992 yılında 506.3 milyon rublelik hizmet üretmişlerdir. Aynı dönemde yani 1992 yılında perakende sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin satış gelirlerinin toplamı 2235.6 milyon rubledir.

Türkmenistan'daki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin 1992 yılı itibarıyla toplam bilanço karı 61.2 milyon rubledir. Söz konusu dönemde ülke KOBİ'lerinin toplam ödenmiş sermayelerinin sektörel bazındaki dağılımı şöyledir; % 24.2'si ticaret firmaları, % 23.3'ü inşaat firmaları, % 5.4'ü hizmet firmaları, % 7.4'ü sanayi firmaları ve diğerleridir.¹⁵⁶

1992 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde Türkmenistan'daki küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile ilgili verilerde önemli değişiklikler olmuştur. 1 Ocak 2006 itibarıyla Türkmenistan'daki KOBİ'lerin toplam sayısı 17650'dir.¹⁵⁷ 1992 yılı ile karşılaştırıldığında toplam KOBİ sayısında 2006 yılına kadar 5 kattan daha fazla artış olmuştur. 1 Ocak 2006 itibarıyla toplam KOBİ sayısının 3936'ı devlet mülkiyetindeki, 623 tanesi kooperatif işletmesi, 7191 tanesi tüzel kişiliği olan yerli özel girişim KOBİ'si, geri kalan kısmı ise vakıf ve derneklere ait işletmeler ile şahıs işletmeleridir.¹⁵⁸ Bunlardan tüzel kişiliği olan yerli özel girişim KOBİ'lerini (kooperatif, dernek ve vakıflara ait işletmelerle şahıs işletmeleri hariç) ayrıntılı olarak inceleyebiliriz. Tabloda 2005 yılı itibarıyla Türkmenistan'da faaliyet gösteren sadece yerleşiklere ait özel yerli küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir.

¹⁵⁶ GANDIMOW, a.g.e.s:41

¹⁵⁷ "The Statistical Yearbook of Turkmenistan", 2006, s:126

¹⁵⁸ "The Statistical Yearbook of Turkmenistan", 2006 a.g.e.s:127

Tablo 7: Türkmenistan’da Özel Sektörde Faaliyet Gösteren Tüzel Kişiliği Olan Yerli Özel KOBİ’lerle İlgili Temel Göstergeler

Sektörler	KOBİ Sayısı	Ortalama Çalışan Sayısı	Mal ve Hizmet Satışından Elde Edilen Toplam Gelir
Sanayi	999	5871	293728,2
Tarım	1623	4378	213546,5
Ulaştırma	64	311	17553,0
İletişim	17	274	6427,0
İnşaat	781	3695	205907,3
Araştırma-Proje Geliştirme	23	65	1518,2
Ticaret ve Yiyecek-İçecek	3195	9350	754275,2
Tedarik ve Distribütörlük Faaliyetleri	22	70	17219,2
Bilişim Hizmetleri	13	63	1659,1
Konaklama	11	39	720,8
Hizmet	102	446	29553,3
Sağlık ve Hizmet	61	318	43177,1
Kültür ve Sanat	34	829	5519,3
Diğer	246	974	126348,2
Toplam	7191	26683	1717152,1

Kaynak: “The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2005,

Yukarıdaki tabloda 1992 için verdiğimiz verilerden farklı olarak 2005 yılı itibarıyla sadece Türkmenistan’da yerleşiklere ait özel yerli küçük ve orta boy işletmelerin durumunu belirten veriler verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi özel yerli KOBİ’ler arasında hem sayı hem de satış geliri açısından en büyük pay ticaret ve yiyecek-içecek sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’lere aittir. Bu sektörde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sayısı 3195, yıllık toplam satış geliri ise 754275.2 milyon manattır(1\$=5200 manat). Yüzde olarak bakarsak toplam sayı açısından Türkmenistan’daki özel yerli KOBİ’lerin % 44’ü bu sektörde faaliyet göstermektedir ve özel yerli KOBİ’lerin toplam satış gelirlerinin % 44’ü bu sektördeki küçük ve orta boy işletmelerce elde edilmiştir. Ve yine özel yerli küçük ve orta boy işletmelerde çalışan işgücünün % 35’i bu sektörde istihdam edilmektedir.

Sanayinin çeşitli dallarında faaliyet gösteren özel yerli KOBİ'lerin toplam sayısı 999, toplam eleman sayısı ise 5871 ve bu sektördeki özel yerli KOBİ'lerin cirolarının toplamı 293728.2 milyon manattır. Dolayısıyla % olarak özel yerli KOBİ toplamının % 14'ü bu sektörde faaliyet göstermektedir ve toplam üretim ve satışların % 17'sini gerçekleştirmektedirler. Özel yerli küçük ve orta boy işletmelerdeki istihdamın ise % 22'si bu sektördeki KOBİ'lerce sağlanmaktadır.¹⁵⁹

Tarım ve Hayvancılık sektörüne baktığımızda, bu sektörde faaliyet gösteren özel KOBİ'lerin sayı bakımından ticaret ve yiyecek- içecek sektöründen sonra ikinci sırada , toplam işlem hacmi açısından ise üçüncü sırada olduğunu görürüz. Buna göre tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren küçük ve orta boy büyüklükteki işletmelerin toplam sayısı 1623'tür ve toplam özel yerli KOBİ'lerin yüzdesi(%) olarak %23'tür. 213546.5 milyon manatlık toplam satış geliri ile özel yerli KOBİ'ler arasında % 12.4'ük bir paya sahip olan bu sektördeki KOBİ'ler 4378 kişilik istihdamla da özel yerli KOBİ'lerdeki toplam istihdamın % 16'sını sağlamaktadırlar.¹⁶⁰

2005 yılı itibarıyla Türkmenistan ekonomisinin toplam büyüklüğü 120.5 trilyon manattır. Buna göre özel yerli KOBİ'ler, 1717152.1 milyon manatlık toplam satış geliri ile toplam milli gelirden % 1.44'lük bir pay almışlardır. 2005 yılında milli gelirin 44.6 trilyon manatlık kısmı sanayi üretimi olarak gerçekleşmiştir.¹⁶¹ Aynı dönemde sanayi sektöründeki özel yerli KOBİ'lerin toplam üretimi 293728.2 milyon manat olarak gerçekleşmiştir ve bu da toplamın % 0.7'sine tekabül etmektedir.

2005 yılında Türkmenistan'da sanayi sektöründe istihdam edilen toplam insan sayısı 108.300 kişidir. Buna sanayi sektöründeki özel yerli KOBİ'ler 5871 kişilik toplam istihdamla sanayideki toplam istihdamın % 5.4'nü sağlamışlardır. 2005 yılı itibarıyla Türkmenistan'daki tarım ve hayvancılıkla ilgili toplam üretim 21.95 trilyon manattır. Bunun 213.546.500.000 manatlık kısmı yani % 1'lik kısmı özel yerli KOBİ'lerce üretilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁹ "The Statistical Yearbook of Turkmenistan", 2005, s:153

¹⁶⁰ (Yearbook), 2005, a.g.e.s:129-146

¹⁶¹ "Altın Asırın İkdysadyeti, a.g.e.s:15

¹⁶² (Yearbook), 2005, a.g.e.s:135-148

B. TÜRKMENİSTAN'DA KOBİ'LERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Makro ekonomik yapıdaki farklılıklara bağlı olarak, KOBİ'lerin sorunları ülkeden ülkeye veya bölgeler arasında farklılık gösterebilmektedir ve ülkelerin, kurumların gelişmişlik düzeylerine göre çözüm önerileri de farklılaşmakla birlikte gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde sorunlar ve çözüm önerileri belli başlıklar altında toplanabilmekte ya da gelişmiş ülkelerdeki uygulamalar, gelişmekte olan ülkeler için bir model oluşturabilmektedir.¹⁶³

Merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden yeni çıkan ve serbest piyasa ekonomisi şartlarını benimseyen Türkmenistan'da bugün ekonomik sistem tam olarak işlememektedir. Eski kapalı sistemde üretim iç piyasa hacmi ile sınırlıydı. Piyasanın darlığı hem üretim çeşitlenmesini hem de üretimin etkin yöntemlerle üretilmesini, uygun teknoloji kullanılmasını engellemekteydi. Bu bağlamda geçiş sürecinde bir devleti yeniden kurmak ve bütün yapıyı kısa bir süre içerisinde yeniden değiştirmek ve buna işlerlik kazandırmak çok büyük bir sosyal değişimi gerektirir. Geçiş sürecinde yatırım, yabancı sermaye, bankacılık, özelleştirme, kambiyo, gümrük ve serbest piyasa ekonomisinin öngördüğü birçok konunun uygulamasında sorunlar mevcuttur ve bu sorunların aşılması için belli bir zamana ihtiyaç vardır.

Geçiş sürecinde yeni oluşan çoğu küçük ve orta büyüklükteki işletmeler kendi kurumsal kimliklerini kazanamamış, organizasyon yapılarını kuramamış, profesyonel yönetim anlayışının hakim olmadığı, coğrafik olarak da sınırlı talebi karşılamaktadırlar. Sermaye birikiminin yetersizliği, modern teknoloji teminin zorluğu ve ya imkansız olması gibi şartlar içerisinde küreselleşen dünyada çok uluslu şirketlerin rekabeti ile karşı karşıya kalmışlardır.

Bilindiği gibi, KOBİ'lerin karşılaştıkları sorunlar sadece finansman kaynağı sağlamada karşılaşılan zorluklar ile sınırlı değildir.¹⁶⁴ Diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler gibi Türkmenistan'da da faaliyet gösteren KOBİ'lerin kendi yapısal özelliklerinden

¹⁶³ KÜÇÜKÇOLAK Ali, "KOBİ'lere Yönelik Sermaye Piyasası Yapılanması", 1. Avrasya KOBİ Konferansı Sunumu, 2001, s:171

¹⁶⁴ ANNAKULİYEW Devlet, "Genel Olarak KOBİ'ler ve KOBİ'lerin Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri", T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s:79

kaynaklanan yetersiz pazarlama uygulamaları, uygun kalite, teknoloji ve istenilen standartta üretim yapamaması, kalifiye eleman yetersizliği, pahalı ve ağır teminat şartlarına bağlı finansman sorunları, pahalı hammadde ve girdi teminindeki zorluklar gibi konular ile ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal istikrarsızlığından kaynaklanan enflasyon, kur riskleri, yaşam standartlarının düşüklüğüne bağlı istikrarsız talep ve benzeri konulardadır. Türkmenistan'da KOBİ'lerin çoğu dış piyasa faaliyetleri için hazır değildir, belirli mal konjonktürünü anlamıyorlar, belirli iş tecrübesine sahip değiller. Çoğu KOBİ'lerin ürettikleri ürünler yurtdışı piyasalarda rekabet edebilecek kaliteye sahip değildir.

Türkmenistan'da KOBİ'lerin oluşum ve gelişim hızının yavaş ilerlemesinin nedenlerinden birisi de halkın % 60'dan fazla kısmı sermaye birikiminin yetersiz olduğu kırsal kesimde yaşıyor olmalarıdır. Kırsal kesimde yaşayan dar gelirli olanların ise kendi işlerini kurma imkanları çok zordur.¹⁶⁵

1. Eğitim ve Personel Sorunları

Rekabet piyasalarına açılabilme ve bu piyasalarda savaş verebilmek için güncel bilgi ve becerilerle donatılmış yetenekli girişimciler şarttır. Zafır bilgi ve beceri düzeyleri yüksek girişimcilerin ve dolayısıyla işletmelerin olacaktır.¹⁶⁶ Dünyanın bilgi ve teknoloji alanında önde gelen ülkeleri sürekli ve kalıcı eğitim sayesinde bugünkü haline gelmişlerdir. Örneğin, Japonya Birinci Dünya Savaşı sonrasında zayıflayan ekonomisini güçlendirmek adına eğitime büyük önem vermiştir. Bu bağlamda ABD önde olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine öğrenci göndermiştir ve bunun karşılığını da gelişmiş teknoloji düzeyi ile fazlasıyla almışlardır.¹⁶⁷

Türkmenistan'da genel olarak okuma yazma oranı yüksek olmasına rağmen geleneksel toplum özelliğine sahip, fakat gelişmeye hazır toplum sürecinde yaşama gayreti içerisinde. Toplum üzerinde kolektivist sistemin “salla başını, al maşını” anlayışının etkisi devam etmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren KOBİ'ler çeşitli nedenlerle kalifiye elemana ulaşamama sorunu yaşarken, Türkmenistan'da

¹⁶⁵ GANDIMOW, a.g.e.s:53

¹⁶⁶ TÜZÜN Tefik, “KOBİ'lerin Sorunları”, 1. Avrasya KOBİ Konferansı Sunumu, Bişkek, 2001, s:345

¹⁶⁷ MUSABAYEV Talantbek, “KOBİ'lerin Kırgızistan Ekonomisindeki Yeri”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, 2002, Ankara, s:71

faaliyet gösteren KOBİ'ler ise istenilen özellikte kalifiye eleman olmadığı için sorun yaşamaktadırlar. SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemlerde yaşanan göç olayları da Türkmenistan'daki işletmelerin kalifiye eleman sıkıntısını daha da arttırmıştır.

Türkmenistan'da serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlamasıyla birlikte, özellikle bilgi teknolojisini yaşadığımız çağımızda sürekli değişim ve bilgi isteyen piyasa ekonomisi şartlarında modern işletmecilik konusunda eğitim verebilecek öğretim elemanlarının yetersizliği şiddetle hissedilmektedir. Bu konuyla ilgili yurtdışında özellikle Türkiye'de, İngiltere'de, Almanya ve ABD gibi ülkelerde eğitim almış öğrencilerin ise kendi işlerini kurmada mali imkanların yetersizliği, kredi alımındaki güçlükler ve bürokratik engellerle karşılaştıkları için, büyük yabancı şirketlerde uygun ücretle çalışma eğilimi göstermektedir. Bazı uluslararası finans kuruluşlarının Türkmenistan yönetimi ile birlikte yürüttükleri eğitim seminerleri, teknik bilgi ve danışmanlık hizmetleri girişimcilik kültürünün gelişmesi açısından büyük önem taşımalarına rağmen yetersiz kaldığı ve devletin bu konuda daha da aktif olması genel kabul görmüş bir konudur.

2. Bürokratik Engeller

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkmenistan yönetimi daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi özel sektörün gelişmesi için yasal altyapı hazırlanmış ve gereken mevzuatlar yürürlüğe koymuştur. Fakat sosyo-ekonomik hayattaki hızlı gelişmeler düzenlenen bu mevzuatları hızla yetersiz hale getirmiştir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik varlık olan KOBİ'ler de bu gelişmelerden etkilenmiştir ve çeşitli mevzuat ve bürokratik sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.

Türkmenistan'ın kurumsal yapı ve mevzuat oluşturulması konularında yaşadığı sorunlar geçiş ekonomilerinin tipik sorunlarıdır. İşleyişin şeffaf olmaması, tek tip bir işlemin bir çok farklı düzenlemeye tabi olması ve her seferinde farklı şekilde değerlendirilerek farklı sonuçlara varılması yaygın olarak karşılaşılan bir durumdur. Ayrıca, bir çok mevzuatın uygulanmasında düzenleyici ve yetkili bir kurum oluşturulmamış olması nedeniyle sorunlarla karşılaşmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki iletişim ve koordinasyon eksikliği yaşanmaktadır. Tescil ve lisans işlemleri çok ağır işlemekte ve bir çok kurumun müdahil

olduğu bir dizi aşamanın geçilmesine bağlı bulunmaktadır. Hukuki düzenlemeler piyasa ekonomisinin işleyişi açısından yetersiz kalmaktadır. Bu alanlarda yeni kanunlar çıkartmak veya mevcut kanunları değiştirmek gerekmektedir.

3. Tedarik, Üretim ve Yönetim ile İlgili Sorunlar

Bir ülkede yürürlükte olan ekonomik sistem, bünyesinde bulunduran bütün birimleri önemli derecede etkiler. Kollektivist ekonomik zihniyetin hakim olduğu bir ortamda talimatlar doğrultusunda hareket eden ve daha çok sosyal fayda hedefine programlanmış işletmelerin verimli çalışmaları mümkün değildir. Bu bağlamda Türkmenistan'da faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yönetim sorununun temelinde yıllarca uygulanan eski merkeziyetçi yönetim zihniyetinin yer yer devam etmesi sonucu işletmelerin organizasyon yapılarındaki eksiklikler ve modern yönetim anlayışının hakim olmadığı görülmektedir.

Türkmenistan'da ekonomik refah düzeyinin yükseltilmesi toplam üretim seviyelerinin yükseltilmesi ile bağlıdır. Ancak ülkede, faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin ileri teknolojilere sahip olmadıkları, modern işletmecilik kurallarının uygulanmadığı, üretimi iyi yönetemedikleri dolayısıyla verimsiz çalıştıkları görülmektedir. Bu işletmelerin üretim ölçeği ile ilgili olarak uygun zaman, yer, miktar ve maliyette girdi temin edememektedirler. Yeni ürün geliştirme ve adaptasyon için uygun maliyette finansman ve teknik eleman yetersizliği ile karşı karşıyadırlar. Ayrıca, küçük işletmeler üretim açısından geleceğe yönelik kaliteli yatırım projelerini bilgi eksikliği, bu konularda danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği sebebiyle kural olarak yararlanamamaktadırlar.

Kalkınmak için yeni teknolojiler geliştirmek ve bunların kullanımını yaygınlaştırarak üretken olmak şarttır. Gerek işletmeler, gerekse ülkeler üretimde kullandıkları teknolojileri geliştirmeden büyüyebilirler fakat kalkınamazlar. Büyümek başka şey, kalkınmak başka şeydir. Sadece büyümek günümüzde bir şey ifade etmemektedir. Mutlaka gelişmek, kalkınmak, çağı yakalamak ve daha üretken olmak gerekmektedir. Ülke KOBİ'lerinin ileri teknoloji ürünleri üretebilmeleri için yüksek teknolojik özelliğe sahip ekipmanlara gereksinimleri vardır. Yüksek teknolojilere dayalı üretim sistemlerinin oluşturulması,

Türkmenistan'ın mevcut durumu dikkate alındığında oldukça zordur. Bu durum sadece KOBİ'ler için değil büyük işletmeler için de geçerlidir.¹⁶⁸

İşletmelerin başarılı olabilmeleri için doğru kuruluş yeri seçimi yapmalarının önemi de büyüktür. Türkmenistan'da KOBİ'ler kuruluş yeri ve teknoloji seçimi yaparken bu konularda bilgi alabilecekleri herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Kuruluş yeri seçimi, üretim yönetimi ve teknoloji kullanımı konusunda büyük bilgi eksikliklerinin neden olduğu sorunların çözüme kavuşturulamaması, hammadde tedariki, kalitesiz üretim, işgücü, makine ve maliyetin daha da artmasına sebep olmaktadır.

4. Pazarlama ile İlgili Sorunlar

Günümüzde işletmelerin en büyük sorunu üretim değil, pazarlama ve satış olarak görülmektedir ve bir ülkede KOBİ'lerin gelişimi pazar varlığını bağlıdır. Sovyetler Bloğunun dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan bütün Avrasya topluluklarında olduğu gibi Türkmenistan'da da özel sektörün gelişimi için yeterli büyüklükte Pazar mevcut değildir.

Türkmenistan'da pazarlama ile ilgili sorunların temelinde diğer bütün sorunların da temelini oluşturan eski kapalı ekonomik sistemin etkisini hala belli oranda devam ettirmesi yatmaktadır. Hala eski kollektivist sistemde olduğu gibi, ne üretirsem satarım pazarlama anlayışı devam etmektedir. Bu anlayışta, rekabetten uzak bir pazarda satış işlemi gerçekleştirildiği için pazarlama konusundaki bilgi ve mantık eksikliği ve bu eksiklikle rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine açılmaları pazarlama konusunda üstün yeteneğe sahip çokuluslu firmalar ile rekabete girişmeleridir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlamasından günümüze kadar on beş sene geçmiş olmasına rağmen Türkmenistan'da KOBİ'lerin modern pazarlama anlayışının hakim olduğunu söylemek mümkün değildir. Pazarlama konusu satışla eş anlamlı olarak ele alındığından ülke KOBİ'leri bünyesinde profesyonel pazarlama yöneticileri bulunmamaktadır. Bu duruma maliyet unsuru da eklenince bu sürecin daha uzun yıllar devam edeceği kaçınılmazdır. Ayrıca, Türkmenistan'da tüketiciler ve bu tüketicilerin satın alma/tüketim ile ilgili

¹⁶⁸ ANNAKULİYEW, a.g.e.s:80

davranışları hakkında çok az bilgi elde edilmektedir.¹⁶⁹ 70 yıl boyunca hakim olan arz eksikliki ekonomi tüketici davranışları ile ilgili bilgileri gerekli kılmıyordu. Bununla birlikte son on beş yılda kaydedilen ilerlemeler zenginliğin artması, seyahatlerin artması, uydu sisteminin hayatımıza girmesi, serbest piyasa ilişkilerinin benimsenmeye başlaması dolayısıyla özelleştirme çabaları ve liberalleşme süreci farklı tüketici gruplarının oluşmaya başlamasına yol açmıştır.¹⁷⁰

Türkmenistan’da eski sistemin uzantıları yer yer sürmekle birlikte, dağıtım kanalları açısından ve uluslararası pazarlama açısından baktığımızda BDT arasında kültürel birlik ve iletişim yönü ile avantaj yaşanırken, ayrı ve bağımsız cumhuriyet olmaları, piyasa ekonomisi modelini benimsemiş olmaları ve uluslararası ticari kurallar nedeniyle yapılanmalarını yeni sisteme göre yapılandırmalarında zorluklar yaşanmaktadır.¹⁷¹

Türkmenistan’da faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin karşılaştıkları pazarlama ile ilgili sorunları kısaca başlıklar halinde aşağıdakiler gibidir:

- Girişimcilerin ve yöneticilerin pazarlama konusunda bilgi eksiklikleri,
- Tüketici odaklı pazarlama imkanlarının olmaması ve dolayısıyla, kalite, standartlaşma, ambalaj ve envanter sisteminin olmaması,
- Uluslar arası pazarları tanınamaları ve ihracat sürecinin bilinmemesi,
- İhracat için gerekli olan altyapı ve donanımlara sahip olmamaları,
- Kalifiye eleman ve Pazar sorunlarını çözecek birliklerin olmaması,
- Pazarlama faaliyetleri için gerekli mali kaynakların yetersizliği.

¹⁶⁹ GANDIMOW, a.g.e.s:48

¹⁷⁰ KAYNAK Erdener, KARA Ali, “Tüketici Yaşam Tarzları, Etno-Merkezcilik, Bilgi Yapıları, Tutum ve Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme:İki Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkesinde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, 1. Avrasya KOBİ Konferansı Sunumu, 2001, s:489

¹⁷¹ KAYA Bayram, “Bağımsız Devletler Topluluğunda Pazarlama Kanalları:Arz-Talep İletişim Zincirleri ve E-Ticaret Modeli İçinde Bir İnceleme”, Kırgızistan KOBİ Konferansı Sunumu, 2001, s:249

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN'DA KOBİ'LERİN FİNANSMANI

KISIM I: TÜRKMENİSTAN'DA FİNANSAL SİSTEM

Bilindiği gibi, finansal piyasalar, devlet ve anonim şirketlerin tahvil ihraç ederek uzun vadeli borç kaynak sağladığı ve anonim şirketlerin hisse senedi ihraç ederek vadeye bağlı olmayan kaynak yani, özsermaye sağladıkları sermaye piyasaları ile kredibilitesi olan tüm özel ve tüzel kişilerin kısa ve uzun vadeli banka kredisi temin edebildikleri para piyasalarının tümünü ifade eden bir kavramdır.

Finansal kurumlar ve piyasalar, fonları için güvenli ve karlı yatırım alanları arayan tasarrufçular ile yatırım projeleri için dış finansman kaynakları arayan girişimcilere aracılık yaparak kaynak tahsisinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu bakımdan geçiş sürecindeki ekonomilerin ve Türkmenistan'ın en önemli sorunu, daha önce mevcut olmayan finansal sistemin oluşturulmasıdır.¹⁷²

Her ülkenin sermaye piyasası, ülke yetkili otoritelerince sıkı bir düzenleme ve denetlemeye tabi tutulmaktadır. Bu piyasadan fon sağlamak isteyen firmaların belirli bir ekonomik büyüklüğe ve yine ilgili devlet otoritelerinin belirlediği şirket statüsüne sahip olması gerekmektedir. Para piyasalarında, fon arz edenler ile fon talep edenler arasında aracılık fonksiyonunu yerine getiren ve borç kullandırdığı kişi ve kuruluşların kredi riskini üstlenecek tasarruf sahiplerine karşı sorumlu durumda olan bankalar da , devletin yetkili para piyasaları otoritelerince sermaye yeterliliği gibi hususlar açısından sıkı bir denetime tabidirler. Dolayısıyla bankalar kredi kullandırdıkları kişi ve kuruluşların risklilik dereceleri ve kullandırdıkları kredilere karşılık olarak gösterilen teminatlar konusunda son derece hassas davranırlar. Açıktır ki risklilik derecesi ve kredi teminatları kredi müşterisinin ekonomik ve mali durumuyla ilgili hususlardır. Dolayısıyla kredi piyasasında kredi müşterisinin ihtiyaç duyduğu fonu temin edebilmesi hususunda en önemli belirleyici etken kendisinin mevcut ekonomik durumudur. Durum böyle olunca, ekonomik faaliyetler ve mevcut yatırımcılarına göre talep ettikleri kredi miktarı da farklılaşmakla birlikte KOBİ'lerin

¹⁷² ODABAŞ, a.g.e.s:56

büyük firmalarla karşılaştırıldığında fon temini konusunda göreceli bir dezavantaja sahip oldukları bir gerçektir. Özellikle faiz oranlarının kredi müşterisinin risklilik derecesine göre farklılaşan oranlarda kredi riski primi içerecek şekilde belirlenmediği ülkelerde bankaların aynı vade için aynı getiriye daha az risk olarak elde etmeye çalışması gayet doğaldır. Kredi müşterisinin kredi riskinin yansıtacak şekilde farklılaşan faiz oranlarının belirlendiği durumlarda ne kadar risk alacağı bankanın risk alma konusundaki tercihinine bağlıdır. Risk alma konusunda her zaman temkinli davranan bankaların KOBİ'lere fon sağlama konusunda çekingen davranmaları anlaşılır bir durumdur. KOBİ'lerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları çalışma sermayesi ve yeni yatırımlarını finanse edebilmeleri için gerekli fonlar büyük firmalar ile karşılaştırıldığında daha az olmakla birlikte kredi riski derecelerinin yüksek olmasından dolayı göreceli bir dezavantaja sahip olduklarını daha önce de söylemiştik. Bu durum, gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmakla birlikte her ülke için geçerlidir. Her ülkede sermaye birikimi ve finansal piyasaların gelişmişlik düzeyi sözkonusu ülkenin genel ekonomik gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır.¹⁷³

Türkmenistan, SSCB dağılıp bağımsızlığına kavuştuğunda son derece zayıf bir finansal sisteme sahip idi. SSCB döneminde Türkmenistan'ın para-kredi sistemi SSCB'nin para-kredi sisteminin bir parçası idi. Sermaye piyasasının zaten olmadığı Türkmenistan'da bankacılık faaliyetlerini de SSCB devlet bankalarının Türkmenistan şubeleri yerine getirirdi. Merkez Bankası görevini üstlenen SSCB Devlet Bankası, para basma, bir bütün olarak SSCB bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve gözetimi, genel kredi politikasının hazırlanması ve kaynakların belirli alanlarda uzmanlaşmış bankalar arasında dağıtımı, bankalar arasında ödemeler sisteminin düzenlenmesi ve koordinasyonunun sağlanması, döviz politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesi gibi temel fonksiyonları yerine getirmekteydi. Uzmanlaşmış bankalar ise, merkezi otoritelerce hazırlanmış genel kredi planına uygun olarak, kendi uzmanlık alanlarına giren ekonomik birimlerin kısa ve uzun vadeli kredilendirilmesi görevini üstlenmişlerdir. Bir bakıma bu bankalar devlet bütçesinden ayrılan kaynakların çeşitli kamu ekonomik kuruluşları arasında dağıtımını fiilen yapan aracı fonksiyonunu üstlenmişlerdir. Bu bankaların kaynaklarının tamamına yakını merkezi bütçeden gelmekteydi. Serbest Piyasa ekonomileri için gerekli olan finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmeleri konusunda

¹⁷³ www.science.gov.tm, (09.04.2007)

talep de yoktu. Dolaysı ile bu tür fonksiyonlar için kapasitelerinin çok az bir kısmını kullanmaktalardı. Bağımsızlıktan sonra bu durum yavaş yavaş değişmeye başladı. Ancak halkın elinde sermaye birikimi ve tasarruflarını finansal piyasalarda değerlendirme alışkanlıkları olmamasından dolayı bu gelişmenin istenilen düzeyde olduğu söylenemez. Sermaye piyasaları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen fiilen böyle bir piyasa yoktur. Dolaysıyla, bağımsızlıktan bu yana yapılan yatırımların kaynağı devlet bütçesi, özel girişimcilerin kendi birikimleri, kısıtlı da olsa banka kredileri ve yabancı sermayedir.

A. BANKACILIK SEKTÖRÜ

Türkmenistan 1992 yılında bağımsızlığını kazandığında, merkezi planlama döneminden kalma ve merkezi planlamaya dayalı çalışan bankalar ve sigorta şirketler, emeklilik ve yatırım fonları gibi birkaç finansal kuruma ve piyasalara sahip idi. Merkezi otoritenin kontrolündeki finansal sistem ise, sektörler arasındaki tahsis edilecek kaynaklara dair yetkililerin kararlarını tasnif eden muhasebe mekanizmasının biraz daha geliştirilmiş halinden ibaret idi. Bağımsızlıktan günümüze kadar geçen sürede ülkenin finansal sektörünü değerlendirdiğimizde, etkin işleyen bir sermaye piyasası olmayan Türkmenistan'da finansal sistem ağırlıklı olarak bankacılığa dayanmaktadır. Sınırlı sigortacılık sektörü üzerinde tam tekel konumunda bulunan Devlet Sigorta Şirketi bir yana bırakılacak olursa, Türkmenistan'da banka-harici finans kurumu yoktur.¹⁷⁴

Eski Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra, bağımsızlıklarına kavuşan diğer ülkeler gibi, Türkmenistan'da geçiş sürecini en az zararla atlattmak ve yüksek yaşam standardını sağlayacak olan etkili bir piyasa ekonomisinin oluşturulması için temel bazı reformlar belirlemiştir. Türkmenistan, reform uygulamalarına piyasa ekonomisinin gelişimi için gerekli olan yeni banka sisteminin oluşturulmasıyla başladı. 1992-1993 yıllarında kabul edilen Merkez Bankası Kanunu, Bankalar ve Bankacılık İşlemleri Kanunu, Döviz Rejimi Kanunu ve Milli Para Birimi Kanunu ile düzenlenen dünya standartlarına uygun çalışan "Türkmenistan Merkez Bankası" ve "Ticaret Bankaları ve Bankacılık Faaliyetleri" olarak iki dereceli bankacılık sistemi kurulmuştur.

¹⁷⁴ CESAR, a.g.e.s:60

Türkmenistan bankacılık sektörünün genel yapısı, üstte Merkez Bankası görevini yüklenmiş bir devlet bankası, onun denetimi ve kredi desteğinde ticari bankalar bulunmaktadır. Ülkenin önemli bankaları eski ihtisaslaşmış bankalardır. 1991 yılında Türkmenistan’da bankacılık sektöründe 6 adet banka olmuş ise, 1 ocak 1995 tarihi itibarıyla ticari bankaların sayısı 17, 1 ocak 1996’da bu sayı 67’ye yükselmiştir. Başka bir deyişle bir sene içerisinde 50 yeni banka kurulmuştur. Bu dönem içinde bankaların toplam şube sayısı ise azalmış ve toplam 144 olmuştur. 1 ocak 2006 itibarıyla Türkmenistan’da sahiplilik açısından çeşitlilik gösteren Merkez Bankası hariç 11 adet banka bulunmaktadır. Bu bankalardan 5’i kamu ticari bankası, 2’si özel ticari banka, 1’i ticari banka, 1’i ortak, 2 adet de yabancı ülke bankalarının şubelerinden oluşmaktadır.

Banka kurma ve dış operasyonlar için lisans veren Merkez Bankası’dır. Ayrıca, bankaların mevzuat kapsamında hareket etmelerini denetleyen ve döviz kurunu belirleyen de Merkez Bankası’dır. Merkez Bankası öncelikli sektörlerde kullanılacak krediler için faiz oranları belirleme yetkisine de sahiptir.¹⁷⁵

Son yıllarda bankacılık sektöründe, bankacılık faaliyetlerini yürütmede yeni yöntemlerin kullanılması sebebiyle bir farklılaşma süreci yaşanmaktadır. Fakat buna rağmen bankacılık sektörü hala eski Sovyet sisteminin karakteristiklerini taşımakta ve yukarıdan kontrol edilmeye devam etmektedir. Kredilerin yaklaşık %90’nı hala kamu sektörüne giderken, özel sektöre açık mali aracılık asgari düzeydedir.¹⁷⁶

1. Türkmenistan’da Bankacılık Sisteminin Mali Durumuna Genel Bir Bakış

Türkmenistan’da geçiş sürecinin başlangıcında bankaların özsermaye tutarı 71 milyon manat iken takip eden senelerde bankaların sayısında ve aktif büyüklüklerinde artış gözlemlenmiştir. 1996 yılında Türkmenistan’da faaliyet gösteren ticari bankaların ödenmiş sermayeleri toplamı 13433,4 milyon manata ulaşmıştır. Ticari Bankaların halktan topladıkları mevduatların toplamı ise 55336,7 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. Aynı tarihte, Ticari Bankaların aktiflerinin toplamı 130552,2 milyon manat, halkın batık kredilerinin toplamı ise 1440,1 milyon manata ulaşmıştır. 2000 yılının ilk beş ayında, Türkmenistan’da faaliyet

¹⁷⁵ TMB, “Bank Habarlary”, Aşgabat, Sanjar 2004, s:5

¹⁷⁶ ODABAŞ, a.g.e.s:62

gösteren ticari bankaların topladıkları mevduatların toplam tutarı, bir önceki seneye nazaran 6 kat artmıştır.¹⁷⁷

Bankaların toplam aktiflerinin tutarı 2006 yılı için 17591,7 milyar manat olarak gerçekleşirken, aktiflerin büyük bir kısmı yani %78,5'i çeşitli kurum ve kuruluşlara, işletmelere ve özel şahıslara kullandırılan kredilerden oluşmaktadır. Geri kalan kısmın % 5,5'i (01.01.2005 tarihinde % 4.2) Türkmenistan Merkezi Bankası nezdinde bulunan bankalar arası muhabirlik hesabındadır. Bankalar arası kredilerin toplam aktif içindeki payı ise % 8,2'dir (01.01.2005 tarihinde % 7.4). Bankacılık sisteminin aktif toplamının geri kalan % 3,4'lük kısmı ise duran varlıklardan oluşmaktadır.¹⁷⁸

1 Ocak 2006 itibarıyla ticari bankalardaki işletmelere, çeşitli kurum ve kuruluşlara ve özel şahıslara ait ulusal paraya dayalı tasarruf ve ticari mevduatların toplam tutarı 2938,8 milyar manata eşittir. Bu tutar bir önceki yılın aynı dönemine nazaran % 18,6 artmıştır. Sözkonusu tasarruf ve ticari mevduatların % 64,5'i özel sektör kuruluşlarına ve vatandaşlara aittir. Özel sektör kuruluşlarına ve vatandaşlara ait mevduatların % 92,5'i vadesiz mevduatlardır. Vatandaşların ticari bankalardaki mevduatları yıldan yıla artmaktadır. Vadesiz mevduatların % 76,5 gibi önemli bir kısmı özel kişilere yani vatandaşlara aittir. Vadeli mevduatların da % 87,5'i vatandaşlara aittir. Tutar olarak bakıldığında vatandaşların ticari bankalardaki mevduatları toplamı 1465,3 milyar manata eşittir ve bu tutar bir önceki senenin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 34 artmıştır.¹⁷⁹

Bankacılık sisteminin mali yapısının güçlendirilmesi ve mevduat sahiplerinin tasarruflarının korunması amacıyla bankaların sermaye yeterliliğinin sağlanmasına büyük önem verilmektedir. 1 ocak 2006 itibarıyla kamu ticari bankaların özkaynakları toplamı 1259,1 milyar manata eşittir ve bu tutar bir önceki senenin aynı dönemine nazaran 58,1 oranında artmıştır. Özkaynakların 632,5 milyar manatlık kısmı yani % 50,2'si özsermayedir

¹⁷⁷ Seyitbay GANDIMOV "Bank İşleri-Bagt İşleri" Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat, 1997, s:17

¹⁷⁸ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Garaşyzylyk 2005, s:4

¹⁷⁹ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Baydak 2006, s:5

ve bu tutar bir önceki senenin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 4,2 oranında daha fazladır.¹⁸⁰

Türkmenistan Merkez Bankası bankaların güvenilirliğinin ve istikrarlı büyümesinin sağlanması amacıyla mali yapılarının güçlendirilmesi ve sermaye yeterliliği ile ilgili düzenleme ve denetleme faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürütmektedir. Türkmenistan'ın dönemin Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un Türkmenistan'daki bankaların asgari özsermaye miktarının arttırılması ile ilgili kararıyla özel ticari bankaların asgari özsermaye miktarı 5 milyon ABD dolarının manat eşdeğeri, devlet ticari bankalarının asgari özsermaye miktarı ise 10 milyon ABD dolarının manat eşdeğeri olarak belirlenmiştir.¹⁸¹

2. Türkmenistan'ın Kredi Piyasası

Türkmenistan'ın ekonomik açıdan kalkınmasının finansmanının sağlanması için geliştirilen devlet kredi politikasını belirleme aşamasında kredilendirme açısından enerji, inşaat, tekstil gibi sektör öncelikleri dikkate alınmıştır. Bu öncelikli sektörlerden biri de tarım sektörüdür. Dolayısıyla devlet kredi politikası çerçevesinde Türkmenistan Merkezi Bankası çiftçi birlikleri ve çiftçiler için düşük maliyet, vade açısından ödeme kolaylıkları gibi çeşitli avantajları içeren krediler sağlamaktadır. Merkezi Bankası bu kredileri çeşitli ticari bankalar aracılığıyla kullanılmaktadır ve bu kredilerin genel kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen devlet kredi politikasına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını, kullanılan kredilerin verimli ve etkin bir şekilde değerlendirilip değerlendirilmediğini ve bu kredilerin geri ödenmesi sürecini sıkı bir şekilde takip etmektedir. Merkez Bankası'nın kullandığı bu kredilerin kaynağı Devlet Başkanının özel kararıyla bu amaca yönelik olarak merkezi bütçeden ayrılan fonlardan oluşmaktadır. Tarımın kalkınmasında öncelikli alan olarak belirlenmesinin arkasında ülkenin kısa süre içinde gıda bağımsızlığını kazanma isteği yatmaktadır.¹⁸²

Merkez Bankası nezdinde bulunan sözkonusu merkezi fondan, kalkınmada öncelikli alanlar için geliştirilen genel kredi politikasına uygun olarak ticari bankalar aracılığıyla

¹⁸⁰ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Türkmenbaşy 2006, s:5

¹⁸¹ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Oguz 2005, s:3

¹⁸² YÖÖB, 2006, a.g.e.s:24

kullandırılan kredilerin toplam krediler içerisindeki payı 1 Ocak 2006 itibarıyla % 83,5 tir. Daha öncede sözünü ettiğimiz gibi bu krediler ticari bankalar aracılığıyla kullandırılmaktadır. Merkezileştirilen sözkonusu kredinin ticari bankalar arasındaki dağılımı şöyledir; Dayhanbank % 68, Türkmenistanbank % 6,7, Türkmenbaşybank % 4,3, Halkbank % 2,7, Vnesheconomibank % 1,7.¹⁸³

Türkmenistan’da bankaların kredi kullandırma oranı, 1998 senesinde dönemin Devlet Başkanı Türkmenbaşı’nın Bankacılık faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesi hakkındaki kararıyla arttırılmıştır. Bankaların kullandıkları kredilerin toplamı, Haziran 1998’den Haziran 1999’a kadar olan dönemde % 12.8 oranında artmıştır. Kullandırılan kredilerin toplamı Haziran 1999’dan Haziran 2000 tarihine kadar olan dönemde ise 2 kat artmıştır. Bu dönemde kredilerin faizleri de düşme eğilimi göstermiştir. Haziran 2000 itibarıyla, ticari bankaların, tüzel kişilere kullandırdıkları kredilerin faiz oranı % 16.7’e, özel (gerçek) kişilere kullandırılan kredilerin faiz oranı ise % 29.7’ye kadar düşmüştür. Türkmenistan Merkez Bankası da ekonomideki olumlu gelişmeleri dikkate alarak, reeskont oranlarını, 2000 yılı içinde, iki defa olmak üzere % 27’den % 20’ye indirmiştir.¹⁸⁴

Türkmenistan’da 2000’li yılları takiben bankacılık sektörünün kredilendirme derecesi 5 kat artmış ve 1 Aralık 2004 itibarıyla kullandırılan kredi miktarı 7875,2 milyar manat olarak gerçekleşmiştir. Uzun vadeli kredilerin de kullanım derecesi yıldan yıla artış göstermektedir. Örneğin; 1999-2004 yılları arasında kullandırılan uzun vadeli kredilerin toplam krediler içerisinde aldığı pay % 13,1’den % 18,5’ kadar yükselmiştir.¹⁸⁵

1 Ocak 2005 itibarıyla kamu kurum ve kuruluşları ile vatandaşlara kullandırılan kredilerin toplam tutarı 8161,6 milyar manat olarak gerçekleşmiştir ve bu tutar bir önceki senenin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 5,1 oranında artmıştır. Sözkonusu tutar içerisinde kısa vadeli kredilerin oranı % 73,3 olarak gerçekleşmiştir ve kullandırılan bu kısa vadeli kredilerin % 31,7’si sanayi, 20,3’ü devletin malzeme ve teknoloji tedarikinin

¹⁸³ TMB, “Bank Habarlary”, Aşgabat, Runama 2006, s:3

¹⁸⁴ Türkmenistan Merkez Bankası’nın Mali Politikalar ve Kontrol Bölümü, “Gelecekki Sepgitler”, Altın Asyrın İkdıadyeti Dergisi, Temmuz 2000, s:12

¹⁸⁵ TMB, “Bank Habarlary”, Aşgabat, Sanjar 2004, s:6

finansmanı için kullandırılan kredilerden, %27,8'ü ise yiyecek ve içecek sektörüne kullandırılan kredilerden oluşmaktadır.¹⁸⁶

1 Ocak 2006'daki duruma göre ise işletmelere, çeşitli kurum ve kuruluşlara ve özel kişilere ulusal para üzerinden kullandırılan kredilerin toplamı 8989,1 milyar manata olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sisteminin kullandığı sözkonusu kredilerin büyük bir kısmı, yani % 86'sı çeşitli devlet kurum ve kuruluşlarına kullandırılan kredilerden oluşmaktadır. Devlet kuruluşlarına kullandırılan sözkonusu kredilerin vade yapısı açısından % 83.1'i kısa vadeli kredilerden, % 16,2'si uzun vadeli kredilerden, % 0,7'si ise vadesi geçmiş olmasına rağmen geri ödenmeyen kredilerden oluşmaktadır.¹⁸⁷

2005 yılı içinde bankaların birbirlerine kullandırdıkları kredilerin toplamı bir önceki seneye karşılaştırıldığında % 14,5 artarak 7056.55 milyon manat olarak gerçekleşmiştir. Sözkonusu dönemde bankalar arası piyasada toplam 44 kredi sözleşmesi imzalanmış ve bu kredilerin ortalama kredi faiz oranı % 6 civarında olmuştur. Bu kredilerin % 38'nin vadesi 6 ay ve üzeridir, % 27,6'sı ise 5 ay vadelidir.

2005 yılı itibarıyla Türkmenistan genelinde kullandırılan kısa vadeli kredilerin toplam tutarı 3073,0 milyar manat olarak gerçekleşmiştir ve bu tutar toplam kullandırılan kredilerin % 92,1'ini oluşturmaktadır. Bu oran bir önceki senenin aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 9.5 artmıştır. Uzun vadeli kredilerin toplam tutarı ise 1 ocak 2005 itibarıyla 227,8 milyar manat olarak gerçekleşmiştir ve bu toplam kullandırılan kredilerin % 6.8'ine eşittir.¹⁸⁸

1 Ocak 2006'daki duruma göre bankacılık sisteminin kullandığı kısa vadeli krediler toplamının sektörler bazında dağılımına baktığımızda en önemli payın sanayi sektörüne düştüğü görülmektedir. Sanayi sektörünün kısa vadeli ticari krediler toplamından aldığı pay % 31,7'dir ve bu pay bir önceki seneye nazaran % 7,8 artmıştır. Toplam kısa vadeli kredilerin % 20,3'ü devletin malzeme ve teknoloji tedarikinin finansmanı için

¹⁸⁶ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Alp Arslan 2005, s:3

¹⁸⁷ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Türkmenbaşy 2006, s:4

¹⁸⁸ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Baydak 2005, s:3

kullandırılan kredilerden, %27,8'i ise yiyecek ve içecek sektörüne kullandırılan kredilerden oluşmaktadır.¹⁸⁹

3. Türkmenistan'da Bankaların Kredi Faiz Oranları

Türkmenistan'da faaliyet gösteren kamu ticari bankalarında kredi faiz oranlarının belirlenmesi hususu Merkez Bankası kontrolündedir. Türkmenistan'ın kredi-faiz politikası, manatın değerinin yükseltilmesine ve ülkede fiyat istikrarının sağlanması amacıyla belirlenmektedir. 1 Ocak 2002 senesi itibarıyla kamu ticari bankalarının üretim amaçlı kullandıkları kredilerin faiz oranları ortalama % 8-10, yatırımların finansmanına yönelik kullandırılan kredilerin ortalama kredi faiz oranları ise % 3-5 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Merkez Bankası manatın ödeme gücünün korunması ve para arzını dengede tutmak amacıyla ticari bankaların kullandıkları kredilerin miktarı konusunda belirli bir kısıtlama getirmiştir. Bundan başka da vadesi geçmiş borçların tutarının da giderek artış göstermesinden dolayı kullandırılan kredilerin vadelerinin uzatılmasını yasaklamıştır.

2002 senesinin ilk yarısında Türkmenistan Merkez Bankası reiskont faiz oranını % 20'den % 12'ye indirmesi çeşitli sektörlerde kullandırılan kredilerin faiz oranlarının düşmesine sebep olmuştur ve 1 Ocak 2002 itibarıyla ulusal para birimi üzerinden kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırılan kredilerin faiz oranları % 7,1'den % 5,4'e, vatandaşlara kullandırılan kredilerin faiz oranları ise % 26,4'den % 21,4 seviyelerine inmiştir. 1 Ocak 2004 itibarıyla ise Merkez Bankası reiskont faiz oranını % 10'den % 5'e indirmiştir. Bu durum ise özellikle özel sektörün düşük maliyetli banka kredilerinden yararlanmasına imkan sağlamıştır.¹⁹⁰

1 Ocak 2005 itibarıyla ticari bankalar tarafından ulusal para birimi üzerinden kullandırılan kredilerin ortalama faiz oranları % 6,6 olarak gerçekleşmiştir ve bu oran bir önceki senenin aynı dönemine eşit olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırılan kredilerin ortalama faiz oranı % 3,9 olarak gerçekleşmiştir. Çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırılan uzun vadeli kredilerin

¹⁸⁹ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Alp Arslan 2006, s:3-7

¹⁹⁰ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Garaşsyzlyk 2002, s:5

faiz oranı %1,5 olarak gerçekleşmişken, kısa vadeli kredilerin faiz oranı % 4,6 olarak gerçekleşmiştir.

Yine aynı dönemde özel sektöre kullandırılan kredilerin ortalama faiz oranı % 5,2 olarak gerçekleşmiştir. Vatandaşlara kullandırılan kredilerin ise ortalama faiz oranı % 15,7 olarak gerçekleşmiş ve bir önceki senenin aynı dönemine nazaran % 0,5 oranında düşmüştür. Ayrıca, sözkonusu dönemde vatandaşlara kullandırılan kredilerin % 13,8'i uzun vadeli kredilerden oluşurken, % 17,8'i kısa vadeli kredilerden oluşmaktadır.

Bankaların birbirlerine kullandırdıkları kredilerin ortalama faiz oranı ise % 5,5 olmuş ve bir önceki senenin aynı dönemine nazaran % 0,7 düşmüştür.

1 Ocak 2005 itibarıyla ticari bankaların kredi faiz oranlarının vadelerine göre dağılımı şu şekildedir; kamu ticari bankaları tarafından kamu kurum ve kuruluşlarına kullandırdıkları kredilerin içinde 1 ay vadeli olanların faiz oranı % 11.2, vadesi 6 aya kadar olanların faiz oranı % 5.5, vadeleri 6 aydan 12 aya kadar olanların faiz oranı ise % 13.8, vadesi 1 yıldan fazla olanlara uygulanan faiz oranı ise % 1,7 civarında gerçekleşmiştir. Diğer ticari bankaların çeşitli kurum ve kuruluşlara kullandırdıkları 6 aydan 12 aya kadar vadeli kredilerin faiz oranı % 16.6, 1 yıldan uzun vadeli olan kredilerin faiz oranı ise % 13 olarak gerçekleşmiştir.

Çeşitli kurum ve kuruluşların ticari bankalarda tuttıkları mevduatlarına verilen faiz oranları ise 3 aydan 6 aya kadar % 3.1, 6 aydan 12 aya kadar vadeli kredilere uygulanan faiz oranı % 16.6, 1 yıldan uzun vadeye sahip mevduatlara ise % 5 oranında faiz uygulanmaktadır.

Ticari bankalar tarafından vatandaşlara verilen kredilerin faiz oranları ise % 13,3 ile % 19 arasında değişmektedir. Sözkonusu dönemde uzun vadeli ihtiyaç kredilerinin faiz oranı % 15,8 olarak gerçekleşmiştir.¹⁹¹

¹⁹¹ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Alparslan 2005, s:3-5

B.TÜRKMENİSTAN'DA ÖNCELİKLİ YATIRIM ALANLARI VE FİNANSMANI

Bağımsızlığın ilk yıllarında yani 1992 yılında yatırımların ağırlıklı kısmı (%65) merkezi bütçeden yapılan tahsisle gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımların büyük bir kısmı tarıma dayalı sanayi üretimin gerçekleştirilmesine, su, doğal gaz ve elektrik üretimi gibi çeşitli altyapı kapasitelerinin artırılmasına yöneliktir. Ancak 1993 yılından başlayarak yatırım sürecinde işletmelerin kendi çalışmaları sonucunda yarattıkları kaynaklar önemli yer tutmaya başlamıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren banka kredileri gibi çeşitli borçlanmalarla yapılan yatırımlar ile çalışma fonlarından sağlanan kaynaklarla yapılan yatırımlar da önemli oranda artış göstermişlerdir. Ancak burada unutulmaması gereken husus, çalışma fonlarını kaynağının da işletmelerin faaliyetleri sonucu yarattıkları gelirlerden olduğudur. Bağımsızlık sonrasında Türkmenistan'da yabancı yatırımlar için oluşturulan olumlu şartlar, örneğin, gerekli yasal altyapının hazırlanmış olması, devlet tarafından yabancı yatırımlara çeşitli kolaylıkların sağlanmış olması ve ülkede ucuz hammadde kaynaklarının bolluğu, ucuz işgücü gibi ekonomik faktörler toplam yatırımlar içinde yabancı sermayenin payının yıldan yıla artmasını sağlamıştır. 1998 yılı itibariyle ülkedeki toplam yabancı yatırım tutarı 500 milyon dolardır. Bu ise o güne kadarki toplam yatırımların % 6.3'ne eşittir.¹⁹²

Bağımsızlık yıllarında Türkmenistan'da yapılan yatırımların içinde altyapı yatırımları önemli bir yere sahiptir. Sağlık, kültür, şehir altyapısı gibi doğrudan üretim kapasitesinin artırımına yönelik olmayan alanlara önemli miktarlarda yatırım yapılmıştır. Yine bu yıllarda ülkenin gıda konusunda kendi kendine yeterliliğin sağlanması açısından tarımsal üretim ve hayvancılıkla ilgili alanlarda önemli yatırımlar yapılmıştır. Yatırımların sektörler arası dağılımına bakıldığında özellikle son yıllarda sanayi sektörünün payının giderek artmakta olduğu gözlemlenmektedir. Sanayi ile ilgili öncelikli alanlar doğal gaz ve petrol işleme, inşaat, tekstil ve elektrik üretimi gibi alanlardır. 1992-1999 yılları arasındaki toplam yatırımların % 23.7'si doğal gaz ve petrol sektörü ile ilgilidir.¹⁹³ Bu alandaki yatırımlar doğal gaz ve petrolün çıkarılması, işlenmesi ve taşınmasına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, bu sektörlerdeki işletmelerin kapasiteleri arttırılmış ve yeni işletmeler kurulmuştur.

¹⁹² A.N.Örayewa, "Taslamalı Dolandırmak", Türkmen Halk Hocalığı Enstitüsü, Aşgabat-2001, s:38, (www.science.gov.tm)

¹⁹³ Velimurat DÖVLETOW "Türkmenistan'da Yatırım Öncelikleri ve Finansman Kaynakları", T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Doktora Tezi, Ankara, 2000,

2000 yılında Türkmenistan’da geçiş sürecinin ilk yıllarına nazaran sağlanan ekonomik istikrara bağlı olarak yatırım oranı da giderek artış göstermiştir. Sözkonusu artış özellikle ulusal kalkınma programında belirlenen öncelikli sektörlerle yöneliktir. Örneğin; 2003 yılında gerçekleştirilen yatırım tutarı, toplam GSMH içerisinde % 37’lik bir pay alırken, bu oran 2004 senesinin aynı döneminde % 42 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise bu oran daha da artarak % 45’i geçmiştir.

1 Ocak 2005 senesi itibarıyla Türkmenistan’da toplam yatırımların tutarı 17289,7 milyar manat olarak gerçekleşmiştir ve bu tutar bir önceki senenin aynı dönemine nazaran % 11 artmıştır. Yapılan yatırımlar içerisinde en büyük payı yabancı yatırımlar almaktadır. Sözkonusu yabancı yatırımların toplam yatırımlar içerisinde aldığı pay % 65 olarak gerçekleşmiştir ve bu yatırımlar inşaat, enerji ve tekstil sektörüne yönelik gerçekleştirilmiş yatırımlardır. Merkezileştirilen ve yerli bütçeden yapılan yatırımların oranı ise toplam yatırımlar içerisinde % 34 olarak gerçekleşmiştir ve ağırlıklı olarak tarım ve inşaat sektörüne yapılan yatırımlardan oluşmaktadır. Yatırımların geri kalan kısmı ise işletmelerin (kamu ve özel) kendi birikimlerinden yapılmış yatırımlardır.¹⁹⁴

C. TÜRKMENİSTAN’DA DEVLETİN KOBİ’LERE YÖNELİK SAĞLADIKLARI DESTEK PROGRAMLARI.

Türkmenistan’da, 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla birlikte merkezi planlamaya dayalı devletçi ekonomik sistemden serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisine karar verildiğinde, hiçbir ekonomik kurum serbest piyasa şartlarında faaliyet gösterebilecek yapıya sahip değildi. Bunun için gerekli yapısal ve hukuki reformların gerçekleştirilerek ekonomik sistemin tamamen yeniden yapılandırılması gerekiyordu.

Merkezi planlamaya dayalı kumanda ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan Türkmenistan’da uygulanmakta olan ekonomi politikaları, aynı durumda olan birçok ülkede olduğu gibi, ekonomik faaliyetler için yeni formaların ve yaklaşımların

¹⁹⁴ “Ykdysady Syn”, Altyn Asyryn Ykdysadyeti Jurnaly, Aşgabat, 2005, s:15

yerleştirilmesini, yeni şartların kabul edilmesini ve etkin olmayan alanların yeniden yapılandırılmasını içermektedir.¹⁹⁵

Bilindiği gibi SSCB’de siyasi ideolojik tercih dolayısıyla üretim araçlarında tamamen devlet mülkiyeti söz konusu idi. Mevcut özel girişimler büyük oranda ticaret ve diğer alanlardaydı ve sözkonusu faaliyetler SSCB’de “Perestroyka” (yeniden yapılanma) sürecinin başladığı 1987 sonrasında yapılan yasal düzenlemelere göre gerçekleştirilmekteydi. Bu işletmelerin çoğu da kooperatif statülü girişimlerdi. Çünkü SSCB’de siyasi ve ekonomik yeniden yapılanmayı başlatan siyasi elit, üretim araçlarında tamamen devlet mülkiyetine dayalı hantal Sovyet ekonomi yapısının yeniden eski dinamizmine kavuşması açısından belirli ölçüde özel sektöre de izin vererek daha rekabetçi bir ortam yaratmak istenmesine rağmen, halkın elinde bu girişimleri finanse edecek gerekli sermaye birikiminin olmamasını dikkate alarak geçici bir süre için kooperatif girişimlerinin geliştirilmesini öngörmekteydi. Bir bakıma üretim araçlarında kolektif mülkiyetin devlet aracılığıyla değil de kooperatifler aracılığıyla sağlanması istenmekteydi. Kooperatifler, yönetiminde üyeler açısından eşit oy hakkını öngörmesi bakımından Sovyet ideolojisi ile belirli bir ölçüde örtüşmekte idi. Aynı zamanda bu kooperatifler, piyasa şartlarında faaliyet gösterdiklerinden özel ve kamu sektörleri arasında geçiş veya ara bir form olarak düşünülmekteydi. Ancak, Türkmenistan’da sözkonusu dönemde kooperatif sektörünün de yeteri kadar geliştiği söylenemez.

Sovyetler Bloğunun dağılmasıyla bağımsız bir devlet olarak Türkmenistan yönetim ve siyasi yapı açısından demokrasiye dayalı başkanlık sistemini, ekonomik yapı açısından ise üretim araçlarının mülkiyeti konusunda çeşitliliği öngören rekabete dayalı serbest piyasa modelini tercih etmiştir. Ancak bu aşamada yukarıda sözünü ettiğimiz ve ekonomik açıdan yeniden yapılanma (Perestroyka) sürecinde SSCB’nin geneli için sözkonusu olan sorunlar Türkmenistan için de geçerliydi. Rekabete dayalı serbest piyasa ekonomi modelinin temel ve de olmazsa olmaz unsuru olan özel sektör yoktu. SSCB’nin son yıllarında Türkmenistan’da ortaya çıkan özel girişimler ekonominin bütünü açısından bakıldığında son derece küçük idi ve daha önce sözünü ettiğimiz gibi sanayi ve imalat sektöründe değil, daha çok fazla yatırım gerektirmeyen hizmet sektöründe yoğunlaşmıştı. Özel sektör yatırımlarının finansmanı için gerekli olan mali kaynakların özel sermaye birikiminin olmadığı ülkede özel girişimcilerce

¹⁹⁵ IŞIK, a.g.e.s:39

sağlanması mümkün değildi. Aynı durum teknik imkanlar ve serbest piyasa şartlarında çalışabilecek nitelikli eleman bulma konusu açısından da geçerliydi. Bu durumu göz önünde bulunduran Türkmenistan yönetimi, sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlama stratejisini belirlerken altyapı ve ağır sanayi yatırımlarının devlet eliyle yapıldığı, devlet işletmelerinin yanı sıra özel sektörün de oluşmasının ve gelişmesinin devlet tarafından desteklendiği karma bir ekonomik yapıyı öngörmüştür. Türkmenistan yönetimi, devletin aynı zamanda düzenleyici ve denetleyici olarak da bulunduğu piyasanın sağlıklı çalışması ve özel girişimin yeterli teşviklerle desteklendiği adil rekabet ortamının sağlandığı bir ekonomik yapının oluşması ve gelişmesi açısından gerekli hukuki altyapı çalışmalarına da sözkonusu dönemde başlamıştır.

Sözkonusu dönemde Türkmenistan meclisinin, serbest piyasa şartlarına uygun hukuki mekanizmayı oluşturmaya yönelik yasama faaliyetleri bunun göstergesidir. Yeni şartlara uygun olarak çıkarılan mülkiyet, özel girişimcilik, işletmeler, ipotek, iflas, Türkmenistan Merkez Bankası, Ticari Bankalar ve banka faaliyetleri, döviz alım satımı ve benzeri konularla ilgili yasalar da bu dönemde yürürlüğe girmiştir.

Bu bağlamda 1 Ekim 1993 tarihinde İşletmeler Yasası, 29 Ekim 1993'te Özel Girişimcilik Yasası ve yine aynı tarihte Mülkiyet Yasası, 8 Ekim 1993 tarihinde ise Anonim Şirketler Yasası Türkmenistan meclisince kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Serbest piyasa ekonomisine geçiş stratejilerinin hukuki temelini oluşturan bu yasalar, ülkede rekabete dayalı serbest piyasa ilişkilerinin, özel girişimciliğin, üretim araçlarının mülkiyeti konusunda çeşitliliğin sağlanması açısından hayati öneme sahiptir.

Mülkiyet yasası, üretim araçları açısından Sovyet döneminden farklı olarak sahipliğin birden fazla biçimini öngörmüştür. Bunlar; bireysel mülkiyet, kooperatif mülkiyet, ortaklık ve devlet aracılığıyla kolektif mülkiyettir. Bu yasayla sadece üretim araçları mülkiyeti değil, toprak ve diğer maddi ve manevi değerlerle ilgili mülkiyet konuları da düzenlenmiştir.¹⁹⁶

Özel Girişimcilik Yasası, ile Türkmenistan'da özel girişimciliğin genel esasları belirlenmiştir. Özel girişimcilerin hak ve sorumlulukları, özel girişimciliğin devlet tarafından

¹⁹⁶ “Eveçilik Hakynda”, Türkmenistan'ın Kanunu, 23 Ekim 1993

korunmasının ve desteklenmesinin sağlanması, özel girişimcilerin birbirleriyle ve devlet kurum ve kuruluşları ile olan ilişkileri bu yasayla düzenlenmiştir. Türkmenistan'ın ve başka ülkelerin vatandaşları ve tüzel kişileri, hiçbir vatandaşlığı olmayan kişiler özel girişimciliğin öznesi (subjesi) olarak kabul edilmiştir. Yasada özel girişimciliğin birden fazla türü öngörülmüştür. Örneğin; özel girişimin başkasının emeğinden yararlanmayan ve tüzel kişiliği olmayan türü de, başkasının emeğinden yararlanan yani girişimcinin kendisi dışında eleman çalıştıran ve tüzel kişiliği olan türü de kabul edilmiştir. Ayrıca yasada devletin özel girişimciliği mali, işgücü, enformasyon, doğal kaynaklar açısından desteklenmesi ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı ile ilgili hususlar da işlenmiştir.¹⁹⁷

1 Ekim 1993 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren işletmeler yasası, sahipliğin çeşitli biçimleri açısından işletmelerin kurulması, çalışmaları, yeniden yapılandırılmaları ve tasfiye edilmeleri ile ilgili hususları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, işletmelerin özerkliliği, hak ve sorumlulukları, işletmelerin özel ve tüzel kişilerle ilişkileri, yerel ve merkezi yönetimlerle ilişkileri ile ilgili yasal çerçeveyi belirlemektedir. Yasada işletme, mal ve hizmet üretmek amacıyla kurulan özerk ekonomik birim olarak tanımlanmıştır. Sahiplik açısından, özel işletmeler, devlet işletmeleri, dernekler gibi sivil toplum kuruluşlarına ait işletmeler, vakıf işletmeleri, yerel yönetime ait işletmeler, dini kuruluşlara ait işletmeler, kooperatif işletmeler, yabancı ülke vatandaşlarına ve tüzel kişilerine ait işletmeler, uluslar arası kuruluşlara ait işletmeler, ortak girişimler ayrı ayrı sınıflandırılarak tanımlanmış ve düzenlenmiştir. Ayrıca yasayla Türkmenistan'da ilk defa şahıs işletmelerinin kurulmasına da izin verilmiştir.¹⁹⁸

4 Kasım 1993 yılında Cumhurbaşkanı'nın kararı ile Serbest Ekonomik Bölgeler belirlenmiştir. Serbest ekonomik bölgelerinin oluşturulması ile programı çerçevesinde KOBİ'lerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu programla oluşturulması planlanan serbest ticaret bölgede bölgesel gelişmenin sağlanmasına yönelik devlet ve ticari kuruluşların birlikte oluşturdukları fonlar çalışacaktır. Bu fonlar, kendi işini kurmak isteyen bireysel girişimcilere, ortaklaşa iş yapmak isteyen girişimci gruplarına krediler ve danışmanlık hizmetlerini sunarlar. Burada, gayri- menkulden ve gelirden alınan vergiyi önemli derecede azaltmak,

¹⁹⁷“Telekeçilik İşi Hakynda”, Türkmenistan'ın Kanunu, 23 Ekim1993,

¹⁹⁸ “Karhanalar Hakynda”, Türkmenistan'ın Kanunu, 1 Ekim1993,

şirket kuruluş aşamasındaki bürokratik işlemleri azaltmak, makine ve teçhizat alım ve satım şartlarını kolaylaştırmak planlanmaktadır.

Serbest Ekonomik Bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler, ürettiği mamulleri herhangi bir kota ve lisans sınırlamasına tabi tutulmaksızın ihraç etme hakkına sahiptir. Serbest Ekonomik Bölgelerdeki üretim için ithal edilen girdiler; kota, lisans ve gümrük vergisinden muaftır. Serbest Ekonomik Bölgelerdeki İşletmelerden elde edilen gelirler, 3 yıl süre ile gelir vergisinden muaftır. Ayrıca, Serbest Ekonomik Bölgelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmelerin elde ettikleri gelirin ülke dışına transferi sırasında alınan vergilerden muafiyet vardır. Elde edilen gelirin yeniden ihracata yönelik yatırımlarda, teknolojik yeniliklerde, çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerde, sosyal ve kültürel yatırımlarda kullanılması durumunda vergiden muaftır. Serbest Ekonomik Bölgelerde faaliyet gösteren tesisler, üç yıl süre ile arazi kirasından muaftırlar. Bu üç yılın sonunda, sermayesinin en az %30'u döviz olarak ödenen yabancı sermayeli yatırımlar için kira miktarının %20'i oranında indirim hakkı verilir. Serbest Ekonomik Bölgelerde faaliyet gösteren işletmeler, ürettikleri mallar için serbest fiyat uygulama hakkında sahiptirler.¹⁹⁹

Türkmenistan'da özel girişimciliği desteklemek amacıyla 1993 yılında ayrı bir Bakanlık oluşturuldu. Bakanlığın amacı yeni oluşmakta olan özel sektörün devletin uyguladığı yeni ekonomik politikalara uyum sağlayabilmelerinin ve gözetimin sağlanmasıdır.²⁰⁰ Türkmenistan hükümeti, Özel Girişimi Destekleme Bakanlığı ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlar özel girişimcilerin karşılaştıkları problemlerin çözüm yollarını araştırmaktadırlar. Bu problemlerin çözümünde en önemli adımlardan biri de özel girişimcileri desteklemeye yönelik ticari bankaların kurulması olacaktır. Buna Özel Girişimciliği Destekleme Bakanlığı öncülük edecektir. Bu bağlamda 1993 yılında Türkmenistan hükümeti, Türkiye Halkbank ve 2 Türkmen Ticaret Bankası (Dayhanbank ve “Türkmenistan” bankası) ortaklığıyla Uluslar arası İmar Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Anonim Ticaret Bankası kurulmuştur. Daha sonra (06.04.2000) Türkiye Halkbank'ın ortaklığının bitmesiyle sözkonusu banka “Garagum” Uluslar arası Anonim Ticaret Bankası adını almıştır. Ayrıca, ocak 2000'de 60 milyon ABD dolarlık öz sermaye ile

¹⁹⁹ “Erkin Telekeçiliğin İktisadı Zonası Hakkında”, Türkmenistanın Kanunu, 4 kasım 1993

²⁰⁰ GANDIMOW, a.g.e.s:53

kurulan Presidentbank'ın birinci hedefi küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi finansmanı sağlamaktır. Bunlardan başka da, Türkmenistan Yönetimi ülkenin gıda konusunda kendi kendine yeterliliği konusunda tarım sektörünün geliştirilmesine büyük önem vermektedir. Buna tarım sektöründe özel girişimcilerin desteklenmesi amacıyla Cumhurbaşkanının kararı ile her sene tarım sektöründe faaliyet gösteren özel girişimcilerin finansman sorunlarının çözümüne yönelik il ve ilçe yönetimleri aracılığıyla doğrudan ekilebilir arsa temin edilmesi ve yurtdışından ithal edilen tarım araçlarının karşılıksız verilmesi örnek olarak gösterilebilir.²⁰¹

KISIM II: TÜRKMENİSTAN'DA KOBİ'LERİN FİNANSMANINDA BANKA KREDİLERİ

Bir ülkede istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma için üretkenliği yüksek ve verimli çalışan özel sektörün olması önemlidir. Özel sektörün gelişmesi için Türkmenistan'ın bankaları özel bireysel girişimcilere, sanayi ürün üreticilerine ve devletten toprak kiralararak tarımsal üretim yapan çiftçilere krediler sağlayarak destek olmaktadır. Geldiğimiz noktada, özel sektör imalat sanayiinin geliştirilmesi, özel sektör hizmet işletmelerinin sundukları hizmetlerin kapsamının genişletilmesi ve işlem hacimlerinin arttırılmasına yönelik olarak verilen kredilerin miktarının geçmiş yıllara nazaran önemli ölçüde arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin; 2000 yılında özel sektörün banka kredilerinden aldığı pay % 0,01 iken, 2001 senesinde bu oran % 10, 2004 yılında ise yaklaşık % 13'e kadar yükselmiştir.²⁰²

1 ekim 2005 itibarıyla bankaların özel sektöre kullandırdıkları kredilerin toplamı 1131,8 milyar manat olup toplam kullandırılan kredilerin % 13'ne eşittir. Ancak, 1 ocak 2006 itibarıyla bu oran % 10'un altındadır. Tüzel kişiliği haiz işletme sahibi olmayan bireysel girişimciler dahil olmak üzere özel girişimcilere verilen kredilerin toplam tutarı 918,1 milyar manata olarak gerçekleşmiştir ve toplam kullandırılan kredilerin % 11'ne eşittir.²⁰³ Şu anda

²⁰¹“Commercial and Foreign Banks in Turkmenistan”, US Embassy, Country Commercial Guides FY 1999: Turkmenistan, (<http://www.state.gov/Turkmenistan.html>)

²⁰² TMB,“Bank Habarlary”, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2004, s:3-5

²⁰³ TMB,“Bank Habarlary”, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2005, s:6

bankalar ipotēge dayalı kredilendirme, küçük miktarlı kredilerin kullandırılması gibi uygulamaların geliştirilmesi için önemli çalışmalar yürütmektedirler.²⁰⁴

İncelenen dönemde ticari bankalarca tüzel kişiliği haiz işletmeye sahip olmayan fakat çeşitli ticari faaliyetlerde bulunan özel girişimcilere ve vatandaşlara kullandırılan kredilerde de önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bu artış sözkonusu kredilerin toplam kredilere oranı açısından bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında % 26 olarak gerçekleşmiştir. Bireysel girişimcilere kullandırılan kredilerdeki artış, ticari bankaların özel sektör içindeki küçük ve orta büyüklükteki (KOBİ) girişimciliği destekleme eğiliminin gittikçe arttığının göstergesidir.

Borçlanma maliyetinin düşmesine rağmen özel sektör, bankaların kullandıkları kredilerden yeteri kadar yararlanamamaktadırlar. Türkmenistan'da özel sektörün Gayri safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı da diğer geçiş ülkelere nazaran düşüktür. 2000 yılında bu oran % 25'tir.²⁰⁵ Ancak aynı yıl içinde bankalar tarafından kullandırılan kredilerin sadece % 8'i özel sektör tarafından kullanılmıştır. Bu oran 1997 yılında % 5 idi. Bu oranın düşük olmasında, özel sektör kuruluşlarının taşıdıkları kredi risklerinin etkileri büyüktür. 1 Haziran 2000 tarihi itibarıyla, bankaların özel sektöre kullandıkları kredilerin 8.000.000.000 manatlık kısmının tahsisi şüpheli hale gelmiştir. Bu tutar, toplam kısa vadeli kredilerin % 10'na eşittir. Bankalar özel sektöre teminatsız kredi vermemektedirler. Bankaların aldığı kredinin zamanında ve faiziyle birlikte tam olarak ödemeyen müşterilerin teminat olarak gösterdikleri varlıklara el koyma yetkisi vardır. Bu varlıklar genellikle, taşıt, makine veya gayrimenkuldür.²⁰⁶ Oysa ki, özsermayeleri yeterli olmayan ve karlılık dereceleri de piyasa koşullarına bağlı olarak pek parlak olmayan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri tek kaynak banka kredileridir. Ülke KOBİ'leri, yurtdışı rakipleri kadar uygun ve ucuz finansman imkanları sağlayamamaktadırlar. Bankalardan kredi talebinde bulunduklarında, ödeme gücünü ortaya koyacak düzeyde güvenilir finansal tablolar sunamamaktadırlar. Bu durumda işletmelerin

²⁰⁴ TMB, "Bank Habarlary", Aşgabat, Oguz 2005, s:4

²⁰⁵ CESAR, a.g.e.s:12

²⁰⁶ TMB "Geljekki Sepgitler", Altyn Asyryn Ykdysadyeti Jurnaly, Aşgabat, 2000, s:12

yeterli büyüklüğe ulaşmaları mümkün olmamaktadır. KOBİ'lerin kredi talep hacimleri küçük olduğu için kredi işlem maliyeti oldukça yüksek olmakta. Bu durum da KOBİ'leri bankalardan kredi talebinde bulunmakta çekingen davranmalarına sebep olmaktadır.

KOBİ'lerin bankalardan elverişli şartlarda finansman kaynakları elde etmesi olanakları bir taraftan kredi başvurusu ve alınması ile ilgili işlemlerin karmaşıklığı, diğer taraftan ise teminat için gereken malvarlığının bulunmaması nedeniyle sınırlanmaktadır. Burada olası kredi kullanıcılarının ekonomik bilgisizliği ve genelde kredi alma, özellikle uluslararası finans kuruluşları ile işbirliği düzeylerinin bulunmamasının da rolü büyüktür. Ülke KOBİ'lerinin sermaye yapıları incelendiği zaman kuruluş ve faaliyet aşamasında genellikle öz kaynakların kullanıldığı görülmektedir. Devlet Teşvikli veya Banka kredileri ile kurulan işletme sayısı çok azdır. Ayrıca, ülkede Sermaye Piyasasının olmaması KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözülmesinde bir engel oluşturmakta ve bu işletmelerin hayatlarını devam ettirebilmeleri ve büyüyebilmeleri için tek yol olarak düşük oranda kullanılan banka kredileri ile otofinansman kalmaktadır.

Bankaların yatırım/proje finansman hizmetlerinin yok denecek kadar az olması da KOBİ'lerin gelişimi açısından önemli bir eksikliktir. Bazı ülkelerde görülen, KOBİ'lere yönelik finansman kurumları, KOBİ finansman şirketleri, KOBİ leasing –faktoring şirketleri, Risk sermayesi şirketleri gibi finans kuruluşlarının ülkemizde oluşmamış olması da KOBİ'lerin gelişimini yavaşlatmaktadır. Oysa ki, gelişmiş ülke ekonomilerine baktığımız zaman finansal piyasalar ve kurumlar finansman anlamında sadece kredi vermekle kalmamakta, hisse senetleri ve diğer menkul kıymetlere de yatırım yapmaktadırlar. Ayrıca modern finansman tekniklerinin kullanımı da gelişmiş ülkelerde üst seviyelerdedir.

Türkmenistan'da faaliyet gösteren bankaların çoğuna seçilmiş kamu işletmelerine finansman sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Bunlara örnek olarak; “Dayhanbank” tarımsal sektörün finansmanı, “Investbank” uzun vadeli kamu sanayi kredilerini,”Dış Ekonomik İlişkiler Bankası” BDT ile olan ticari işlemlerin ve yurtdışından alınan ödünçlerin takibi, “Sberbank” halkın mevduatını toplamak işlevlerini yerine getirmektedir. ”Milli Tasarruflar Bankası” esas olarak idarelere, okullara ve hastanelere yönelik hizmet vermektedir.²⁰⁷

²⁰⁷ ODABAŞ, a.g.e.s:69

Dolayısıyla, Türkmenistan’da KOBİ’lerin finansmanına yönelik özel kredi programları, merkezileştirilen kredi programı kapsamında ticari banka kredileri ve birkaç uluslararası finans kuruluşlarının sağladıkları kredi hatlarından oluşmaktadır. Uluslar arası finans kuruluşlarının sağladıkları krediler Türkmenistan’da faaliyet gösteren “Garaşsızlık”, “Garagum”, “Türkmenistanbank”, “Senagatbank” ve “İnvestbank” gibi kamu ve özel ticaret bankaları aracılığıyla kullanılmaktadır.

A. PREZİDENTBANK

Türkmenistan’da 2000 yılı şubat ayında Cumhurbaşkanı S.Niyazov’un inisiyatifıyla 60 milyon ABD dolarının manat eşdeğeri sermaye ile “Prezidentbank” kamu ticaret bankası kurulmuştur. “Prezidentbank”ın öncelikli görevi ülke KOBİ’lerinin gelişmesi için finansal yönden destek vermektir.²⁰⁸

Prezidentbank’ın kredileri mal ve hizmet üretimi yapan işletmelere proje bazında 1 yıldan 5 yıla kadar olan vadelerle kullanılmaktadır. İlk 18 aylık dönemde kredi geri ödemeleri açısından çeşitli kolaylıklar sağlanmaktadır. Bankanın kullandığı kredilerin faiz oranları, ulusal para birimi olan manat kredileri için yıllık %10, döviz kredileri için ise yıllık %5’i geçmemektedir. Banka, kredi müşterisi üretici firmanın projesinin toplam maliyetinin %70’ni finanse etmektedir. Burada, üretim aşamasında yerli hammadde kullanımı oranı %80’nin üzerinde olan projelere öncelik tanınmaktadır. Ayrıca kredi müşterisi, kendi projesinin ülke ekonomisinin gelişimine sağlayacağı katkının önemini ve faydasını ispatlamak zorundadır.²⁰⁹

B. HALKBANK

Halkbank kamu ticari bankası Türkmenistan’da faaliyet gösteren en ihtisaslaşmış bankalardan birisidir. Toplam 28 şubesi bulunan Halkbank, ülkenin Devlet Başkanı’nın kararlarına, Türkmenistan “Ticaret Bankaları ve Bankacılık Faaliyetleri” kanununa ve Merkez Bankası’nın bankaların kredi faiz oranlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi politikasına uygun olarak faaliyetlerini yürütmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi,

²⁰⁸ YOWŞANOW, “Prezidentbank Telekeçilerin Hemayatçysy”, Daşoguz Habarlary, 8 Aprel 2000,

²⁰⁹ “Gelejekki Sepgitler-Bank Syysaty”, Altın Asyrın İktisadiyeti, No:161,temmuz 2000, s:10

Merkez Bankası'nın kredi politikası kapsamında ekonominin çeşitli sektörlerine kullandırılan merkezileştirilen kredilerin ticari bankalar aracılığıyla kullandırılmasında en büyük pay Halkbank'a düşmektedir. Bundan başka da Halkbank merkezileştirilen krediler dışında özsermaye kapsamında çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarıyla birlikte vatandaşlara, bireysel girişimcilere ve özel sektör kapsamında faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelere de kısa, orta ve uzun vadeli kredileri geri ödeme koşullarına uygun olarak kullandırmaktadır. Ancak, girişimci yürüteceği işin ülke ekonomisinin gelişimine sağlayacağı faydasını ispatlamak zorundadır. Halkbank'ın KOBİ'lere kullandırılan kredilerin vadesi şöyledir; kısa vadeli kredilerde 12 aydan, uzun vadeli kredilerde ise 5 seneden fazla olmamaktadır. Kredinin miktarı ve faiz oranları da Türkmenistan'ın kanunları ve Merkez Bankası'nın düzenlemeleri esasında belirlenmektedir. Bu bağlamda, Halkbank tarafından küçük ve orta büyüklükteki işletmelere kullandırılan kredilerin faiz oranı, kısa vadeli kredilerde ortalama % 17.3, uzun vadeli kredilerde ise ortalama % 15.5'tir.²¹⁰

C. ULUSLARARASI FİNANS KURULUŞLARININ SAĞLADIKLARI KREDİLER

1. EBRD'nin (European Bank of Reconstruction) Sağladığı Krediler

Türkmenistan'da 1994 yılında faaliyete başlayan EBRD (European Bank of Reconstruction)'nin temel misyonunu, bugün ve gelecekte özel sektöre gerekli mali ve diğer yardımların yapılması, özel girişimciler için yatırım ortamının iyileştirilmesi ve yatırım olanaklarının artırılmasıyla ilgili olarak hükümet ve sivil toplumla gerekli istişare ve diyalog ortamının sağlanması olarak ifade edebiliriz. Banka bu misyonunu yerine getirirken İFC (İnternational Finance Corporation), İMF, Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi ülkedeki stratejik amaçları örtüşen uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde faaliyet göstermektedir.

Bankanın Türkmenistan'daki temel stratejisi çerçevesinde ilk aşamada ve öncelikli olarak gerçekleştirdiği işlemler aşağıdaki gibidir;

²¹⁰ “Halkbank DTB-nyn Ulgamynda Yuridiki Traply we Yuridiki Trapy Bolmadyk Telekeçileri Karzlaşdymaklygyn Düzgünnamasy”, Türkmenistan, 2005,

- a. Türkmenistan’da faaliyet gösteren bazı yerli bankalar aracılığıyla KOBİ’lere yönelik kredilerin kullandırılması.
- b. Yerli ve yabancı sermayeli firmalar ile ortak girişimler için aracı banka kullanılmadan doğrudan kredi kullandırılması, proje bazında ortaklık şeklinde doğrudan yatırım sermayesinin sağlanması.
- c. Bankanın kredilendirme sürecinde aracılık yapacak yerli banka sayısını arttırarak KOBİ’lere yönelik ticaretin finansmanı amacıyla kredi programını geliştirilmesi.

Ayrıca, EBRD’nin KOBİ’ler için şahıs işletmeleri ve bireysel girişimcileri de kapsayacak şekilde yeni mikro finansman programının geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik çalışmaları da devam etmektedir. EBRD, mikro finansman uygulamasını yola koymakla banka kredilerinden yeteri kadar yararlanamayan esnafın ve dar gelirli vatandaşın iş sahibi olmalarını amaçlamaktadır.

Proje bazında finansman bağlamında bakarsak, EBRD’nin Türkmenistan ile çalışmaya başladığı 1994 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde toplam tutarı 121.4 milyon Euro 8 proje için gerekli finansman kaynağı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra bazı yerli fonlara ve ticareti destekleme programı kapsamında bazı firmalara kaynak sağlanmıştır. Banka son yıllarda faaliyetlerini özel sektör projelerinin finansmanı alanında yoğunlaştırmıştır. Örneğin, 2003 yılında EBRD, doğrudan yatırım programı kapsamında yün temizleme fabrikası için 600 000 Euro, 2005 yılında ise yine aynı program kapsamında 800 000 Euro kaynak sağlanması için anlaşma imzalamıştır. Ancak, 2006 yılı itibarıyla KOBİ’lere sağlanan krediler için devlet garantisi verilmesi uygulamasını kalkmasıyla birlikte buna ara verilmiştir. EBRD, KOBİ’lere kredi sağlanması uygulamasını yeniden başlatmak amacı için bazı çalışmaları yürütmektedir. EBRD’nin Türkmenistan’daki mevcut portföyü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8: EBRD'nin Türkmenistan'daki Mevcut Portföyü

YATIRIMLAR	Projeni Toplam Değeri (Milyon Euro)	Finansman (Milyon Euro)	Mevcut Portföy (Milyon Euro)	EBRD'nin Finansman Yüzdesi (%)
İhracat	7.1	7.1	0.8	% 100
GAP Türkmen	74.3	26.4	11.9	% 36
GAP Türkmen 2	13.3	3.4	0.0	% 26
GAP Türkmen 3	8.8	8.8	3.5	% 100
Türkmenbaşı Limanı Onarımı	38.4	24.8	15.7	% 65
Dragon Oil	429.2	49.5	0.0	% 12
Yün Temizleme	1.8	0.6	0.6	% 33
Yün Temizleme 2	1.5	0.8	0.8	% 53
Toplam	574.4	121.4	33.3	% 21

Kaynak: YÖÖB, "Türkmenistan Üçin Baş Ugur", 2006,

Yukarıda sözünü ettiğimiz ve tabloda bugünkü durumunu gösterdiğimiz doğrudan finanse edilen projeler dışında KOBİ Kredilendirmesi ve Ticareti Destekleme olarak adlandırılan iki ayrı program kapsamında krediler kullanılmıştır. Bu krediler EBRD tarafından yetkilendirilen ve "katılımcı banka" olarak adlandırılan yerli bankalar aracılığıyla kullanılmıştır. EBRD anlaşmayla yetkilendirdiği yerli katılımcı bankalara kredi danışmanları göndermekte, hertür personel eğitim ve teknik altyapı yardımı sağlamaktadır. KOBİ Kredilendirme ve Ticareti Destekleme programları kapsamında EBRD'nin muhatabı katılımcı yerli bankalardır. Bu bankalar, sözkonusu programlar çerçevesinde kredi talebinde bulunan müşterilerin yatırım projelerini değerlendirme, müşterinin faaliyetlerinin çevre etki değerlendirme raporlarını inceleme ve değerlendirmeler sonucunda kredi taleplerine cevap vermekle yükümlüdürler. Ayrıca, sözkonusu bankalar kullanılan kredilerin geri ödenmesi hususunda EBRD'ye karşı sorumludurlar. Katılımcı bankalar yaptıkları incelemeler sonucunda kredi kullandırma açısından uygun buldukları müşterilerin ilgili belgelerini Türkmenistan Merkezi Bankası kanalıyla EBRD'nin Londra'daki şubesine göndermektedirler. EBRD de belgeler üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra krediyle ilgili nihayı kararı vermektedir. Kredilendirme süreci ile ilgili prosedür son derece fazla bürokratik işlemler içermekte ve zaman alıcıdır. Bürokratik engellerin kaldırılmasını ve sürecin hızlandırılmasını isteyen EBRD, KOBİ Kredilendirme ve Ticareti Destekleme

programlarına yeniden başladığında eskiden çalıştığı yarı özel veya tamamen devlet mülkiyetindeki katılımcı bankalar yerine yerli özel bankalarla çalışmayı amaçlamaktadır.

EBRD'nin Türkmenistan'la çalışmaya başladığı 1994 yılından beri kesintilerle devam eden ve en son 2005 yılı sonunda askıya alınan KOBİ Kredilendirme prgramı çerçevesinde katılımcı bankalar 120 ayrı proje için ortalama 100 bin ile 200 bin ABD doları arasında değişen büyüklükte krediler kullandırmışlardır. Faiz oranları %12 ile % 18 arasında değişen sözkonusu kredilerin tamamı geri ödenmiş ve katılımcı bankaların bu uygulamadan herhangi bir kaybı olmamıştır.²¹¹

2. Merkezi Asya Amerikan Girişimcilik Fonu

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özel sektörün gelişmesi için mali destek sağlayan sözkonusu kuruluş, Türkmenistan'da 1996 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

Merkezi Asya Amerikan Girişimcilik Fonu 1997 yılında Türkmenistan'a Özel Girişimcileri destekleme amaçlı toplam 15 milyon dolar kredi açmıştır. Bu diğer BDT ülkeleri arasında en yüksek kredi miktarıdır.²¹² 1999 yılında ülke KOBİ'lerinin gelişimini destekleme amaçlı program kapsamında toplam 20 milyon dolar kredi kamu ve ticari bankalar aracılığıyla KOBİ'lere kullandırılmıştır. Merkezi Asya Amerikan Girişimcilik Fonu tarafından sağlanan krediler yıllık % 12-18 faizle 1000 ile 100.000 bin ABD doları arasındadır ve süreleri 3-5 yıl arasında değişmektedir.²¹³ Fakat, 2005 yılı sonunda askıya alınan KOBİ Kredilendirme prgramı tekrar açılmamış olup karşılıklı görüşmeler devam etmektedir.

²¹¹ YÖÖB, a.g.e.s:6-22

²¹²“Amerikan Gaznasy Türkmenistan'da Telekeçiliğin Ösmegine İşenir Tasir Etmage Tayyarlanyyar”, Türkmenpress, Türkmenistan Gazetesi, 26 temmuz, 1998

²¹³ İTO. a.g.e.s:43

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi altyapısının, sermaye birikiminin ve özel sektörün neredeyse olmadığı Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazandığı ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlattığı dönem dünyada küreselleşme olgusunun yoğunlaştığı bir döneme denk gelmiştir. Küreselleşme yani uluslar arası bütünleşme sürecinin başlamasıyla birlikte oyun alanı sınırsızlaşmıştır. Küresel çapta birer oyuncu olan çok uluslu şirketlerin gittikleri gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve siyasal gelişmeleri kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirme eğiliminde olmaları ev sahibi ülkelerinde dengeleyici ekonomi politikaları geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda pek çok gelişmekte olan ülkede ekonominin bütünü içerisinde özel sektöre ağırlık kazandırma politikalarına ve uygulamalarına hız verilmiştir. Özel sektör ağırlıklı bir ekonomiyi oluşturma sürecinde, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) büyük işletmeleri bütünleyici fonksiyonu doğru anlaşılmış ve bunun önemi doğrultusunda da KOBİ politikaları geliştirilerek uygulamaya konmuştur.

Türkmenistan ise dünyada rekabetin daha yoğun yaşandığı böyle bir süreçte hiç olmayan özel sektörünü ve serbest piyasa ekonomisini oluşturma ve ekonomik büyümesini sürekli kılma mücadelesine girişmiştir.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, merkezi planlamaya dayalı devletçi ekonomik sistemden serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisine geçmeye karar verdiğinde, Türkmenistan'ın hiçbir ekonomik kurumu serbest piyasa şartlarında faaliyet gösterebilecek yapıya sahip değildi. Bunun için gerekli yapısal ve hukuki reformların gerçekleştirilerek ekonomik sistemin tamamen yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran Türkmenistan yönetimi, siyasal ve ekonomik kalkınmayı sağlama stratejisini belirlerken altyapı ve ağır sanayi yatırımlarının devlet eliyle yapıldığı, devlet işletmelerinin yanı sıra özel sektöründe oluşmasının ve gelişmesinin devlet tarafından desteklendiği karma bir ekonomik yapıyı öngörmüştür. Ancak, bağımsızlığın ilk yıllarında uygulamaya konan 10 yıllık refah ve kalkınma programı gibi stratejik programlara ve sonrasında gerçekleştirilen kalkınma hamlelerine rağmen Türkmenistan'da tam anlamıyla serbest piyasa ekonomisinin ve rekabete dayalı serbest

piyasa ekonomisi modelinin temel ve de olmazsa olmaz unsuru olan özel sektörün olduğu söylenemez. Bu aşamada Türkmenistan’da ortaya çıkan özel girişimler ekonominin bütünü açısından bakıldığında son derece küçüktür ve daha çok sanayi ve imalat sektöründe değil de fazla bir yatırım gerektirmeyen hizmet ve ticaret sektöründe yoğunlaşmıştır. Çünkü özel sektör yatırımlarının finansmanı için gerekli olan mali kaynakların özel sermaye birikiminin olmadığı ülkede özel girişimcilerce sağlanması mümkün değildi. Özel girişimcilere gerekli finansal kaynağı sağlayacak finansal sistem ise son derece zayıf idi. SSCB döneminden kalma bankalar serbest piyasa ekonomileri için gerekli olan finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirebilecek özelliklere sahip değillerdi. Bu bankalar SSCB döneminde merkezi otoritelerce hazırlanmış olan genel kredi planına uygun olarak devlet bütçesinden ayrılan kaynakların çeşitli kamu ekonomik kuruluşları arasında dağıtımını fiilen yapan aracı fonksiyonu yerine getirmektelerdi. Bağımsızlığın ilk yıllarında bankalar için serbest piyasa koşullarına uygun hukuki altyapı hazırlanmış olmasına rağmen uygulamada fazla bir şeyin değiştiğini söylemek pek mümkün değildir. Sermaye piyasaları ile ilgili ise yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen fiilen böyle bir piyasa yoktur. Her ülkede sermaye birikimi ile finansal piyasaların gelişmişlik düzeyi sözkonusu ülkenin genel ekonomik gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Türkmenistan’da halkın elinde sermaye birikiminin ve tasarruflarını finansal piyasalarda değerlendirme alışkanlıklarının olmaması finansal piyasalarda istenilen düzeyde gelişmenin sağlanamamasını belirli ölçüde açıklamaktadır. Devlet doğal kaynakların ihracatından önemli miktarlarda gelir elde etmesine rağmen ve hazırlanan çeşitli kalkınma programlarında öngörülmüş olmasına rağmen özel sektörün oluşturulması ve geliştirilmesi için gerekli finansal kaynakları bankalar aracılığıyla, uygulanabilir projesi olan özel girişimcilere kanallı etme konusunda yeteri kadar etkin olamamıştır. Özel sektörün gelişmesini engelleyen sorunlar sadece finansal sorunlar değildir. Aynı sorunlar teknik imkanlar ve serbest piyasa şartlarında çalışabilecek nitelikli eleman bulma konusu açısından da geçerliydi. Özel sektör için geçerli olan sözkonusu sorunlar bu sektörün bir parçası olan özel KOBİ’ler için de aynen geçerlidir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan KOBİ’lerle ilgili yaptığımız araştırmalarda, üretim araçlarının mülkiyeti ve ekonomik ilişkilerin türü bakımından geçiş sürecinde olan Türkmenistan’da genel stratejik kalkınma programlarından ayrı olarak özel bir uygulanabilir

KOBİ politikasının geliştirilmesi ihtiyacının olduğu sonucuna ulaştık. KOBİ politikası belirlenirken diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanılmalı fakat hiçbir model olduğu gibi uygulanmadan, ülke şartlarını göz önünde bulunduran özgün bir model geliştirilmelidir. Hazırlanacak ve uygulanacak program öncelikle KOBİ'lerin finansman sorunlarına çözüm geliştirmeye yönelik olmalıdır. Türkmenistan devleti ülke doğal kaynaklarının ihracatından elde ettiği gelirlerle ekonomik kalkınmasını sürekli hale getirebilecek finansal güce fazlasıyla sahiptir. Şu anda petrol işleme rafineleri gibi enerji altyapısını geliştirmeye yönelik harcamalar ve benzeri altyapı yatırımlarında kullanılan sözkonusu fonların bir kısmı, hazırlanacak KOBİ programı kapsamında bankalar aracılığıyla özel girişimcilere kredi olarak kullanılabilir. Daha önce sözünü ettiğimiz merkezileştirilen kredi fonu programı kapsamında çeşitli bankalar aracılığıyla kullanılan krediler ve yine sözünü ettiğimiz Prezidentbank'ın KOBİ'lere yönelik uygulamaları son derece yetersizdir. Bu tür uygulamalardan özel sektör kuruluşlarının ve özellikle de KOBİ'lerin yararlanma oranı son derece düşüktür. Hazırlanacak KOBİ programı ile bu tür uygulamaların kapsamı genişletilmelidir. Bu amaca yönelik olarak devlet bütçesinden ve devletin diğer özel fonlarından daha fazla kaynak ayrılmalıdır. KOBİ'lere kullanılacak bu kaynakların faiz oranları göreceli olarak düşük, vadeleri ve ödeme koşulları KOBİ'lerin koşulları göz önünde bulundurularak esnek bir şekilde belirlenmelidir. Kredi kullandırmaları kredi bazında olabileceği gibi çalışma sermayesinin karşılanması niteliğinde de olmalıdır. Bütün bunların yanı sıra Türkmenistan'da KOBİ'lerin yerli ve yabancı bankalardan krediler için devletin garantörlük mekanizmasının geliştirilmesi lazım. Devletin garantörlük uygulaması belirli bir süre sadece EBRD'nin Türkmenistan'daki KOBİ'lere yönelik olarak kullandığı krediler için uygulanmıştır. EBRD ile Türkmenistan arasındaki çeşitli anlaşmazlıklar ve sorunlar nedeniyle 2005 yılı sonunda bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Uygulanabilir ve yenilikçi projeleri olan ve gerekli teminatları gösterebilecek KOBİ'lerin ihtiyaç duydukları kredileri daha düşük faizlerle ve daha uygun koşullarla sağlayabilmeleri açısından devletin kredi garantörlük sistemi önemli bir fonksiyonu yerine getirecektir. Bunun için Türkiye'de KOSGEB Kredi Garanti Fonu örneğinde olduğu gibi Türkmenistan'da da bir KOBİ kredi garantörlük sistemi geliştirilmelidir. Bu sistemin geliştirilmesi için kapsamlı bir araştırma yapılmalıdır ve bir devlet fonu oluşturulmalıdır.

KOBİ'lere maddi teminat karşılığı kolaylıklı banka kredilerinin kullanılması Türkmenistan gibi sermaye birikiminin düşük olduğu bir ülkede bu tür işletmelerin finansal sorunlarının çözümü açısından etkin bir yöntem olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. KOBİ'lere daha fazla finansal yardım kanallı etmede çözüm olarak risk sermayesi uygulamasından da yararlanılmalıdır. Şu anda yeni bir işletmeyi faaliyete geçirerek geliştirdiği projesini uygulama amacında olan genç bir girişimcinin yeni bir üretim aracı için ihtiyaç duyduğu 40-50 bin ABD doları civarındaki başlangıç sermayenin bile Türkmenistan şartlarında temin edilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla devletin hazırlayacağı KOBİ programında, özel olarak oluşturulacak devlet fonlarıyla risk sermayesi uygulamalarının yaygınlaştırılması da öngörölmelidir. Risk sermayesi uygulaması, riski yüksek bir finansman biçimi olmakla birlikte iş yaratma, yeni ürün geliştirilmesi, Pazar genişletme ve sermaye oluşumu potansiyelinin yüksek olması dolayısıyla sürekli bir ekonomik kalkınmanın mikro bazdaki gerçek bir aracı olarak değerlendirilebilir. Risk sermayesi finansman uygulaması, gelişmekte olan ölkelerde sınırlı ölçüde denenmiş olmakla birlikte başarılı sonuçların alındığı örneklere de rastlanmaktadır. Örneğin; Şili'de Şili Vakfı, girişimci işletmelere risk sermayesi kanallı etmede ve yönetimle ilgili yardım sağlamada büyük başarı kazanmıştır. Kar amacı gütmeyen Şili Vakfı, Şili özel sektörünün modernize olmasında, modern teknolojilerin sağlanmasında ve ihracatın arttırılmasında uzun bir süre etkin rol oynamıştır. Türkmenistan için hazırlanacak KOBİ politikası kapsamında geliştirilecek ve uygulamaya konacak risk sermayesi finansmanı programı için İFC gibi gelişmekte olan ölkelerde risk sermayesi finansmanını destekleme çabalarının ardındaki birincil yardım kuruluşlarının da desteği alınmalıdır.

Bilindiği gibi KOBİ'ler faaliyet gösterdikleri alanlar ve ürettikleri mal ve hizmetlerle ilgili gerekli AR-GE çalışmalarını yapabilecek finansal güce sahip değildirler. Dolayısıyla birçok ölkede örneği göröldüğü gibi (örneğin, Türkiye'de KOSGEB) Türkmenistan'da da KOBİ'ler için ihtiyaç duyulan araştırma geliştirme çalışmalarını yapacak bir devlet kuruluşunun oluşturulması ve KOBİ'ler için kapsamlı bir AR-GE destekleme programının hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca, araştırma ve geliştirme faaliyetleri için ayrı bir bütçesi olan devlet kurum ve kuruluşlarının sözkonusu bütçelerinin belirli bir yüzdelerini sözünü ettiğimiz KOBİ'ler için geliştirilecek AR-GE programına uygun olarak

tahsis etmeleri sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra bilimsel bir buluşun ticarileştirilmesi konusunda yenilikçi bir fikir ya da projesi olan fakat bunu gerçekleştirebilmek için girişim sermayesine ihtiyaç duyan KOBİ'ler için gerekli destek sağlanmalıdır. Ayrıca, bazı KOBİ'lerin kendi bünyelerinde yürütecekleri ve devletin hazırlayacağı sözkonusu AR-GE programında belirleyeceği kriterlere uygun olan ve ticari potansiyeli olan projeler için de gerekli kredi desteği sağlanmalıdır.

Türkmenistan'da Bakanlar Kuruluna bağlı olarak faaliyet gösterecek ve bulundukları il ve ilçelerde KOBİ'ler ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapma görevini üstlenecek yerel komitelerin oluşturulması amaca uygun olacaktır. Oluşturulacak komitelerin ve mevcut ilgili devlet kuruluşlarının temel amacı ülke bölgeler ve sektörler bazında oluşturulan KOBİ geliştirme programlarının uygulanmasına yönelik olarak belirlenmelidir.

Türkmenistan'da şu anda girişimcilerin ve KOBİ'lerin bilgi eksikliklerini karşılamaya yönelik oluşturulan herhangi bir kuruluş yoktur. Bazı uluslar arası finans kuruluşlarının Türkmenistan ile ortak yürüttükleri KOBİ'lerin teknik bilgi eksikliklerinin giderilmesine yönelik uygulamaları olmasına rağmen yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Oysa ki şu andaki mevcut sorunların büyük bir kısmı sürekli eğitim ile giderilebilecek nitelikli sorunlardır. Bu bağlamda, bilgi edinme merkezlerinin oluşturulması, uygulanacak seminerler, konferanslar dahilinde girişimcilerin bilgilendirilmesi ile toplumda girişimcilik koşullarının oluşturulması ve bu yolla toplumun düşünce bilincinin köklü değişiminin sağlanması gerekmektedir.

ÖZET

Serbest piyasa ekonomisinde, gerçek anlamda karın olması için adil rekabet ortamının ve risk alınarak gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin olması gerekmektedir. Adil rekabet ortamının var olması mutlak adaleti sağlamaya yönelik hukuki düzenlemelerin ve uygulamaların var olması yanısıra üretim araçlarının mülkiyetinin ve yönetiminin çok sayıda ekonomik birim arasında dağılmış olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bir ekonomide KOBİ'lerin sayısının göreceli olarak çok olması, kaynak kullanımında verimli ve rasyonel olduğu ekonomik yapının mevcudiyetinin temel şartlarından biri olan sermaye sahipliğinin çok sayıda ekonomik birim arasında paylaşıldığının önemli bir göstergesidir. Bunun yanı sıra sağladıkları istihdam ve farklı durumlara adapte olabilmelerini sağlayan esnek yapıları KOBİ'lerin en büyük avantajlarındanıdır.

Ülke ekonomileri için son derece önemli olan KOBİ'ler yapısal özellikleri açısından bazı dezavantajlara sahiptirler. Bu dezavantajlardan en önemlilerinden biride KOBİ'lerin karşılaştıkları finansman sorunlarıdır. Çalışmamızda, genel olarak KOBİ'lerin karşılaştıkları finansman sorunları ve Türkmenistan'daki KOBİ'lerin finansman sorunu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Eski Sovyetler Bloğu'nun dağılmasından sonra, 27 eylül 1991 senesinde bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, merkezi idarenin hakim olduğu ekonomik düzenden, serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde bir dizi reformlar hayata geçirmeye başlamıştır. Türkmenistan yönetimi tarafından bir yandan makro ekonomik dengelerin kurulması amacıyla istikrarı sağlamaya yönelik bir dizi politika uygulamaya konulurken, diğer yandan da, bankacılık ve özelleştirme gibi ekonomide yapısal değişiklikleri sağlayacak konularda yeniden yapılanma programları hayata geçirilmiştir.

Türkmenistan hükümeti geçiş sürecinin başlangıcında, ülkenin doğal kaynaklarına ve ekonomik özelliğine bağlı olarak, üç yön belirlemiştir: Enerji sektörü, tarım sektörü ve tüketim malları sektörü. Ülke ekonomisi çoğunlukla doğal gaz ve pamuk üretimine bağlıdır. Hükümet sözkonusu öncelikli sektörlerin geliştirilmesi için büyük yatırımlar yapmaktadır.

Bu aşamada Türkmenistan yönetiminin önem verdiği diğer bir husus da bizim çalışmamızın da konusunu oluşturan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler konusudur. Bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren sayılarının giderek artışı göstermesi Türkmenistan’da KOBİ’lere verilen önemin en önemli göstergesidir.

Türkmenistan’da sermaye piyasaları ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen fiilen böyle bir piyasa yoktur. Dolayısıyla KOBİ’lerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları çalışma sermayesi ve yeni yatırımlarını finanse edebilmeleri için gerekli fonları temin edebilecekleri tek kaynak banka kredileridir. Bankalardan kredi kullanma hususunda da taşıdıkları kredi riski derecelerinin yüksek olmasından ve mevcut bankacılık sisteminin de ağırlıklı olarak hükümetin kalkınma programı çerçevesinde belirlemiş olduğu öncelikli sektörlerinin (doğal gaz, petrol, tarım, inşaat) finansmanına yönelik faaliyet göstermeleri KOBİ’leri finansman sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Türkmenistan’ın ekonomik açıdan gelişmesi ve çağdaş gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmesi için gerekli olan özel sektörün gelişmesi ve özel sektör kapsamında KOBİ’lerin ülke geneline yayılmasının sağlanması gerekmektedir. Bunun için hükümetin yasal altyapıyı oturtması yanında, kapsamlı bir KOBİ politikası uygulaması ve mevcut bankacılık sistemini geliştirmesi gerekmektedir.

ABSTRACT

Free competition market in order to have profit in real meaning there must be equitable environment of competition and economic activities which are realized by taking risks. Existence of equitable environment of competition depends on the ownership of the production means and distribution of the management among the economic units as well as the lawful regulations and applications to provide absolute equity. Hence, the relatively abundance of numbers of Small and Medium Sized Enterprises (SME) in one economy are the considerable indicator of distribution of capital ownerships among many economic units, which is fundamental priority of the existence of the economic structure in the means of efficient and rational resource usage. In addition to this the provision of employment and ability to the different situations are the main advantages of SMEs.

SMEs, which is extremely important for the economics of the countries has some disadvantages in the means of structural characteristics. One of the important encountered disadvantage of SMEs is financing problem. In this study, the encountered general financing problems of SMEs and financing problems of SMEs in Turkmenistan are examined comprehensively.

After the fall of USSR, Turkmenistan, announced its independence in 27th October of 1991, has commenced series of reforms towards the realization of the free competition market from the economic regime ruled by central government. While the series of policies towards the provision of stability in order to establish macro economic balances has been putting into practice, the reconstruction programs in banking and privatization which provide structural changes in an economy was realized by Turkmenistan administration.

Government of Turkmenistan has determined three direction in beginning of the transition period depending on the natural resources and the economic properties of its country: energy sector, agricultural sector and consumer goods. The economy of Turkmenistan depends on natural gas and cotton production. Administration has been investigating in order to develop this privileged in question sectors.

In this phase, Turkmenistan administration gives importance to another subject: Small and Medium Sized Enterprises, which is also subject of this study. As of beginning of its independence the gradually increase is significant indicator of taking heed of SMEs in Turkmenistan.

Although lawful regulations concerning with the capital markets was arranged the there is no such market in practice. Hence, bank credits is only one resource of SMEs to assure their need for working capital in order to be able to carry on its activities and fund in order to be able to finance their new investments.

Because of high risk degrees of utilization of bank credits and the demenaour of present banking system towards the financing privileged sectors (natural gas, petroleum, agriculture, construction) determined within the scope of development program by government the SMEs encountered financing problems.

To assure economic development and achive the level of highly developed modern countries Turkmenistan need to provide development of private sector and spread SMEs in all regions of country by means of private sector. To overcome these in question goals government should develope comprehensive SME policy and present banking system as well as realization of lawful structure.

KAYNAKÇA

- ALPUGAN Oktay**, “Küçük İşletmeler: Kavram, Kuruluş ve Yönetim” Özgün Matbaacılık, Ankara, 1998,
- A.N.Örayewa**, “Taslamları Dolandırmak”, Türkmen Halk Hocalığı İnstitutı, Aşgabat, 2001,
- AYPEK Nevzat**, “KOBİ Finanslama Sürecinde Yeni Finansman Teknikleri” 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,
- BULMUŞ İsmail, OKTAY Ertan, TÖRÜNER Mete**, "Küçük Sanayi İşletmelerimizin Konumu Önemi ve AT'a Girerken Karşılaşılabilecek Sorunlar İle Çözüm Yolları", Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1990,
- BAYCAUN Saule**, “10 Yıllık Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Ekonomisine Genel Bir Bakış” ASAM Yayını, Ankara, 2001
- DİEK**, “ Türkmenistan Ülke Bülteni”, Aralık 2004,
- EROĞLU Feyzullah**,“Geçiş Dönemlerinde Özelleştirme Sürecinde KOBİ’lerin Rolü” 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,
- “Erkin Telekeçiliğin İktisadı Zonası Hakkında”, Türkmenistanın Kanunu, 4 kasım 1993
- Erdener KAYNAK, Ali KARA**, “Tüketici Yaşam Tarzları, Etno-Merkezcilik, Bilgi Yapıları, Tutum ve Davranış Eğilimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme:İki Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkesinde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,
- “Eyeçilik Hakynda”, Türkmenistan’ın Kanunu, 23 Ekim1993
- EBRD**, “2005 Country İvestment Profile-Turkmenistan”, 2005
- TİKA**, “Türkmenistan Ülke Raporu”, Ankara, Haziran 1995,
- G.EYEBERDİYEW**,” Türkmenistayn Maliye Ulgamy”, Altın Asyrın İktisadiyeti Jurnalynyn Redaksiyasy, Aşgabat, 2001,
- GANDIMOW Seyitbay**,”Türkmenistan’da Kiçi Biznesi ve Telekeçiliği Ösdürmegin Problemları hem de Perspektivaları”, Metbugat Neşiryatı, Aşgabat, 2001
- GANDIMOV Seyitbay**, “Bank İşleri-Bagt İşleri” Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat, 1997,
- Halkbank DTB-nyn “Ulgamynda Yuridiki Traply we Yuridiki Trapy Bolmadyk Telekeçileri Karzlaşdyrmaklygyn Düzgünnamasy”, Türkmenistan, 2005

“İnstitusional Özgerişler”, Türkmenistanın Yıllık Hasabat Neşiri, 2006,

KÜÇÜKÇOLAK Ali, “KOBİ’lere Yönelik Sermaye Piyasası Yapılanması”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

KAYA Bayram, “Bağımsız Devletler Topluluğunda Pazarlama Kanalları:Arz-Talep İletişim Zincirleri ve E-Ticaret Modeli İçinde Bir İnceleme”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

“Karhanalar Hakynda”, Türkmenistan’ın Kanunu, 1 Ekim1993

KOSGEB, “Dünya’da ve Türkiye’de KOBİ Tanımları”, Ankara, 2000,

MÜFTÜOĞLU Tamer, “Türkiye’de Küçük Ölçekli İşletmeler, Sorunlar-Öneriler” Gazi Kitapevi, Akara, 1998,

OKTAY Ertan, GÜNEY Alptekin, ”Türkiye’de KOBİ’lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri 21.Yüzyılda KOBİ’ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu, 03-04 ocak 2002,

ÖZSU Bahar,”Türkmenistan Ülke Etüdü”, İTO Yayını, İstanbul, 2003,

ÖREN Kenan, “Gümrük Birliği’nin Türk KOBİ’leri Üzerindeki Etkisi” KTO Yayını, Konya, 1999,

SAYILGAN Güven, “ Finansal Piyasalar ve Finansman Yöntemleri” Turhan Kitapevi, Ankara, 2004,

SARIASLAN Halil, “Orta ve Küçük İşletmelerin Finansman Sorunları” TOBB Yayınları, Ankara, 1994,

SARIASLAN Halil, “Türkiye Ekonomisinde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler, İmalat Sanayi İşletmelerinde Sorunlar ve Yeni Stratejiler”, TOBB Yayını, Ankara, 1996,

SARIASLAN Halil,”Avrasya ve Türkiye’de KOBİ’lerin Ekonomik Kalkınmadaki Yeri ve Önemi”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

”The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2005,

”The Statistical Yearbook of Turkmenistan”, 2006,

T.C. Aşkabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, “Türkmenistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari-Ekonomik İlişkileri”, Mayıs 2006,

“Telekeçilik İş Hakynda”, Türkmenistan’ın Kanunu, 23 Ekim1993

TOBB, “Orta ve Küçük İşletmelere Yönelik Pazarlama Sorunları “ Ankara , 1990

TUTAR Hasan , KÜÇÜK Orhan,”Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi” Seçkin, Ankara, 2003,

TOBB , “Orta ve Küçük İşletmelere Yönelik Pazarlama Sorunları “ Ankara, 1990,

TİKA, T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Avrasya Bülteni”, Sayı:20, Ankara, Mart 2004

TİKA, T.C.Dışişleri Bakanlığı, “Avrasya Bülteni”, Sayı:28, Ankara, Kasım 2004

TİKA, “Ülkelerin Anayasaları”, Mayıs 1999,

TÜZÜN Tefik, “KOBİ’lerin Sorunları”, 1. Avrasya KOBİ Konferansı Sunumu, Bişkek, 2001,

ULUDAĞ İlhan , “Türkiye’ de KOBİ’ler: Yapısal ve Finansal Sorunlar, Çözümler.” Renk Yayın, İstanbul, 1992,

ULUDAĞ Serin, “Türkiye’de küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Yapısal ve Finansal Sorunlar ve Çözümler” İTO Yayını, İstanbul, 1991

YÖRÜK Nevin, BAN Ünsal, “KOBİ’lerin Finansman Sorunları ve Finansman Sorunlarının Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Uygulama” Gazi Kitapevi, Ankara, 2003,

YURTTAŞ Ateş, ”Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Finansal Sorunları ve Türk Eximbank” 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , Bişkek, 2001,

YILDIZ Pembe,“Türkmenistan Ülke Raporu”, KOSGEB Yayını, Ankara, 2005,

YÖÖB, ”Türkmenistan Üçin Baş Ugur” Yewropa Özgeriş ve Ösüş Bankının Resminaması, 2006,

YILMAZ Beytullah, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi” ODTÜ, Ankara, 2006,

YILMAZ Hikmet, “Demokratikleşme ve Sosyal Refah İçin KOBİ’ler Yoluyla Özel Girişimciliğin Geliştirilmesi ve Orta Sınıfın Güçlendirilmesi”, 1.Avrasya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Kongresi , 2001,

ZAİMOĞLU Tülay, “Risk Sermayesi ve Türkiye’de Uygulama Olanakları”, SPK Yayını, Ankara, 1995,

DİĞERLERİ

“Altın Asırın İktisadiyeti”, Habar Analitika Jurnalı, No:6, Aşgabat, Temmuz 2000,

“Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı”, Habar Analitika Jurnalı No:8, Aşgabat, 2003,

“Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı”, Habar Analitika Jurnalı, No:2, Şubat 2005,

Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı, Habar Analitika Jurnalı No:7, Aşgabat, Temmuz 2006,

ARSLAN Özgür, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2003,

CESAR Mustafa, “Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, <http://www.dtm.gov.tr> (14.02.2007)

ÇELEN Serap, ”Sektörel Analiz” T.C.Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Sektörel Değerlendirme Müdürlüğü, 2000, www.tcmb.gov.tr, (21.04.2007)

ANNAKULİYEW Dövlet, “Genel Olarak KOBİ’ler ve KOBİ’lerin Türkmenistan Ekonomisindeki Yeri”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002,

DİKEN Ahmet, “Büyüme Sürecindeki KOBİ’lerin Problemleri ve Yeniden Yapılandırılması”, Yeni İpek Yolu Dergisi, Ankara, 1996

İLYASOW Gurban, “Türkmenistan’ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ekonomik İlişkilerinin Analizi”, T.C. İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003

İPEKTEN Berna, “Risk Sermayesi Finansman Modeli”, Erzurum Atatürk Üniversitesi, S.B.E Dergisi, yıl:2006, cilt:7, sayı:1,

İŞİK Abdurrahman, ”Türkmenistan’da Sanyileşme Süreci ve Stratejileri”, T.C. Uludağ Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001

İÇERLİ Yılmaz, AKAYA Göktuğ, “KOBİ’lerin Finansal Problemlerinin Çözümünde Risk Sermayesi Finansman Modeli” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 3, Sayı:3, 2001

ODABAŞ Devlet, “Geçiş Sürecinde Türkmenistan’da Finansal Piyasaların Yeniden Yapılandırılması Çalışmaları”, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, ASAM Yayını, Yaz 2001 Fasikül: 23 Cilt: 7 Sayı: 2

“Operativno-Analitičeskiy Obzor za Mesyası Türkmenbaşy-Novruz 2003 goda”, Jurnal Ekonomika Zolotoğa Veka, Aprel 2003,

HOCAMURADOW Öwezberdi, ”Türkmenistan-Türkiye Dış Ticareti ve Türkmenistan Dış Ticaretinin Finansman Yöntemleri”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, 2005, Ankara,

TANDIRCIOĞLU Haluk, “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E Dergisi, Cilt 4, Sayı:3, 2002,

MUSABAYEV Talantbek, “KOBİ’lerin Kırgızistan Ekonomisindeki Yeri”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, 2002, Ankara,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2002,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Sanjar 2004

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2004,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2005

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Baydak 2005 ,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Alp Arslan 2005,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Oguz 2005,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi, Aşgabat, Runama 2006,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi,Aşgabat, Türkmenbaşy 2006,

TMB,“Bank Habarlary”, Dergisi,Aşgabat, Alp Arslan 2006,

Türkmenpress, “Amerikan Gaznasy Türkmenistan’da Telekeçiliğin Ösmegine İşenir Tasir Etmage Tayyarlanyar”, Türkmenistan Gazedi, Aşgabat, 26 temmuz 1998

YOWŞANOW, “Prezidentbank Telekeçilerin Hemayatçysy”, Daşoguz Habarlary, 8 Aprel 2000,

YÜCEL Hayrettin, “Uluslararası Pazarlara Açılmada Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Rolü” Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı Araştırma Dairesi, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000,

BAYRAMDURDIYEW Yedibay, ”Türkmenistan Ekonomisinin Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş süreci ve Bu Süreçte Türkiye Ekonomisinin Rolü”, T.C. Selçuk Üniversitesi S.B.E Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2003,

DÖVLETOW Velimurat “Türkmenistan’da Yatırım Öncelikleri ve Finansman Kaynakları”, T.C. Ankara Üniversitesi S.B.E Doktora Tezi, Ankara, 2000,

www.science.gov.tm, (09.04.2007)

www.meksaleasing.com.tr, (15.02.2007)

<http://www.emu.edu.tr>, (07.02.2007)

<http://www.frmtr.com> (14.01.2007)

www.onsayfa.com (07.03.2007)

<http://www.forumturka.net>, (17.03.2007)

<http://www.dtm.gov.tr> (14.02.2007)

<http://www.ikv.org.tr> (18.02.2007)

<http://www.kobitek.com> (21.12.2006)

<http://www.usak.org>. (17.11.2006)

<http://www.sba.gov.tr> (12.01.2007)